

Pesäselvittäjän hallinto ja osakkaiden oikeusturva

Helsingin yliopisto

Oikeustieteellinen tiedekunta

Pro gradu -tutkielma

Perhe- ja jäämistöoikeuden projekti

Laatija: Milla Gustafsson

Ohjaaja: yliopistonlehtori Tapani Lohi

Syksy 2020

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Oikeustieteellinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Oikeustieteen maisteri	
Tekijä – Författare – Author Milla Gustafsson			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Pesänselvittäjän hallinto ja osakkaiden oikeusturva			
Oppiaine/Opintosuunta – Läroämne/Studieinriktning – Subject/Study track Perhe- ja jäämistöoikeus			
Työn laji – Arbetets art – Level OTM-tutkielma		Aika – Datum – Month and year Marraskuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 64 + XIII
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Kun kuolinpesän osakkaiden yhteishallinto ei syystä tai toisesta toimi asianmukaisesti, kuolinpesä voidaan luovuttaa pesänselvittäjän hallintoon. Pesänselvitysjärjestelmän tarkoituksena on kuolinpesän jakokuntoon saattaminen niin, että kaikkien jäämistöintressenttien edut tulevat yhdenvertaisesti otetuksi huomioon. Osakkaiden oikeusturvan kannalta virallisselvityksen käynnistyminen voi kuitenkin olla ankara toimenpide, sillä pesänselvittäjän hallinnon alkaminen vie osakkaiden disponointivallan jäämistöstä lähtökohtaisesti kokonaan.</p> <p>Tutkielman tarkoituksena on ensinnäkin selvittää, miksi pesänselvittäjän hallinto on sellaista kuin se on ja mihin tarpeisiin sen on tarkoitus vastata. Tätä kysymystä tarkastellaan perehtymällä Suomen pesänselvitysjärjestelmän historiaan, vertailemalla virallisselvityksen pohjoismaisia vaihtoehtoja sekä tutkimalla pesänselvityksen funktioita.</p> <p>Osakkaiden oikeusturvaa tarkastellaan tutkielmassa kronologisesti pesänselvittäjän määrittämisestä pesänselvittäjän hallinnon päättymiseen. Erityisesti kiinnitetään huomiota siihen, minkälaisia oikeusturvakeinoja osakkailta on käytettävissään virallisselvityksen eri vaiheissa. Pesänselvittäjä määräyksen hakemisen osalta tutkitaan, kenellä on oikeus hakea pesänselvittäjää ja millä perusteella sekä mitä ominaisuuksia pesänselvittäjältä vaaditaan. Pesänselvittäjän hallinnon tarkastelu keskittyy muutoksenhakuelpoisten päätösten puutteeseen, pesänselvittäjän menettelysäännöksiin ja osakkaiden ennakkolliseen oikeusturvaan sekä pesänselvittäjän valvontaan. Virallisselvityksen päättymisen jälkeisistä oikeusturvakeinoista käsitellään hallinnon moitekannetta, selvittäjän vahingonkorvausvelvollisuutta sekä luottamusaseman väärinkäyttöä. Arvioinnin kohteena on myös osakkaiden oikeusturvakeinojen tehokkuus.</p> <p>Vuonna 2020 Korkein oikeus antoi ennakkopäätöksen KKO 2020:9, jonka mukaan kuolinpesän ollessa pesänselvittäjän hallinnossa osakkailta ei ollut oikeutta ajaa kannetta kuolinpesän hyväksi siitä huolimatta, että pesänselvittäjä oli hyväksynyt kanteen ajamisen ja toiminut asiassa osakkaiden asiamiehenä. Tutkielmassa pureudutaankin tarkemmin osakkaiden oikeusturvan yhteen ulottuvuuteen, vireillepano-oikeuteen. Korkeimman oikeuden oikeuskäytäntöä pesänselvittäjän prosessivaltuuden yksinomaisuudesta tarkastellaan perustuslain 21 §:n takaaman oikeusturvan rajoituksena.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords jäämistöoikeus, pesänselvittäjä, pesänselvittäjän hallinto, oikeusturva			
Ohjaaja tai ohjaajat – Handledare – Supervisor or supervisors yliopistonlehtori Tapani Lohi			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto, Helsingfors universitets bibliotek, Helsinki University Library			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällysluettelo

Lähdeluettelo	IV
Lyhenteet	XIII
1. Johdanto.....	1
1.1. Johdatus aiheeseen.....	1
1.2. Tutkimuskysymykset ja rajaukset	3
1.3. Tutkielman rakenne ja käytetyt lähteet.....	4
2. Pesänselvitysjärjestelmän tausta ja tarkoitus	6
2.1. Suomen pesänselvitysjärjestelmän historiaa	6
2.2. Pohjoismaista vertailua.....	9
2.3. Pesänselvittäjäjärjestelmän funktiot	11
3. Pesänselvittäjän määrittäminen.....	13
3.1. Osakkaiden yhteishallinto lähtökohtana	13
3.2. Pesänselvittäjä määräyksen hakeminen	15
3.3. Pesänselvittäjän kelpoisuusvaatimukset	17
3.4. Pesänselvittäjä määräyksen oikeusvaikutukset	19
3.5. Tilanteet, jotka eivät kuulu pesänselvittäjän tehtäviin	20
4. Pesänselvittäjän hallinto ja osakkaiden oikeusturva.....	23
4.1. Pesänselvittäjän kelpoisuus ja toimivalta	23
4.2. Muutoksenhakukelpoisten päätösten puute	26
4.3. Kiinteä omaisuuden erityisasema	28
4.4. Menettelyllisiä oikeusturvan takeita	29
4.4.1. Asianmukainen menettely	29
4.4.2. Osakkaiden kuuleminen	30
4.4.3. Joutuisuus	31
4.4.4. Pesänselvittäjän salassapitovelvollisuus.....	32
4.4.5. Tilintekovelvollisuus ja arkistointi	33
4.5. Pesänselvittäjän valvonta.....	35
4.5.1. Osakkaiden kontrolli.....	35
4.5.2. Muu pesänselvittäjän valvonta	37
4.6. Pesänselvittäjän vapauttaminen tehtävistään.....	39
5. Prosessivaltuus pesänselvittäjän hallinnon aikana	41
5.1. Prosessivaltuus PK 19:13:n mukaan	41
5.2. Prosessivaltuuden yksinomaisuus oikeuskäytännön valossa.....	43

5.2.1. KKO 2006:29	43
5.2.2. KKO 2020:9	47
5.2.3. Erityinen oikeusturvan tarve?	50
5.3. Access to court ja pesäselvittäjän hallinto	51
5.3.1. Kanneoikeuden rajoitus ja perustuslaki	51
5.3.2. EIS 6(1) artiklan tulkinta	54
6. Osakkaiden jälkikäteiset oikeusturvakeinot	58
6.1. Pesäselvittäjän hallinnon moitekanne (PK 19:20.2)	58
6.2. Pesäselvittäjän vahingonkorvausvelvollisuus (PK 19:19)	59
6.3. Luottamusaseman väärinkäyttö (RL 36:5)	61
7. Yhteenveto	63

Lähdeluettelo

Virallislähteet

HE 6/1964:

Hallituksen esitys eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamisesta.

HE 249/1994:

Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi konkurssipesien hallinnon valvonnasta sekä konkurssisäännön muuttamisesta.

HE 1/1998 vp:

Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi.

HE 26/2003 vp:

Hallituksen esitys eduskunnalle konkurssilainsäädännön uudistamiseksi.

HE 14/2004 vp:

Hallituksen esitys eduskunnalle perintökaaren velkavastuusäännöstön muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 13/2005 vp:

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ulosottolain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

PeVM 25/1994:

Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

PeVM 10/1998 vp:

Perustuslakivaliokunnan mietintö 10/1998 vp Hallituksen esitys uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi.

LVK 1935:2

Lainvalmistelukunnan mietintö. Ehdotus perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi perusteluineen.

LVK 5:1938

Lainvalmistelukunnan mietintö. Ehdotus Hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintölaiksi sekä siihen liittyvä lainvalmistelukunnan mietintö.

LVK 1:1953

Lainvalmistelukunnan mietintö. Ehdotus Hallituksen esitykseksi Eduskunnalle kuolinpesän selvitystä ja perinnönjakoa koskevan lainsäädännön uudistamisesta perusteluineen.

LVK 4:1959

Lainvalmistelukunnan mietintö. Ehdotus Hallituksen esitykseksi Eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamisesta.

Perintölakivaliokunnan mietintö

Perintölakivaliokunnan mietintö N:o 1 hallituksen esityksen johdosta perintölainsäädännön uudistamisesta.

SOU 1932:16

Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken IV. Förslag till lag om boutredning och arvskifte.

Prop. 1980/81:48

Regeringens proposition 1980/81:48 om dödsbodelägares ansvar för den dödes skulder m. m.

Kirjallisuuslähteet

Aarnio 1967:

Aarnio, Aulis: Perillisen oikeusasemasta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. Porvoo 1967.

Aarnio 1969:

Aarnio, Aulis: Havaintoja perintöosuuden luovutuksesta. *Defensor Legis* 1969, s. 73 – 112.

Aarnio 1971:

Aarnio, Aulis: Luentoja perintöoikeudesta II. Lainopillisen ylioppilastiedekunnan kustannustoimikunta. Vammala 1971.

Aarnio – Kangas II 2015:

Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II. Perintöoikeus. Alma Talent. Helsinki 2015.

Aarnio – Kangas I 2016:

Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus I. Perintöoikeus. Alma Talent. Helsinki 2016.

Aer 2000:

Aer, Janne: Oikeussuojan ulottuvuus hallinnossa: hallintolainkäytön antaman oikeussuojan merkitys viranomaistoiminnan auktoriteetin kannalta. Kauppakaari. Helsinki 2000.

EIF IV:

Encyclopaedia iuridica Fennica IV: Rikos- ja prosessioikeus. Gummerus. Jyväskylä 1995.

EIF V:

Encyclopaedia iuridica Fennica V: Julkisoikeus. Gummerus. Jyväskylä 1997.

Ervo 2008:

Ervo, Laura: Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimus: käsikirja lainkäyttäjille. WSOYpro. Helsinki 2008.

Feldthusen et al. 2014

Feldthusen, Rasmus Kristian – Lund-Andersen, Ingrid – Nielsen, Linda: Arveretten. Gjellerup / Gads Forlag. Kööpenhamina 2014.

Hakulinen 1955:

Hakulinen, Y. J.: Kuolinpesäkö juridinen henkilö? *Lakimies* 1955, s.357 – 384.

Havansi 2004:

Havansi, Erkki: Määräajat ja oikeudenkäynti. Talentum. Helsinki 2004.

Helin 1989:

Helin, Markku: Oikeustapauskommentti KKO 1988:121. *Lakimies* 7/1989, s. 984 – 987.

Helin 2012:

Helin, Markku: Perusoikeuksilla argumentoinnista. Teoksessa: Iire, Tero – Kairinen, Martti (toim.): Varallisuus, vakuudet ja velkojat: juhlaulkaisu Jarmo Tuomisto 1952 – 9/6 – 2012.

Hemmo I 2003

Hemmo, Mika: Sopimusoikeus I. Talentum. Helsinki 2003.

Hidén 1999:

Hidén, Mikael: Perusoikeuksien yleisiä kysymyksiä. Teoksessa: Nieminen, Liisa (toim.): Perusoikeudet Suomessa. Kauppakaari. Helsinki 1999.

Hoffrén 2008:

Hoffrén, Mia: Tieto ja sivullisuus. Suomalainen Lakimiesyhdistys. Helsinki 2008.

Kangas KKO II 1998:

Kangas, Urpo: KKO 1998:139. KKO:n ratkaisut kommentein 1998:II.

Kangas 2018:

Kangas, Urpo: Perhevarallisuus oikeus. Alma Talent. Helsinki 2018.

Koivisto 2014:

Koivisto, Ida: Johdatus hyvään hallintoon. Forum Iuris. Helsinki 2014.

Könkkölä – Linna 2020:

Könkkölä, Mikko – Linna, Tuula: Konkurssioikeus. Alma Talent. Helsinki 2020.

Lahtinen 1955:

Lahtinen, Osvi: Kuolinpesä-konstruktioista. Lakimies 1955, s. 112 – 122.

Lahtinen 1965:

Lahtinen, Osvi: Uuden perintökaaren kritiikkiä. Lakimies 1965, s. 754 – 785.

Lappi-Seppälä et al.

Tapio Lappi-Seppälä – Kaarlo Hakamies – Dan Helenius – Pekka Koskinen – Martti Majanen – Sakari Melander – Kimmo Nuotio – Ari-Matti Nuutila – Timo Ojala – Ilkka Rautio: Rikosoikeus. Teos on luettavissa Alma Talent Fokus -palvelussa.

Lavapuro 2010:

Lavapuro, Juha: Uusi perustuslakikontrolli. Suomalainen Lakimiesyhdistys. Helsinki 2010.

Lohi 1999:

Lohi, Tapani: Jäämistöomaisuutta koskevat oikeustoimet ja sivullissuoja. Teoksessa: Tapani Lohi – Pertti Välimäki, Pesänselvityksen ongelmakohtia. Kauppakaari. Helsinki 1999.

Lohi 2006:

Lohi, Tapani: Pesänjako, astike ja lahjansaajan palautusvastuu. Lesken antamien lahjojen oikeusvaikutukset PK 3 luvun 3 §:n mukaan. Suomalainen Lakimiesyhdistys. Helsinki 2006.

Lohi 2011:

Lohi, Tapani: Legaatinsaajan oikeusasemasta. Talentum. Helsinki 2011.

Lohi 2020A:

Lohi, Tapani: Jäämistöositus ja kuolinpesä. Alma Talent. Helsinki 2020.

Lohi 2020B:

Lohi, Tapani: KKO 2020:9 – Kuolinpesän osakkaiden kanneoikeudesta pesänselvittäjän hallinnon aikana. Lakimies 5/2020, s. 744 – 756.

Lødrup 1999:

Lødrup, Peter: Arverett. Grafisk Hus. Oslo 1999.

Mäenpää 1989:

Mäenpää, Olli: Euroopan ihmisoikeussopimus ja oikeusturvan takeet hallintoasioissa. Lakimies 3/1989 s. 281 – 318.

Mäenpää 2008:

Mäenpää, Olli: Hallintolaki ja hyvän hallinnon takeet. Edita. Helsinki 2008.

Mäenpää 2013:

Mäenpää, Olli: Hallinto-oikeus. Sanoma Pro. Helsinki 2013.

Mäenpää 2017:

Mäenpää, Olli: Hallintolaki ja hyvän hallinnon takeet. Edita. Helsinki 2017.

Mänttari 1990:

Mänttari, Mika: Pesäselvittäjien ja -jakajien valvonnasta. Defensor Legis 7 – 8/1990, s. 492 – 514.

Pellonpää et al. 2018:

Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus. Alma Talent. Helsinki 2018.

Pylvänäinen 1966:

Pylvänäinen, Anto: Pesäselvittäjästä ja testamentin toimeenpanijasta. Lakimies 1966, s. 295 – 312.

Pylvänäinen 1969:

Pylvänäinen, Anto: Pesäselvittäjän ja testamentin toimeenpanijan toimivallasta. Defensor Legis 1969, s. 264 – 273.

Rautiala 1968:

Rautiala, Martti: Pesäselvitys ja perinnönjako. Suomen Lakimiesliiton Kustannus. Helsinki 1968.

Saarenpää 1978:

Saarenpää, Ahti: Pesäselvitys ja pesänjako – Toimivaltakysymyksiä. Teoksessa: Uusinta jäämistöoikeutta. Teoksen aineisto perustuu Lakimiesliiton Koulutuskeskuksen syksyllä 1977 ja talvella 1978 järjestämiin kursseihin. Suomen Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1978.

Saarenpää 1980:

Saarenpää, Ahti: Pesäselvittäjä ja pesänjakaja. Ensimmäinen osa. *Condictio*. Helsinki 1980.

Saarensola 2014:

Saarensola, Satu: The Risk of Legal Costs and Its Effects on Access to Court. Teoksessa: Ervo, Laura – Nylund, Anna (toim.): The Future of Civil Litigation Access to Courts and Court-annexed Mediation in the Nordic Countries. Springer. Sveitsi 2014.

Saraviita 1999:

Saraviita, Ilkka: Yleiset tuomioistuimet perusoikeusjärjestelmän toteuttajina. Lakimies 6-7/1999, s. 887 – 896.

Saraviita 2011:

Saraviita, Ilkka: Perustuslaki. Talentum. Helsinki 2011.

Smalén 2014:

Smalén, Annika: Konkurssipesän pesänhoitajan lainkäytön takeet. Defensor Legis 3/2014, s. 325 – 349.

Tuunainen 2015:

Tuunainen, Pekka: Perintö, testamentti ja velka. Alma Talent. Helsinki 2015.

Ylönen 2018:

Ylönen, Markku. Asianajajaoikeus. Laki, säännöt ja tapaohjeet. Alma Talent. Espoo 2018.

Välimäki 1999:

Välimäki, Pertti: Pesänselvityshallinnon tehtävät kuolinpesässä. Teoksessa: Tapani Lohi – Pertti Välimäki, Pesänselvityksen ongelmakohtia. Kauppakaari. Helsinki 1999.

Walén 1993

Walén, Gösta: Kommentar till Ärvdabalken. Del II (18-25 kap.), Boutredning och arvskippte, Sambolagen, FAL m. m.. Norstedts juridik. Tukholma 1993.

Wrede 1946:

Wrede, R.A. (toim. Melander, Ilmari): R.A. Wreden luentoisiin perustuvia perintökaaren selityksiä. WSOY. Porvoo 1946.

Ämmälä 1997:

Ämmälä, Tuula: Vilpitön mieli ja selonottovelvollisuus. Teoksessa: Saarnilehto, Ari (toim.): Vilpittömästä mielestä. Turun yliopisto. Turku 1997.

Oikeustapaukset

Kotimaiset tapaukset

KKO 1968 II 78

KKO 1969 II 13

KKO 1984 II 223

KKO 1987:46

KKO 1987:84

KKO 1988:121

KKO 1995:62

KKO 1997:52

KKO 1998:139

KKO 2006:29

KKO 2011:95

KKO 2020:9

Helsingin HO 28.3.2001 S 00/2507

Suomen Asianajaliiton valvontalautakunta 1. jaosto 27.5.2011

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin:

Golder v. Yhdistynyt kuningaskunta (21.2.1975)

Lithgow ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta (8.7.1986)

The Holy Monasteries v. Kreikka (9.12.1994)

Ruotsalaiset tapaukset

NJA 2007 s. 69

Lyhenteet

1734PK	Vuoden 1734 perintökaari
AAL	Laki asianajajista, 12.12.1958/496
AL	Avoliittolaki, 13.6.1929/234
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus, SopS 63/2019
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
HE	Hallituksen esitys
HO	Hovioikeus
HolhTL	Laki holhoustoimesta, 1.4.1999/442
KK	Kauppakaari, 31.12.1734/3
KKO	Korkein oikeus
KonkL	Konkurssilaki, 20.2.2004/120
KonkValvL 31.1.1995/109	Laki konkurssipesien hallinnon valvonnasta,
MVL	Maanvuokralaki, 29.4.1966/258
OikTL	Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista, 13.6.1929/228
OK	Oikeudenkäymiskaari, 1.1.1734/4
PK	Perintökaari, 5.2.1965/40
PL	Suomen perustuslaki, 11.6.1999/731
RL	Rikoslaki, 19.12.1889/39
SAL	Suomen Asianajajaliitto
UK	Ulosottokaari, 15.6.2007/705
VanhL	Laki velan vanhentumisesta, 15.8.2003/728
VL	Valituslupa
ÄB	Ruotsin ärvdabalken

1. Johdanto

1.1. Johdatus aiheeseen

Oikeusturva on moniulotteinen käsite. Sen voi määritellä suojaksi, jonka oikeusjärjestys antaa henkilöille ja heidän oikeuksilleen ja eduilleen lainkäytön mielivaltaisuutta vastaan.¹ Oikeusturvasta laajasti puhuttaessa voidaan tarkoittaa ainakin ennakkollista, jälkikäteistä, muodollista, materiaalista tai menettelyllistä oikeusturvaa.² Samanaikaisesti oikeusturva on perusoikeus perusoikeuksien joukossa:

Oikeusturva (PL 21 §): ”Jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi.

Käsittelyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla.”

Perusoikeutena PL 21 §:n oikeusturvan ulottuvuuksia tulkitaan myös EIS:n oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä käsittävän 6 artiklan ja siihen liittyvän EIT:n ratkaisukäytännön kautta. Perustuslakivaliokunnan lausunnoissa oikeusturvan sisällöstä viitataan usein EIT:n ratkaisukäytäntöön.³

Oikeusturvasta on tapana puhua hyvän hallinnon yhteydessä, mikä onkin luonnollista, sillä oikeusturvalla on kiinteä yhteys oikeusvaltion periaatteisiin. Oikeusturva mahdollistaa yksilön reagoinnin sellaiseen julkisen vallan toimintaan, joka loukkaa tai laiminlyö hänen oikeuksiaan. Oikeusturvan sisältö ei kuitenkaan kiteydy pelkästään hyvään hallintoon, vaan oikeusturva on oikeusjärjestyksemme läpileikkaavia periaatteita. Oikeusvarmuus on eräänlainen oikeusturvan metapäämäärä, eli oikeusturvalla pyritään saavuttamaan oikeusvarmuutta.⁴ Oikeusvarmuus on sekin laeva ja vaikeahahmotteinen käsite, jonka voidaan katsoa kiinnittyvän perustavanlaatuisiin odotuksiin lainsäädännön toteutumisesta

¹ EIF IV, s. 362 ja EIF V, s. 690.

² Koivisto 2014, s. 51. Oikeusturvakeinojen ryhmittelytavoista ks. myös Mäenpää 2008, s. 285 - 287.

³ Saraviita 2011, s. 281.

⁴ Koivisto 2014, s. 51 – 52.

yhteiskunnassa. Oikeusvarmuuden toteutuessa kansalaiset osaavat arvioida käyttäytymisensä oikeudellisia seuraamuksia.⁵

Oikeusturvakeinoja voidaan tarkastella myös siitä näkökulmasta, kuinka tehokkaita ne ovat. Tehokkuutta voidaan arvioida siltä kannalta, saadaanko tehty päätös tai toimi suoraan korjatuksi vai onko keinolla pääasiassa välillisiä vaikutuksia. Esimerkiksi hallinnossa tehokkaimmiksi oikeusturvakeinoiksi katsotaan korjaus-, valitus- ja oikaisumenettelyt, koska päätös on niiden kautta muutettavissa tai kumottavissa. Tehottomina keinoina taas pidetään kantelua, yleistä laillisuusvalvontaa ja virkavastuun toteuttamista, sillä ne eivät ainakaan välittömästi johda päätöksen korjaamiseen tai muuttamiseen.⁶

Pesänselvittäjähallinto on järjestelmänä mielenkiintoisella tavalla julkisen ja yksityisen välimaastossa. Pesänselvittäjän hallintoa on tapana kutsua virallisselvitykseksi, mutta *viranomais selvitystä* se ei ole. Pesänselvittäjä ei siis tehtävässään käytä julkista valtaa. Selvityksestä tekee virallisen se, että pesänselvittäjän määrää tehtävänsä tuomioistuin.⁷ Pesänselvittäjä hoitaa kuitenkin lainkäyttötehtäviä ja ratkaisee itsenäisesti kuolinpesän selvityksessä ilmeneviä oikeudellisia riitoja. Yksityisen tahon hoitaessa lainkäyttöllisiä tehtäviä on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, mitä ammatillisia vaatimuksia lainkäyttäjälle asetetaan, miten tehtyjä ratkaisuja arvioidaan jälkikäteen ja mihin seuraamuksiin tehtävien laiminlyönti ja päätösvallan ylittyminen voi johtaa.⁸

Oikeusturvan tarkastelusta pesänselvittäjän hallinnon aikana tekee ajankohtaista se, että Korkein oikeus on vuonna 2020 antanut uuden ennakkopäätöksen osakkaiden prosessivaltuudesta pesänselvittäjän hallinnon aikana. Osakkailla ei ennakkopäätöksen mukaan ole pesänselvittäjän hallinnon aikana asialegitimaatiota siinäkään tapauksessa, että pesänselvittäjä on hyväksynyt osakkaiden kanteen ajamisen ja on jopa toiminut asiassa osakkaiden asiamiehenä. On selvää, että päätöksellä on merkittäväällä tavalla rajattu kuolinpesän osakkaiden oikeusturvan yhtä ulottuvuutta, pääsyä tuomioistuimeen. Mielekästä onkin tutkia, mitä perusteita tälle perusoikeuden rajoitukselle on annettu. Pesänselvittäjän hallinnosta on kirjoitettu paljon, mutta oikeusturvakontekstista virallisselvitystä on käsitelty melko vähän.

⁵ Koivisto 2014, s. 52.

⁶ Mäenpää 2008, s. 286.

⁷ Aarnio – Kangas I 2016, s. 469.

⁸ Smalén 2014, s. 326. Artikkeliki käsittelee konkurssipesän pesänhoitajaa, mutta samankaltaiset kysymykset koskettavat myös kuolinpesän pesänselvittäjää.

Vuonna 2013 käräjäoikeuksissa ratkaistiin 1761 perintö- ja testamenttioikeudellista hakemusasiaa.⁹ Suurin osa näistä käsitellyistä hakemusasioista on pesänselvittäjän ja pesänjakajan määräyksiä.¹⁰ Kuolleita vuonna 2013 taas oli 51 472.¹¹ Karkeasti arvioituna siis kuolinpesistä noin kolmeen prosenttiin määrätään pesänselvittäjä tai -jakaja. Käräjäoikeudessa käsiteltyjen hakemusasoiden tilastosta 2008 – 2013 on nähtävissä, että määrä on ollut hienoisessa nousussa vuosittain. Samoin vuosittain on noussut myös kuolleiden määrä, mikä johtuu väestön ikääntymisestä. Pesänselvittäjän ja -jakajan määräämisessä kyse on siis ilmiöstä, jolla on hyvin vakiintunut paikka oikeusjärjestyksessämme.

1.2. Tutkimuskysymykset ja rajaukset

Tutkimuskysymyksenä on ensinnäkin selvittää, miksi pesänselvittäjän hallinto on sellaista kuin se on. Mihin tarpeisiin pesänselvittäjän hallinto vastaa tai ainakin mihin tarpeisiin sen on tarkoitus vastata?

Testamentin toimeenpanijamääräystä voidaan pitää testamentintekijän tahdonilmaisuna siitä, kenet hän haluaa pesänselvittäjäksi. Testamentin toimeenpanijaan liittyy näin paljon samoja kysymyksiä kuin pesänselvittäjään. Testamentin toimeenpanijaan liittyvät erityiskysymykset jäävät kuitenkin pitkälti tämän tutkielman ulkopuolelle.

Pesänselvittäjällä on jäämistön suhteen suuri valta. Tätä taustaa vasten tutkitaan, miten osakkaiden oikeudet on turvattu pesänselvittäjämenettelyn eri vaiheissa. Tätä tarkastellaan tutkielmassa kronologisesti, eli mitä oikeusturvakeinoja osakkailta on käytettävissään 1) ennen pesänselvittäjän määräämistä, 2) pesänselvittäjän hallinnon aikana ja 3)

⁹ Tilastokeskuksen oikeustilastot, käräjäoikeuksissa loppuun käsitellyt siviiliasiat 2008 – 2013. Tilasto on lakkautettu eikä tietoja vuoden 2013 jälkeen ole saatavilla.

¹⁰ Perintö- ja testamenttioikeudellisia, käräjäoikeudessa käsiteltäviä hakemusasioita pesänselvittäjä/-jakajamääräysten lisäksi on varsin vähän. Hakemusasioita ovat lisäksi käyttöoikeuden alaiseen omaisuuteen liittyvät hakemusasiat (PK 12:4, PK 12:6, PK 12:9), hakemus sen ajan lyhentämisestä, jonka sisällä perillisen tai testamentinsaajan pitää saattaa oikeutensa voimaan (PK 16:1), hakemus pesänselvittäjän tekemän velkojen maksunsaantipäätöksen muuttamiseksi (PK 19:12a), pesänselvittäjän lupahakemus kiinteän omaisuuden myyntiin tai panttikirjojen luovuttamiseen (PK 19:14), hakemus pesänselvittäjän hallinnon tarkastamiseksi (PK 19:18) ja hakemus julkisesta haasteesta vainajan ja pesän velkojen selvittämiseksi (PK 21:5).

¹¹ Tilastokeskus: Vuosittain kuolleet sukupuolen mukaan ja alle vuoden ikäisinä kuolleet 2008–2018.

pesäselvittäjän hallinnon päättymisen jälkeen. Arvioinnin kohteena on erityisesti näiden oikeusturvakeinojen tehokkuus.

Tosiasiallinen oikeusturvan saatavuus, esimerkiksi kuluriskin tai oikeusavun saatavuusongelmien vuoksi, jää tässä esityksessä lähinnä maininnan varaan.

Tarkemmin tutkielmassa analysoidaan yhtä pesäselvittäjän disponointivallan ulottuvuutta, prosessivaltuutta. Tutkimuskysymyksinä prosessivaltuuden osalta on, miksi osakkaiden kanneoikeuteen pesäselvittäjän hallinnon aikana on suhtauduttu niin torjuvasti. Onko uuden oikeuskäytännön valossa tilanteita, joissa osakkaat voisivat ajaa kannetta pesäselvittäjän hallinnosta huolimatta? Lisäksi tutkitaan, loukkaako pesäselvittäjän lähtökohtainen yksinoikeus kanteen ajamiseen osakkaiden perusoikeutta oikeusturvaan.

1.3. Tutkielman rakenne ja käytetyt lähteet

Tutkimus aloitetaan tarkastelemalla pesäselvitysjärjestelmän taustaa ja tarkoitusta. Aluksi tarkastellaan pesäselvitysjärjestelmän suomalaista historiaa. Lainsäädäntöuudistuksia perintöoikeuteen alettiin suunnitella 1930-luvulla, kun vanha perintökaari ei enää vastannut yhteiskunnan tarpeisiin. Toisena tarkastellaan pesäselvitysjärjestelmän pohjoismaisia vaihtoehtoja. Tanskassa ja Norjassa on päädytty pesäselvityksen sijasta erityisen tuomioistuimen käynnistämään pesäselvitykseen. Suomen järjestelmä taas on seurannut tarkasti ruotsalaisen lainsäädäntötyön jalanjäljissä. Kolmanneksi otetaan selville, minkälaisia funktioita pesäselvitysjärjestelmä palvelee.

Luvussa 3 tutkitaan pesäselvittäjän määräämistä. Kuolinpesä selvitetään useimmiten osakkaiden yhteishallinnossa ja tästä lähtökohdasta poikkeaminen vaatii osakkaiden oikeusturvan kannalta erityisiä perusteita. Ensin otetaankin selvää, kuka voi hakea pesäselvittäjää ja millä perusteilla. Toiseksi tutkitaan selvittäjän kelpoisuusvaatimuksia eli kenet voidaan määrätä pesäselvittäjän tehtäviin. Kolmantena tarkastellaan, mitä tapahtuu, kun pesäselvittäjä on jäämistöön määrätty eli mitä oikeusvaikutuksia selvittäjämääräyksellä on. Viimeisenä käydään läpi vielä, minkälaiset asiat eivät kuulu pesäselvittäjän tehtäviin.

Luvussa 4 siirrytään tarkastelemaan osakkaiden oikeusturvaa pesäselvittäjän hallinnon aikana. Ensin otetaan katsaus pesäselvittäjän edustusvallan oikeustoimiopillisiin

perusteisiin ja käydään läpi selvittäjän kelpoisuutta ja toimivaltaa kuolinpesässä. Toisena käsitellään lyhyesti muutoksenhakukelpoisten päätösten puutteeseen mahdollisesti liittyviä ongelmia. Tämän jälkeen tarkastelu siirretään ennakkollisen oikeusturvan puolelle eli kolmantena käydään läpi, minkälaisia menettelyllisiä oikeusturvan takeita osakkaille on pesänselvitysjärjestelmän aikana lainsäädännössä tai muutoin taattu. Neljäntenä tutkitaan, miten pesänselvittäjiä valvotaan osakkaiden toimesta tai muutoin, ja viimeisenä vielä, millä edellytyksin pesänselvittäjän voi vaihtaa, jos hän osoittautuu tehtäväänsä sopimattomaksi.

Luvussa 5 pureudutaan tarkemmin pesänselvittäjän disponointivallan yhteen ulottuvuuteen, prosessivaltuuteen. Aiheeseen liittyviä ongelmia tarkastellaan oikeuskäytännön kautta. Vireillepano-oikeus (*access to court*) on yksi PL 21 §:n mukaisen oikeusturvan ulottuvuuksista, joten luvussa käydään läpi myös perusoikeuksien rajoitusten hyväksyttävyyden kriteerejä. Osakkaiden *access to court* -näkökulmasta otetaan tarkasteltavaksi myös EIT:n ratkaisukäytäntöä, jonka tarkoituksena on havainnollistaa, minkälaiset asiat on nähty tuomioistuimeen pääsyn kannalta ongelmallisina ja miltä pesänselvittäjän yksinomainen prosessivaltuus tätä taustaa vasten näyttää.

Viimeisenä luvussa 6 käsitellään kuolinpesän osakkaiden oikeusturvakeinoja pesänselvittäjän hallinnon päättymisen jälkeen. Tarkastelun kohteena on hallinnon moitekanne ja vahingonkorvaus sekä pesänselvittäjän rikosoikeudellinen vastuu. Lisäksi arvioidaan jälkikäteisten oikeusturvakeinojen tehokkuutta.

Lähteinä tutkielmassa on käytetty monipuolisesti etupäässä jäämistöoikeuteen keskittyvää oikeuskirjallisuutta, lainvalmisteluaineistoa ja oikeuskäytäntöä. Oikeusturvakysymysten tarkasteluun on hyödynnetty myös perus- ja ihmisoikeuksia käsittelevää kirjallisuutta ja artikkeleja sekä hallinto-oikeudellisia lähteitä. *Access to court* -ongelmien havainnollistamiseksi on tarkasteltavaksi otettu myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuja.

Suomen perintöoikeus pohjautuu pitkälti ruotsalaiseen lainsäädäntötyöhön. Perusteluja perintökaaren tulkintaan voi siis löytää myös ruotsalaisista lähteistä pitäen kuitenkin mielessä varovaisuuden tulkintojen sitovuudessa. Lähteinä on tästä syystä käytetty hyväksi soveltuvin osin myös ruotsalaista lainvalmisteluaineistoa, oikeuskirjallisuutta sekä oikeustapauksia.

2. Pesänselvitysjärjestelmän tausta ja tarkoitus

2.1. Suomen pesänselvitysjärjestelmän historiaa

Perintölainsäädännön uudistamispyrkimykset alkoivat 1930-luvulla, vaikkakin uutta perintökaarta saatiin odottaa kolme vuosikymmentä. Perintöoikeus oli auttamattomasti vanhentunutta ja vuoden 1734 perintökaari (jäljempänä 1734PK) perustui keskiaikaisiin ruotsalaisiin oikeuslähteisiin, jotka eivät enää vastanneet sen hetkisiin tarpeisiin.¹² 1734PK ei sisältänyt kuolinpesän selvitykseen liittyviä säännöksiä. Yksi ensiaskeleista kohti uutta perintölainsäädäntöä oli vuoden 1935 ehdotus perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi perusteluineen, jossa yhdeksi uuden perintöoikeuslainsäädännön tärkeimmistä tehtävistä katsottiin pesänselvitystä ja perinnönjakoa koskevien sääntöjen täydentäminen.¹³ Ehdotus pohjautui pitkälti ruotsalaiseen lainvalmistelutyöhön.¹⁴

Koska kuolinpesän hallinnosta ei ollut laissa tarkempia säännöksiä, kaikki pesää koskevat oikeustoimet voitiin tehdä ainoastaan kaikkien osakkaiden ollessa yksimielisiä. Laki ei antanut keinoja edetä kuolinpesän asioiden hoitamisessa ja perinnön jakamisessa, jos osakkaat eivät päässeet asioista sopuun tai jos joku osakkaista jättäytyi passiiviseksi. 1734PK antoi valtaa osakkaalle, jolla oli varaa odottaa vuosien selvitystyön lopputulosta, vaikka lakiin oli kirjattu vastakkainen päämäärä: ”olkoon valta sillä, joka jakaa tahtoo”¹⁵. Tämän seurauksena rahan tarpeessa ollut vähävaraisempi osakas saattoi joutua myymään osuutensa kuolinpesässä alihintaan varakkaammalle osakkaalle, koska sivullista ostajaa kuolinpesäosuudelle oli vaikea löytää.¹⁶ Toimintamekanismien puute oli tuonut jäämistöriidoille ylimitoitettua vaikeaa maineen.¹⁷

Ankara vastuu perittävän veloista oli lisäksi johtanut siihen, että kuolinpesiä luovutettiin herkästi konkurssiin.¹⁸ Perittävän velkojia suojattiin lainsäädännössä siten, että jos perillinen

¹² LVK 1935:2, s. 39.

¹³ LVK 1935:2, s. 61.

¹⁴ Pesänselvityksen osalta erityisesti SOU 1932:16. LVK:n mietintö seuraa osin ruotsalaista esikuvaansa sanatarkasti.

¹⁵ 1734PK 11:2. Lainsäätäjän tarkoituksena oli jakamista tahtovan perillisen valta saada jako aikaan muiden perillisten vastustuksesta huolimatta. Pesän jakamattomuudesta piti sopia kaikkien osakkaiden yksimielisesti. Ks. Wrede 1946, s. 143.

¹⁶ Aarnio 1971, s. 6.

¹⁷ Saarenpää 1980, s.7.

¹⁸ LVK 1935:2, s. 61 ja LVK 1938:5, s. 6.

ryhtyi pesää koskevaan toimeen, hän joutui henkilökohtaiseen vastuuseen vainajan velasta, mikäli ei määräajassa luovuttanut pesän omaisuutta konkurssiin. Konkurssi on menettelynä kallis ja pesänselvityskeinona harvemmin tarkoituksenmukainen. Tilanne oli johtanut siihen, että osakkaat joutuivat käytännössä tekemään valinnan perinnön menettämisen tai henkilökohtaisen velkavastuun välillä. Oli siis tarve luoda konkurssimenettelyä joustavampi ja kustannustehokkaampi järjestely pesänselvitykseen ilman henkilökohtaisen velkavastuun riskiä.¹⁹

Myös Korkein oikeus antoi lausuntonsa esitysehdotuksesta perintölainsäädännön muuttamiseksi. Lausunnossa asetettiin puolustamaan vuoden 1935 ehdotusta, kun taas vuoden 1938 sai osakseen lähinnä kritiikkiä. KKO:n lausuntoa on pidetty yhtenä tärkeimmistä lainvalmisteluvaiheen asiakirjoista, sillä yhdessä vuoden 1935 ehdotuksen kanssa se loi pohjan useimmille seuraaville perintölakiesityksille.²⁰ Pesänselvittäjää koskevaa säännöstöä pidettiin lausunnossa pääosin huomattavana parannuksena konkurssimenettelyn vaihtoehtona sekä pesän osakkaiden että velkojien näkökulmasta.²¹

Kun 1930-luvun ehdotukset perintölainsäädännön kokonaisuudistukseksi eivät olleet johtaneet tuloksiin, sodan jälkeen ryhdyttiin valmistelemaan osittaisuudistuksia eniten epäkohtia aiheuttaneiden 1734PK:n säännöksiin osalta. Vuonna 1953 oli päästy uudistusten kiireellisyysjärjestyksessä pesänselvitystä ja perinnönjakoa koskeviin säännöksiin. Vuoden 1953 ehdotukseen ei sekään johtanut lainsäädäntöön, mutta tarjoaa seikkaperäisyydessään tulkinta-aineistoa nykyiselle lainsäädännölle.²² Vuonna 1956 tehtiin myös ehdotus kuolinpesän selvitystä ja perinnönjakoa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi, mutta ehdotuksessa lähinnä korjattiin vuoden 1953 ehdotuksen tyyliä ja terminologiaa.²³

Vuonna 1959 tehtiin uudelleen ehdotus perintölainsäädännön kokonaisuudistuksesta. Sekä pesänselvitystä ja perinnönjakoa että perintöä ja testamenttia koskevat normit sisällytettiin taas samaan ehdotukseen. Ehdotuksessa pidettiin tärkeänä kiinnittää erityistä huomiota Ruotsin sääntelyyn. Perusteluna tälle annettiin pohjoismaisen yhteistyön lisäksi Suomen ja Ruotsin välinen muuttoliikenne. Ehdotus liittyikin olennaisissa kohdissa Ruotsissa jo voimassa olleisiin säännöksiin.²⁴ Pesänselvityksen osalta uudistamistarpeita perusteltiin jo

¹⁹ Aarnio 1971, s. 7.

²⁰ Aarnio 1971, s. 238.

²¹ KKO:n lausunto s. 99.

²² Aarnio 1971, s. 240 - 241.

²³ Ibid.

²⁴ LVK 1959:4, s. 3 - 4.

edellä käsiteltyjen ongelmien kautta. Pesän hallinto piti järjestää lainsäädännön keinoin uudella tavalla. Pesän osakkaat voisivat huolehtia pesänselvityksestä itse tai luovuttaa pesän omaisuuden oikeuden toimesta määrätyn pesänselvittäjän hallintoon. Pesänselvittäjä määräyksellä olisi sama vaikutus osakkaiden vastuuseen perittävän veloista kuin kuolinpesän luovuttamisella konkurssiin. Oikeus pesänselvittäjä määräyksen hakemiseen annettiin ehdotuksessa osakkaiden lisäksi myös erityisjälkisäädöksen tai tarkoituserä määräyksen perusteella sekä eräin edellytyksin velkojille.²⁵

Pesänselvityksen osalta nykyinen perintökaari vastaa olennaisilta osin pitkälti vuoden 1959 ehdotusta, mikä onkin luonnollista. HE 6/1964, josta voimassa oleva perintökaari sittemmin syntyi, pohjautui täysin vuoden 1962 perintölakitoimikunnan mietintöön, joka taas pohjautui vuoden 1959 ehdotukseen. Perusteluja näissä valmisteluasiakirjoissa tarjotaan normien tueksi niukalti ja säädöskohtaisia perusteluita ei lainkaan. Yhteys Ruotsin ÄB:n uudistukseen on kuitenkin niin ilmeinen, että tulkinta-apua voi etsiä myös ruotsalaisista esitöistä.²⁶ Olennaisilta osiltaan hallituksen esitys myös seuraa vuoden 1935 ehdotusta.

Perintölakivaliokunta piti tärkeänä selvitysjärjestelmän etujen toteutumisen kannalta sitä, että sen kustannukset pidetään kohtuullisina. Tämän takia perintölakivaliokunta esitti, että useita pesänselvittäjiä tai -jakajia tulisi määrätä vain silloin, kun se on tarpeen pesän laatuun tai laajuuteen nähden. Muutoin järjestelmää rasittaisivat samat epäkohdat kuin silloista konkurssihallintoa.²⁷ Lopullisessa perintökaareissa tämä otettiin huomioon.

Pesänselvitystä ja perinnönjakoa koskevia uusia säännöksiä pidettiin lakiesityksen käytännölliseltä merkitykseltään tärkeimpänä osana. Pesänselvityssäännösten olemassaolon odotettiin olennaisesti lyhentävän kuolinpesien jakoon johtavaa aikaa, kun vihdoinkin kuolinpesän asioiden hoitamiseen saatiin toimintamekanismi, jonka avulla päästä erimielisyyksien ylitse.²⁸

²⁵ LVK 1959:4, s. 5 - 6.

²⁶ Ks. myös HE 6/1964 s. 1: ”—Hallituksen nyt antama esitys on olennaisilta osin laadittu yhdenmukaiseksi Ruotsissa voimassa olevin säännösten kanssa.”

²⁷ Perintölakivaliokunnan mietintö, s. 4.

²⁸ Perintölakivaliokunnan mietintö, s. 3 – 4.

2.2. Pohjoismaista vertailua

Suomi on seurannut pesänselvityksen ja perinnönjaon sääntelyssä tarkasti Ruotsin jalanjäljissä. Tanskassa ja Norjassa on päädytty varsin erilaiseen jäämistöjen selvitysmalliin. Kuten Suomi ja Ruotsi ovat järjestelmissään hyvin samankaltaisia, myös Tanskan ja Norjan järjestelmät vastaavat pitkälti toisiaan. Näissä maissa jäämistöjen selvitys alkaa erityisestä tuomioistuimesta. Menettely poikkeaa Suomen jäämistöjärjestelmästä niin merkittävästi, ettei tarkastelua voida rajoittaa pelkästään pesänselvitykseen, vaan mukana on myös jakoon liittyviä säännöksiä. Sekä Tanskassa että Norjassa perintöön ja testamenttiin liittyvät säännökset löytyvät eri laista (Tanska: *Arveloven*, Norja: *Lov om arv*) kuin pesänselvitystä ja perinnönjakoa koskevat säännökset (Tanska: *Dødsboskifteloven*, Norja: *Lov om skifte*).

Tanskassa tuomioistuin saa kuolintapauksesta tiedon automaattisesti sen seurakunnan kautta, jonka alueella vainaja asui. Perinnönjako-oikeus²⁹ (*skifteretten*) kutsuu vainajan yhteyshenkilöksi ilmoitetun perillisen tapaamiseen, jonne perillinen ottaa mukaansa mahdollisen testamentin lisäksi kaikki käsiinsä saamat asiakirjat perittävän taloudellisesta tilanteesta. Tapaamisen perusteella tuomioistuin tekee, perillisiä kuunnellen, päätöksen siitä, millä tavoin pesänselvitys ja perinnönjako tästä eteenpäin hoidetaan.³⁰ Tapoja on Tanskan lain (*Dødsboskifteloven*, Dsl) mukaan viisi³¹:

- 1) *Boudlæg*: Yksinkertaistettu menettely vähävaraisille kuolinpesille.³² Kuolinpesä luovutetaan lähiomaiselle tai hautajaisten järjestäjälle. Kuolinpesän haltuunsa saanut on vastuussa hautajaiskustannuksista ja pesän hoitamisesta, mutta ei vainajan velasta. Testamenttia ei huomioida. (Dsl 18 – 21 §)
- 2) *Ægtefælleudlæg*: Eloonjääneen puolison hallinto. Tätä tapaa voidaan käyttää silloin, kun pesäomaisuus ei ylitä tiettyä summaa.³³ Puoliso ottaa haltuunsa pesän omaisuuden, mutta myös kaikki velat. Tuomioistuin voi kieltäytyä eloonjääneenpuolison hallinnosta, jos tämä on selvästi maksukyvytön tai jos velkojien maksunsaanti muutoin vaarantuu. (Dsl 22 – 23 §)
- 3) *Uskiftet bo*: Jakamaton pesä. Jäämistö luovutetaan jakamattomana leskelle, mutta leski ottaa vastatakseen myös pesän veloista. Menettelyä voidaan käyttää, jos pariskunnalla oli yhteisiä lapsia, tai jos kuolleen puolison omat lapset hyväksyvät menettelyn. (Dsl 24 §)

²⁹ Käännös, ks. LVK 1935:2, s. 127.

³⁰ Perillisillä ja etenkin leskellä on suuri vaikutusvalta siihen, mihin jakotapaan päädytään. Feldthusen et al. 2014, s. 5.

³¹ Feldthusen et al. 2014, s. 203 – 204.

³² 46 000 DKK v. 2020.

³³ 790 000 DKK v. 2020.

- 4) *Privat skifte* tai *forenklet privat skifte*: Yksityinen jako. Kuolinpesä selvitetään ja jaetaan osakkaiden toimesta joko lakimiehen avustuksella tai ilman lakimiestä. Tuomioistuimien päättää hakemuksesta, voidaanko menetelmää käyttää ja antaa yhteyshenkilölle jakotodistuksen (*skifteretsattest*). Velkojen selvittämiseksi tuomioistuimien julkaisee virallisessa lehdessä (*Statstidende*) ilmoituksen, minkä jälkeen velkojilla on kahdeksan viikkoa aikaa ilmoittaa saatavastaan. Pesässä täytyy olla varoja velkojen maksuun ja vähintään yhden osakkaista täytyy olla maksukykyinen ja oikeustoimikelpoinen. Menettely on saatettava päätökseen ja jakoluettelo (*boopgørelse*) toimitettava tuomioistuimelle 15 kuukauden sisällä kuolemasta. Yksinkertaisessa versiossa jakoluetteloa ei tarvitse toimittaa, koska perintöverovelvollisuutta ei pesän pienemmän säästön vuoksi ole. (Dsl 25 – 23 §)
- 5) *Bobestyrerbehandling*: Ammattimainen pesänhoitaja huolehtii pesänselvityksestä ja perinnönjaosta. Menetelmää käytetään, jos 1) pesä on maksukyvytön, 2) perittävä on näin määrännyt testamentissaan, 3) perilliset eivät pääse jakotavasta yksimielisyyteen, 4) yksi tai useampi perillisistä toivoo pesän luovuttamista pesänhoitajalle, 5) on epävarmuutta siitä, ketkä ovat perillisiä tai 6) perillisistä yksikään ei ole maksukykyinen tai oikeustoimikelpoinen. Pesänhoitaja ei ole viranomainen, vaan tyypillisesti asianajaja, jonka valitsee joko tuomioistuimien autorisoitujen pesänhoitajien piiristä tai testamentin tapauksessa perittävä itse. (Dsl 36 – 73 §)

Norjan järjestelmä vastaa Tanskan järjestelmää pienin poikkeuksin. Norjassa pesänselvitys on Tanskan tavoin tuomioistuinvetoinen. Myös Norjassa pesän yksityinen selvittäminen tarkoittaa henkilökohtaista vastuuta vainajan velasta (Lov om skifte 78 §). Huomioitavaa on, että sekä Tanskassa että Norjassa suurin osa pesistä jaetaan joka tapauksessa yksityisesti³⁴. Perinnönjako-oikeuksien vastuulla on lähinnä jäämistöjen ohjaaminen varallisuuden ja perillisiin kannalta soveltuvimmalle väylälle. Perinnönjako-oikeudet myös ratkaisevat kaikki pesänselvityksen ja -jaon aikana syntyvät riitaisuudet.³⁵

Suomen perintölainsäädäntöuudistustyötä aloitettaessa Tanskan ja Norjan mallin ei ”helposti käsitettävistä syistä” katsottu tulevan täällä kyseeseen.³⁶ Näitä syitä julkisen pesänselvitysviranomaisen hylkäämiselle ei ehdotuksessa sen enempää avattu. Ruotsissa asiaa punnittiin hieman enemmän. Julkisen pesänselvityksen eduksi katsottiin, että viranomainen huolehtisi parhaalla tavalla siitä, että asiat menevät oikein eikä yksittäinen osakas hyötyisi muiden kustannuksella. Järjestelmän käyttöönotto olisi kuitenkin edellyttänyt kalliita hallinnollisia uudistuksia eikä alioikeuksilla katsottu olevan resursseja uusien hallinnollisten tehtävien täyttämiseen. Tuomioistuimen tai viranomaisen

³⁴ Ks. Lødrup 1999, s. 279 ja Feldthusen et al. 2014, s. 203 – 204

³⁵ Lødrup 1999, s. 289.

³⁶ LKV 1935:2, s. 128.

sekaantumisen kuolinpesien selvitykseen, kun ruotsalaiset olivat tämän itse tottuneet tekemään, katsottiin huonosti sopivan Ruotsiin.³⁷ Suomessa perusteet ovat todennäköisesti olleet samansuuntaisia.

2.3. Pesänselvittäjäjärjestelmän funktiot

Pesänselvityksen tarkoituksena on jäämistön jakokuntoon saattaminen. Jakokuntoon saattaminen edellyttää, että ensin on varmistettava kaikkien pesän ulkopuolisten tahojen oikeuksien toteuttamisesta. Velat on siis ensin maksettava tai saatava velkojien kanssa aikaan sovinto. Erityisjälkisäädökset pitää panna täytäntöön. Saamiset on perittävä ja sopimukset irtisanottava.³⁸

Pesänselvittäjän hallinnon pääasiallinen tarkoitus on olla toimintamekanismi, joka voidaan ottaa käyttöön silloin, kun pesänselvitys osakkaiden toimesta ei syystä tai toisesta suju. Osakkailta vaaditaan kuolinpesän hallinnossa joustavuutta ja yksimielisyyttä. Yhdenkin osakkaan passiivisuus tai yhteistyöhaluttomuus pysäyttää helposti koko prosessin. Ilman toiminnallista järjestelmää erimielisyyksistä ei päästä eteenpäin, mistä oli todisteena myös vanhan 1734PK:n aikaiset ongelmat.³⁹

Alun perin pesänselvittäjän määräämisellä oli vahvasti myös osakkaat henkilökohtaisesta velkavastuusta vapauttava funktio. Kuten todettu edellä, osakkaiden vaihtoehtona oli kärjistetyksi joko henkilökohtainen vastuu vainajan veloista tai perintöosuuden menetys konkurssimenettelyn kalleuden vuoksi. Perintökaaren velkavastuujärjestelmä kuitenkin uudistettiin vuonna 2004, kun osakkaiden velkavastuun syntyminen melko vähäisten laininlyöntien ja rikkomusten perusteella oli osoittautunut ongelmalliseksi.⁴⁰ Henkilökohtainen velkavastuu vainajan veloista syntyy nykyään enää hyvin rajatuissa tapauksissa, jotka on kytketty perunkirjoitukseen liittyviin laininlyönteihin. Tämän vuoksi tämä viralliselvityksen funktio on pitkälti menettänyt merkitystään.⁴¹

Viralliselvitys tarjoaa edelleen kuitenkin konkurssia joustavamman ja kustannustehokkaamman vaihtoehdon pesänselvitykselle. Voidaankin katsoa myös

³⁷ SOU 1932:16, s. 79.

³⁸ Kangas 2018, s. 390.

³⁹ Toimintamekanismista puhuu erityisesti Saarenpää 1980, s. 6 -7.

⁴⁰ HE 14/2004 vp, s. 13 – 15.

⁴¹ Aarnio – Kangas I 2016, s. 474 – 475.

pesänselvittäjähallinnon suurimmaksi eduksi, että päätöksenteko ei ole riippuvainen osakkaiden yksimielisyydestä.⁴² Pesänselvittäjän päätöksenteko on joustavasti keskitetty pesänselvittäjälle eikä sitä rasita konkurssimenettelylle tyypillinen velkojainkokouspakko.⁴³

Virallisselvitys on itsessään myös oikeusturvan tae. Ensinnäkin se suojaa osakasta toisten osakkaiden oikeudenloukkauksia vastaan, sillä yksikin osakas saattaa estää pesän tehokkaan selvittämisen. Toiseksi pesänselvittäjän hallinto on myös pesän ulkopuolisen tahon suoja osakkaita vastaan silloin, kun pesän osakkaat eivät huolehdi velkojen maksusta ja legaatintäytäntöönpanosta asianmukaisesti. Pesänselvittäjä on tuomioistuimen virkaansa määräämä asiamies, jonka on kaikissa hallintotoimissaan otettava huomioon sekä osakkaiden että muiden jäämistöintressenttien edut.⁴⁴ On kaikkien osapuolten etu, että jäämistö voidaan luovuttaa ulkopuolisen, ammattitaitoisen henkilön käsiin. Siinä missä tämä tutkielma käsittelee pesänselvitysjärjestelmään liittyviä oikeusturvaongelmia, virallisselvitys on pääasiassa osakkaiden ja pesän ulkopuolisten etutahojen oikeusturvakeino osakkaiden yhteishallinnossa ilmenevien ongelmien varalta.

⁴² Pylvänäinen 1966, s. 307.

⁴³ Aarnio – Kangas I 2016, s. 475.

⁴⁴ Pylvänäinen 1969, s. 266.

3. Pesäselvittäjän määrääminen

3.1. Osakkaiden yhteishallinto lähtökohtana

Kuten johdannossa todettiin, Suomessa noin kolmeen prosenttiin kuolinpesistä määrätään pesäselvittäjä tai -jakaja. Kuolinpesän selvitystavoista ylivoimaisesti yleisin on kuitenkin osakkaiden yhteishallinto. Silloin kun perittävältä jää useampi kuin yksi perillinen, he ovat oikeutettuja jäämistöön yhdessä. Tällöin myös kaikki jäämistöä koskevat päätökset tehdään yhdessä. Tällaista yhteishallintosuhdetta on säännelty PK 18 ja 24 luvuissa.

PK 18:1:n ensimmäinen virke on tyhjentävä luettelo kuolinpesän osakkaista: ”Kuolinpesän osakkaita ovat perilliset ja yleisjälkisäädöksen saajat sekä eloonjäänyt puoliso.” Tätä henkilöpiiriä pidetään kuolinpesän osakkaina silloinkin, kun heidän oikeutensa on riidanalainen (PK 18:1.2). He ovat siis oikeutettuja käyttämään kaikkia osakkaan oikeusturvakeinoja siihen asti, kunnes kysymys heidän osakasasemastaan on ratkaistu.

Perillisiä ovat PK 2 ja 3 luvuissa tarkoitetut perintöön oikeutetut ja heidän sijaantuloperillisensä. Perillisasema ei ole ehdottoman muuttumaton, vaan perillisaseman voi menettää esimerkiksi siksi, että perittävän isyys kumotaan. Muutos ei kuitenkaan vaikuta aiempien yhteishallintotoimien pätevyyteen takautuvasti.⁴⁵

Testamenteista suurin osa on yleisjälkisäädöksiä, minkä vuoksi testamentinsaajalla useimmiten on osakasasema. Testamentinsaajan jälkeläinen on osakasasemassa silloin, jos hänellä olisi ollut oikeus periä testamentintekijä ja testamentinsaaja kuolee ennen kuin hänen testamenttiin perustuva oikeutensa on tullut voimaan (PK 11:6). Legaatinsaajalla osakasasemaa ei ole.⁴⁶

Eloonjääneen puolison osakasasema perustuu lähtökohtaisesti siihen, että hänellä on avio-oikeuden toteuttamiseen asti omat etunsa valvottavana kuolinpesässä. Lesken osakasasema päättyy tällöin ositukseen. Jos kummallakaan puolisoista ei ole avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, leski ei ole kuolinpesän osakas.⁴⁷

⁴⁵ Aarnio – Kangas I 2016, s. 380.

⁴⁶ Aarnio – Kangas I 2016, s. 380.

⁴⁷ Rautiala 1968, s. 5 – 6 ja Aarnio – Kangas s. 383. Leski on kuolinpesän osakas siis myös silloin, kun vain ensiksi kuolleella puolisoilla oli avio-oikeus lesken omaisuuteen tai osaan siitä.

Leski kuitenkin voi olla osakas myös PK 3 luvun perillisaseman kautta tai perittävän yleistestamentinsaajana. Tällöin *lesken* kuolinpesän osakkaita ovat myös ensin kuolleen puolison toissijaiset perilliset tai testamentin viimesaajat. Toissijaiset perilliset eivät kuitenkaan ole ensiksi kuolleen puolison kuolinpesän osakkaita, vaan osakas on tällöin leski yksin.⁴⁸

Osakkaiden yhteishallinnosta seuraa, että osakkaat hallitsevat jäämistöä pesän selvittämistä varten yhteisesti (PK 18:2.1). Päätökset jäämistöomaisuuden selvittämisestä, hoitamisesta, säilyttämisestä ja kartuttamisesta kuolinpesän tehdään lähtökohtaisesti yksimielisesti. PK 18:2.1:n mukaan voidaan ilman kaikkien osakkaiden yksimielistä suostumusta suorittaa vain sellainen toimenpide, joka ei siedä viivästystä. Erityisesti silloin, kun kuolinpesässä on paljon osakkaita, yhteishallinto voi olla kankeaa. Osakkailla on kuitenkin vapaus valtuuttaa asiamies tai joku joukostaan huolehtimaan pesän asioista asioinnin sujuvoittamiseksi.⁴⁹

Lähtökohtaisesti osakkaat myös edustavat kuolinpesää kolmatta vastaan ja kantavat ja vastaavat kuolinpesän asioissa yhteisesti (PK 18:2.1). Kaikki osakkaat on haastettava vastaajiksi ja toisaalta kuolinpesän ollessa kantajana kaikkien osakkaiden on allekirjoitettava haastehakemus.⁵⁰ Yksikin osakas voi kuitenkin ajaa kannetta omissa nimissään mutta pesän lukuun. Tällöin muille osakkaille on varattava tilaisuus tulla kuulluksi (PK 18:2.2).⁵¹ Ennen muuta yksilöllinen kanneoikeus on mahdollistettu niitä tilanteita silmällä pitäen, että vastapuoli on pesän ulkopuolinen taho. Oikeuskäytännössä yksittäinen osakas on saanut ajaa kannetta kuitenkin myös pesälle vahinkoa aiheuttanutta toista osakasta vastaan.⁵²

Oikeudenkäyntikuluista kanteen nostanut osakas vastaa jutun hävitessään yksin eikä vastapuolella ole oikeutta vaatia kulujaan korvattavaksi kuolinpesästä. Kanteen voittaneellakin osakkaalla on oikeus saada korvaus kuluistaan PK 18:2.2:n mukaan vain silloin, jos oikeudenkäynnillä saadut varat tähän riittävät tai se muutoin harkitaan kohtuulliseksi.⁵³

⁴⁸ Aarnio – Kangas I 2016, s. 386.

⁴⁹ Aarnio – Kangas I 2016, s. 395.

⁵⁰ Aarnio – Kangas I 2016, s. 410.

⁵¹ Aarnio – Kangas I 2016, s. 414 – 415. Aarnio – Kangas puhuu kanteen nostamisesta *pesän nimissä* ja pesän lukuun, mutta osakas ajaa kannetta omalla kuluriskillään nähdäkseni omissa nimissään pesän lukuun (eli mahdollinen suoritus tehdään kuolinpesälle).

⁵² Aarnio – Kangas I 2016, s. 415 ja KKO 1987:46. Vrt. Ruotsin ÄB 18:1b, missä on päädytty varsin erilaiseen ratkaisuun. Yksittäisellä osakkaalla on kanneoikeus omissa nimissään pesän lukuun vain jos muut osakkaat ovat vastapuolena.

⁵³ Aarnio – Kangas I 2016, s. 417.

Yhteishallinnon tavoite on pesän selvittäminen ja jakokuntoon saattaminen, mikä saattaa edellyttää esimerkiksi omaisuuden realisoimista velkojen maksamiseksi. Toimiva yhteishallinto edellyttääkin osakkailta joustavuutta ja erimielisyyksien hillitsemistä yhteistoiminnan mahdollistamiseksi. Jos osakkaat eivät pääse pesää koskevista toimista yksimielisyyteen, vaihtoehdoksi jää vain pesän luovuttaminen pesänselvittäjän hallintoon.⁵⁴

3.2. Pesänselvittäjä määräyksen hakeminen

Pesän osakkaan hakemuksesta oikeuden on määrättävä pesänselvittäjä hallinnoimaan kuolinpesän omaisuutta (PK 19:1.1). Hakemuksen voi tehdä pykälän mukaan myös riittävän oikeudellisen intressin omaavat tahot, joita ovat legaatinsaaja, perintöosuuden luovutuksensaaja, avustukseen ja työhyvitykseen oikeutetut sekä ne, joiden oikeus muutoin on pesänselvityksestä riippuvainen.⁵⁵ Lisäksi hakemuksen voi tehdä velkoja, pesän tai vainajan velan takaaja ja vierasvelkapantinantaja sekä ulosottomies siiloin, kun velallisen pesäosuus jäämistöstä on ulosmitattu (PK 19:2).

Osakkaan ei tarvitse erikseen perustella, miksi kuolinpesä on tarpeellista luovuttaa pesänselvittäjän hallintoon. Siinä missä osakkailta on aina oikeus hakea kuolinpesän luovuttamista pesänselvittäjän hallintoon, muilla etutahoilla on tämä oikeus vain erikseen säädetyin edellytyksin. Pesänselvittäjän määrääminen on osakkaiden kannalta melko äärimmäinen toimenpide. Perillisiin ulkopuolelle jäämistöön liittyvää päätöksentekovaltaa ei ole perusteltua antaa muuten kuin silloin, kun heidän oikeutensa on selvä ja suojalle on ilmeinen tarve.⁵⁶ Näiden osakkaiden ulkopuolisten tahojen kohdalla pesänselvittäjä määräyksen tarkoituksena tulee olla turvata jäämistöintressenttien separatio-oikeus.⁵⁷ Osakkaiden oikeusturvaa on näissä tapauksissa suojattu säätämällä, etteivät muut tahot kevyin perustein saa virallisselvitystä käynnistettyä, jos osakkaiden yhteishallinto ei vaaranna heidän oikeuksiaan.

Silloin, kun hakijana on joku muu kuin osakas, pesänselvittäjä hakemus on siis erikseen perusteltava. Velkojan aloitteesta tehtyä pesänselvittäjä hakemusta ei voida torjua sillä perusteella, että virallisselvityksestä aiheutuu kuolinpesälle kustannuksia. Velkojan pitää

⁵⁴ Aarnio – Kangas I 2016, s. 393 – 395.

⁵⁵ Aarnio – Kangas I 2016, s. 506 – 508.

⁵⁶ Aarnio 1969, s. 87.

⁵⁷ Pylvänäinen 1966, s. 296.

kuitenkin esittää selvitys, ettei hänen saatavaansa ole maksuvaatimuksesta huolimatta maksettu tai annettu saatavaa turvaavaa vakuutta (PK 19:2.2). Velkojan tulee myös varata kuolinpesälle kohtuullinen aika velan maksamiseksi tai taloudellisen tilanteen selvittämiseksi. Jos näin ei ole toimittu, tuomioistuimen tulisi hylätä hakemus ennenaikaisena.⁵⁸

Aarnion ja Kankaan mukaan osakkaiden mahdollisuudet torjua velkojan pesänselvittäjähakemus ennenaikaisena ovat kuitenkin vähäiset. Selvittäjä voidaan määrätä siitä huolimatta, että velkoja ei ole vaatinut maksua tai selvitystä kuolinpesän tilanteesta, jos näiden tietojen hankkimisesta aiheutuisi huomattavaa viivästystä hakemuksen käsittelylle.⁵⁹ Tämä on arveluttavaa osakkaiden oikeusturvan kannalta, sillä kuolinpesän luovuttaminen pesänselvittäjän hallintoon voi esimerkiksi vähäisen velan vuoksi olla täysin ylimitoitettu toimenpide.⁶⁰ Velkojalta ei olisi kohtuutonta vaatia näyttöä maksuvaatimuksesta selvittäjähakemuksen liitteenä tarpeettomien hakemusten torjumiseksi.

Pesää ei velkojan aloitteesta voida kuitenkaan luovuttaa pesänselvittäjän hallintoon, jos velkojalla on saatavastaan maksun turvaava vakuus tai osakkaat tarjoavat hänelle sellaisen vakuuden (PK 19:2.1). Vakuustorjunta on tehokas keino estää virallisselvityksen käynnistyminen, sillä tällöin peruste määräykselle puuttuu.⁶¹

Silloin kun jonkun osakkaan pesäosuus on ulosmitattu, myös ulosottomiehellä on oikeus hakea pesänselvittäjää (PK 19:2.2). Ulosottomiehellä on hakemuksen tarkoituksenmukaisuuden suhteen itsenäinen harkintavalta. Hakemuksen liitteeksi tarvitaan vain todistus pesäosuuden ulosmittauksesta sekä pesälle osoitettu maksukieltoilmoitus, mutta ei perusteluita. Osakkaat voivat torjua ulosottomiehen hakemuksen ainoastaan maksamalla koko sen velan, josta osakkaan pesäosuus on ulosmitattu.⁶² Aiemmin kyseinen lainkohta oli muotoiltu niin, että hakemuksen sai tehdä pesän osakkaan velkoja silloin kun osakkaan pesäosuus on ulosmitattu hänen saamisestaan. Tämä sai osakseen kritiikkiä, koska velkojan ei ollut tarvetta osoittaa perusteita hakemukselle. Riitti, että pesäosuus oli ulosmitattu, ja velkoja pääsi lopettamaan osakkaiden yhteishallinnon.⁶³ Lainkohdan

⁵⁸ Aarnio – Kangas I 2016, s. 501 – 502.

⁵⁹ Aarnio – Kangas I 2016, s. 502 – 503.

⁶⁰ Aarnio – Kangas I 2016, s. 502.

⁶¹ Aarnio – Kangas I 2016, s. 503 – 504.

⁶² Aarnio – Kangas I 2016, s. 505 – 506.

⁶³ Lahtinen 1965, s. 777.

muutoksen perusteena oli ulosoton tuloksellisuuden ja virallisperiaatteen toteuttaminen.⁶⁴ Osakkaiden oikeusturvan kannalta tilanne ei kohentunut, sillä ulosottomieheltä ei vaadita perusteluja pesänselvittäjä määräyksen hakemiseen. Epäselvää on, kuinka kevyesti tai vähäisin perustein ulosottomies yleisesti ottaen tähän ryhtyy.

Legaatinsaajakin on aina velvollinen perustelemaan hakemuksensa. Pesänselvittäjän määräyksen täytyy olla tarpeellista erityisjälkisäädöksen täyttämiseksi (PK 19:1.1).⁶⁵ Perusteluksi riittää todennäköisyys sille, että legataarin oikeus voi ilman pesänselvittäjän määräystä vaarantua. Näytöksi tästä riittää, ettei legaattia ole täytetty, vaikka kuolinpesä ei ole ylivelkainen.⁶⁶

Menettelyllisesti osakkaiden oikeusturva on otettu hakemusvaiheessa huomioon siten, että kaikille osakkaille on varatta tilaisuus tulla kuulluksi ennen selvittäjän määräämistä (PK 19:10.3). Näin menetellään riippumatta siitä, onko hakijana ollut joku osakkaista vai pesän ulkopuolinen taho. Tuomioistuimen harkinnalla voidaan kuulla myös velkojia tai erityisjälkisäädöksen saajaa. Hakemus voidaan kuitenkin ratkaista, vaikka ne, joille tilaisuus tulla kuulluksi on varattu ei lausuisikaan mielipidettään tai vaikka kuulemisen perusteella joku vastustaisikin määräystä. Kuulemisesta voidaan myös kokonaan luopua, jos se aiheuttaa merkittävää ajanhukkaa hakemuksen käsittelylle.

Hakemusasioiden käsittelyyn käräjäoikeudessa sovelletaan OK 8 luvun määräyksiä. Kuten muutkin hakemusasiat, myös pesänselvittäjä määräyksen hakeminen on mahdollista riitauttaa. Tällöin asia voidaan käsitellä hakemusasian istunnossa, jos asiaan osallinen sitä vaatii tai käräjäoikeus pitää tätä tarpeellisena (OK 8:3).

3.3. Pesänselvittäjän kelpoisuusvaatimukset

Pesänselvittäjälle ei laissa ole asetettu erityisiä kelpoisuusvaatimuksia. PK 19:4.1:n mukaan pesänselvittäjäksi on määrättävä tehtävään suostuvainen henkilö, jonka voidaan olettaa suoriutuvan pesän selvityksestä pesän laadun edellyttämällä taidolla. Kuolinpesään voidaan

⁶⁴ HE 13/2005 vp, s. 23.

⁶⁵ Myös se, jolla on oikeus ajaa kannetta testamentin tarkoitemääräyksen toteuttamisesta, saa hakea pesänselvittäjä määräystä ja myös hänen hakemuksensa on perusteltava. Esitysteknisistä syistä käsitellään vain legaatinsaajia.

⁶⁶ Aarnio – Kangas I 2016, s. 506.

määrätä myös useampia pesäselvittäjiä, jos se on tarpeen pesän laadun tai laajuuden vuoksi (PK 19:5).

Pesäselvittäjän kelpoisuus on siis sidottu pesän laajuuteen. Pesäselvittäjän tehtävä voi olla helppokin, mutta vaativuutta voi lisätä esimerkiksi perittävän harjoittama liiketoiminta. Tällöin voi olla tarpeen, että pesäselvittäjä on perehtynyt tällaiseen toimintaan.⁶⁷ Pesäselvittäjäksi ei voida määrätä henkilöä, joka on epäluotettava tai maksukyvytön.⁶⁸

Lakiehdotuksessa on otettu esille, että pesän osakkaiden luottamus pesäselvittäjään helpottaa tehtävän hoitamista. Tästä syystä osakkaiden ja muiden jäämistöintressenttien mielipide pesäselvittäjän henkilöstä on syytä ottaa huomioon.⁶⁹ Toisaalta, jos eri osakkailla on omia ehdokkaita pesäselvittäjäksi, saattaa olla parempi valita näiden ulkopuolelta täysin objektiivinen henkilö, jotta luottamus pesän selvitykseen ei vaarannu.⁷⁰

Kuolinpesän osakaskin voidaan erityisestä syystä määrätä pesäselvittäjäksi, jos muut osakkaat eivät tätä vastusta (PK 19:4.2). Tälle voi olla perusteita esimerkiksi silloin, kun hän on perittävän eläessä avustanut tätä esimerkiksi hänen ansiotoiminnassaan ja hänen voidaan tästä syystä olettaa olevan parhaiten perehtynyt pesän asioihin. Osakas pesäselvittäjänä on useimmiten myös edullisin tarjolla oleva vaihtoehto. Toisaalta osakkaalla voi olla sellaisia eturistiriitoja suhteessa toisiin osakkaisiin, legaatinsaajiin tai velkojiin, että hänen määräämisensä pesäselvittäjäksi ei ole perusteltua.⁷¹

Jos perittävän testamentissa on toimeenpanijamääräys, toimeenpanija on määrättävä pesäselvittäjäksi, jos tälle ei ole vastasyitä (PK 19:4.3).

Yksityisellä järjestelmällä ei voida taata samanlaista oikeusturvakoneistoa, jonka esimerkiksi tuomioistuinperusteinen järjestelmä tarjoaisi. Pesäselvittäjäjärjestelmän luotettavuus tulee siis turvata muilla tavoin.⁷² Luotettavuuden varmistaminen on tässä tapauksessa uskottu tuomioistuimille, jotka määräämisvaiheessa tutkivat pesäselvittäjäksi ehdotetun henkilön sopivuuden tehtävään. Määräämisvaihe on tuomioistuimen osalta

⁶⁷ Rautiala 1968, s. 50.

⁶⁸ Ks. vuoden 1935 ehdotus, s. 137.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Rautiala 1968, s. 50

⁷¹ HE 14/2004, s. 23.

⁷² Saarenpää 1980, s. 43 ja Mänttari 1990, s. 492.

tärkein, sillä se ennaltaehkäisee epäkohtien ja väärinkäytösten ilmenemistä myöhemmin.⁷³ Yksi tapa parantaa järjestelmän luotettavuutta ovat esteellisyys säännökset.⁷⁴

PK 19 luvussa ei ole luetteloitu pesänselvittäjän esteellisyysperusteita eikä luku sisällä mitään mainintaa siitä, että pesänselvittäjän pitäisi olla esteetön. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että esteellisyys olisi pesänselvittäjän kohdalla täysin merkityksetöntä. Saarenpään mukaan viralliselvityksen luotettavuus edellyttää pesänselvittäjältä ja -jakajalta *tilanneesteettömyyttä*, joka vaihtelee pesän olosuhteiden mukaan.⁷⁵ Esimerkiksi osakas voi esteellisyydestä huolimatta toimia pesänselvittäjänä, jos se katsotaan tarkoituksenmukaiseksi, sillä osakas voi olla tehtävään soveltuvin henkilö. Pesän tilanteen mukaan voidaan painottaa järjestelmän joustavuutta tai luotettavuutta.⁷⁶

Pesänselvittäjän ja -jakajan esteellisyyttä on arvioitu myös tapauksessa KKO 1987:84.⁷⁷ Tapauksessa pesänselvittäjän ja -jakajan katsottiin olevansa tehtäväänsä sopimaton, koska hänen puolueettomuutensa oli vaarantunut. Esteellisyys voi siis tietyissä tilanteissa aiheuttaa sopimattomuuden pesänselvittäjäksi. Tuomioistuimella on esteellisyyden merkitystä harkittaessa suuri vastuu.

3.4. Pesänselvittäjä määräyksen oikeusvaikutukset

Kuolinpesän omaisuus on luovutettava pesänselvittäjän hallintoon, kun tuomioistuin on määrännyt pesänselvittäjän (PK 19:1). Käytännössä omaisuuden haltuunotto tapahtuu siten, että osakkaat tai väliaikainen pesänhoitaja luovuttavat selvittäjälle kaikki jäämistöä ja sen laajuutta koskevat asiakirjat. Näitä ovat esimerkiksi pankkien talletustodistukset, osakekirjat, kauppakirjat, kiinteistöjen lainhuudatusasiakirjat ja velkakirjat. Pesänselvittäjä voi tarvittaessa myös pyytää puuttuvia selvityksiä pankeilta ja viranomaisilta.⁷⁸

⁷³ Mänttari 1990, s. 492.

⁷⁴ Saarenpää 1980, s. 43.

⁷⁵ Saarenpää 1980, s. 46.

⁷⁶ LVK 1935:2, s 137 ja Saarenpää 1980, s. 47 – 48.

⁷⁷ KKO 1987:84: A:n pesänselvittäjäksi ja -jakajaksi ehdottaman asianajaja B:n yhtiökumppani oli avustanut A:ta paitsi pesänselvittäjän ja -jakajan määräämistä koskevassa hakemusasiassa myös perinnönjättäjän A:n hyväksi tekemän testamentin moitetta ja A:n väitettyjä perittävän pankkitalletuksien nostoja koskevassa jutussa. Koska B:n puolueettomuus oli siten vaarantunut, hän ei ollut sopiva pesänselvittäjäksi ja -jakajaksi. Ään.

⁷⁸ Kangas 2018, s. 384.

Selvittäjän hallinnossa jäämistö on siis myös selvittäjän hallinnassa. Tämän lisäksi virallisselvityksen käynnistymisen jälkeen osakkaat menettävät kelpoisuutensa määrätä jäämistöomaisuudesta. Ainoastaan pesäselvittäjällä on valta edustaa pesää (PK 19:13). Lähtökohtaisesti osakkaiden pesän puolesta tekemät oikeustoimet eivät siis sido pesää eikä osakkaiden kanssa asioinut sopimuskumppani saa vilpittömän mielen suojaa siitä huolimatta, että ei ollut tietoinen pesäselvittäjä määräyksestä.⁷⁹

3.5. Tilanteet, jotka eivät kuulu pesäselvittäjän tehtäviin

Pesäselvitysjärjestelmä on tarkoitettu kattavaksi, mutta aivan kaikkiin jäämistötoimiin virallisselvitys ei kuitenkaan ulotu. Erityisesti pesäselvittäjän tehtävien ulkopuolelle on rajattu tilanteet, joissa oikeuksien toteutuminen on jäämistöjärjestelmässämme haluttu jättää perillisen oman harkinnan ja aktiivisuuden varaan. Tämä ilmentää jäämistöoikeuden yksilöllisen oikeussuojan periaatetta. Perillisiä ei suojata kollektiivisesti, vaan perillisen esittämä lakisosavaatimus samoin kuin lahjan lisäys- tai vähentämisvaatimus koituu ainoastaan aktiivisen perillisen hyväksi eikä hyödytä passiivisena pysyneitä kanssaperillisiä.⁸⁰

Pesäselvitykseen eivät tästä syystä yleisesti ottaen kuulu toimet, joista hyötyy vain joku intressenteistä.⁸¹ Näistä esimerkkeinä ovat testamenttikanteet, lakiosan täydennys sekä lahjan palautuskanteet.

Testamentin moite on perillisen itsenäinen, muista perillisistä riippumaton oikeussuojakeino. Moiteperusteet on yksilöity PK 13 luvussa. Jos testamentti moitekanteen perusteella julistetaan pätemättömäksi, se on pätemätön ainoastaan siltä osin kuin se estää moittijaa saamasta osuuttaan jäämistöstä. Muihin perillisiin nähden testamentti jää lainvoimaiseksi.⁸² Koska pätemättömyyteen vetoaminen on haluttu jättää perillisen oman aktiivisuuden varaan, moitekanteen nostaminen ei kuulu pesäselvittäjän tehtäviin.⁸³

⁷⁹ Lohi 1999, s. 85.

⁸⁰ Lohi 2020A, s. 70.

⁸¹ Saarenpää on lähtenyt siitä, että täytetyt oikeustoimet eivät kuulu pesäselvittäjän toimivaltaan, vaan ovat tuomioistuinasia, ks. Saarenpää 1980, s. 16. Saarenpää ei siis argumentoi yksilöllisen oikeussuojan periaatteen kautta.

⁸² Aarnio – Kangas II 2015, s. 803.

⁸³ Välimäki 1999, s. 35.

Moitekanteen lisäksi on kuitenkin muitakin testamenttikanteita, eikä aina ole itsestään selvää, onko pesänselvittäjällä edustusvaltaa asiassa vai ei. Aarnio ja Kangas ovat jakaneet muut testamenttikanteet neljään pääryhmään: 1) testamentin tulkintakanne, 2) tehottomuuskanne, 3) kanne testamentin peruuttamisen johdosta ja 4) testamentin saajien väliset kanteet.⁸⁴ Testamentin tulkinnan on katsottu olevan asia, jonka pesänselvittäjän tulee ”ensiasteena” ratkaista ennen kuin kanne testamentin tulkinnasta voidaan nostaa.⁸⁵ Muiden kannetyyppien taas voidaan katsoa hyödyttävän etupäässä kanteen nostanutta, jolloin kanteen nostamisen ei voida katsoa kuuluvan pesänselvittäjän edustusvaltaan.⁸⁶

Myös lakiosan täydennys on kunkin rintaperillisen itsenäinen oikeussuojakeino. PK 7:10:ssä tarkoitettua täydennyskannetta rintaperillinen ajaa sellaista luovutuksensaajaa vastaan, jolle perillinen on elinaikanaan tehnyt lakiosaa loukkaavan luovutuksen. Lakiosan täydennys maksetaan suoraan kantajalle eikä se koidu pesän hyväksi, joten on luonnollista, että pesänselvittäjällä ei ole puhevaltaa asiassa.

PK 3:3.2:n mukaisen palautuskanteen on senkin katsottu jäävän pesänselvittäjän edustusvallan ulkopuolelle.⁸⁷ PK 3:3.2 koskee tilanteita, joissa leski on antanut omaisuudestaan niin suuren lahjan, ettei vastiketta suorittamallakaan ensiksi kuolleen puolison toissijaiset perilliset saa oikeudenmukaista pesäosuutta jäämistöstä. Jos lahjansaaja oli vilpillisessä mielessä siitä, että lahjoitus loukkasi toissijaisten perillisten oikeutta, lahja tai sen arvo on palautettava.

PK 3:3.2:n mukaisissa tilanteissa lesken pesään palautettu omaisuus tulisi käyttää vain ensin kuolleen puolison toissijaisten perillisten hyväksi.⁸⁸ Näin ollen palautuskanteessa ei ole kyse pesän hyväksi ajettavasta asiasta. Pesänselvittäjällä ei siis olisi asialegitimaatiota, koska kannetta ajettaisiin vain ensin kuolleen puolison toissijaisten perillisten hyväksi. Näin asiaa on myös oikeuskäytännössä tapauksessa KKO 1998:139 arvioitu.⁸⁹ Tapaus sai osakseen

⁸⁴ Aarnio – Kangas II 2015, s. 805 – 806.

⁸⁵ Tuunainen 2015, s. 305 ja KKO 1988:121.

⁸⁶ Esim. KKO 1969 II 13: Pesänselvittäjän kanne perittävän tekemän testamentin julistamisesta tehottomaksi sillä perusteella, että perittävä oli peruuttanut testamentin, jätettiin tutkimatta, koskei pesänselvittäjällä määräyksensä nojalla ollut puhevaltaa.

⁸⁷ Välimäki 1999, s. 36.

⁸⁸ Palautusvastuun sisällöstä ks. Lohi 2006, s. 195 – 210.

⁸⁹ KKO 1998:139: Perittävän A kuolinpesän osakkaita olivat ensiksi kuolleen puolison toissijaiset perilliset ja B, jolle A oli testamentannut kaiken omaisuutensa. A:n kuolinpesään määrätty pesänselvittäjä nosti kuolinpesän edustajana perintökaaren 3 luvun 3 §:n 2 momentissa tarkoitetun lahjan palauttamista koskevan kanteen B:tä vastaan. Kun kanne koski vain toissijaisten perillisten etuja, pesänselvittäjällä ei ollut oikeutta ajaa sitä. Ään.

kritiikkiä, ja käytännön syistä katsottiin perustelluksi mahdollistaa myös pesänselvittäjän asialegitimaatio esimerkiksi toissijaisten perillisten määrän ja materiaalsen oikeuden toteutumisen vuoksi.⁹⁰

Edellä käsitellyille kanteille on yhteistä se, että ne eivät lähtökohtaisesti hyödytä pesää vaan vain jotakuta intressenteistä. Muita pesänselvittäjän tehtävien ulkopuolelle jääviä toimia on ensinnäkin perinnönjako. Pesänselvitys voi käsittää esimerkiksi oikeudenkäyntejä osakkaita tai leskeä vastaan, eikä tämän jälkeen selvittäjä enää välttämättä nauti osakkaiden luottamusta. Pesänselvittäjä toimiikin ilman eri määräystä jakajana vain, jos osakkaat yksimielisesti pyytävät häntä toimittamaan jaon (PK 23:4.3).⁹¹

Pesänselvittäjää ei liioin voida määrätä osituksen toimittamista varten. Oikeuskäytännössä tämä on todettu ratkaisussa KKO 1968 II 78, jonka mukaan avioeron tai asumuseron johdosta toimitettavaa ositusta varten ei voitu määrätä pesänselvittäjää vaan pesänjakaja. Pesänjakajalla taas ei ole pesänselvittäjälle kuuluvia valtuuksia. Kun pesänselvittäjän toimivalta ei ulotu lesken omaisuuden haltuunottoon eikä tehosteita ole sille, että leski antaisi oikeat tiedot varallisuudestaan, leski pystyy vaikuttamaan omaisuuttaan salaamalla ensiksi kuolleen puolison tasingonsuoritusvelvollisuuteen.⁹²

⁹⁰ Välimäki 1999, s. 37 – 38 ja Kangas KKO II 1998.

⁹¹ Aarnio – Kangas I 2016, s. 469. Eri asia on, että pesänselvittäjäksi ja -jakajaksi usein määrätään sama henkilö.

⁹² Aarnio – Kangas I 2016, s. 471 – 474.

4. Pesäselvittäjän hallinto ja osakkaiden oikeusturva

4.1. Pesäselvittäjän kelpoisuus ja toimivalta

Oikeus edustaa toista voi perustua joko lakiin tai henkilön antamaan tahdonilmaisuun. Lain säännökseen perustuvassa edustuksessa on kyse lakisääteisestä edustuksesta ja tahdonilmaisuun perustuvassa edustuksessa tahdonvaltaisesta. Pesäselvittäjä edustaa tässä jaottelussa lakisääteisistä edustusta: pesäselvittäjän määrää tehtävänsä tuomioistuimien ja hänen edustusvaltansa on määritelty laissa (PK 19:12 - 14).⁹³

Oikeustoimiosopillisesti pesäselvittäjän edustusvaltaa voidaan tarkastella erottamalla toisistaan selvittäjän *kelpoisuus* ja *toimivalta*. Kelpoisuus ja toimivalta määrittävät kumpikin edustajan edustusvallan laajuutta, mutta eroavat siinä, kehen kohdistuen edustusvaltaa on rajoitettu. Lakisääteisellä edustajalla on *kelpoisuus* tehdä sellaisia oikeustoimia, joita hänellä lain tai yleisen käsityksen mukaan on oikeus tehdä. *Toimivalta* taas määräytyy lähtökohtaisesti sen mukaan, mitä päämiehen ja edustajan kanssa on asiasta sovittu.⁹⁴ Toimivallankin rajoitus voi perustua lakiin.

Järjestelmämme lähtökohtana on pesäselvittäjän laaja kelpoisuus pesää sitovien oikeustoimien tekemiseen. PK 19:12.1:n mukaan pesäselvittäjän tulee ryhtyä kaikkiin pesän selvittämiseksi tarvittaviin toimiin.⁹⁵ PK 19:13:n mukaan selvittäjä edustaa kuolinpesää kolmatta henkilöä vastaan sekä kantaa ja vastaa pesää koskeissa asioissa. Periaatteessa kelpoisuuden ulkopuolelle lankeavat vain selvästi pesäselvityksen kannalta tarpeettomat oikeustoimet, kuten omaisuuden lahjoittaminen tai vakuudeksi antaminen vieraasta velasta.⁹⁶

Laissa pesäselvittäjän kelpoisuutta on rajattu jättämällä kiinteän omaisuuden luovutuksen ja kiinteän omaisuuden panttaamisen ilman osakkaiden kirjallista suostumusta selvittäjän

⁹³ Hemmo I 2003, s. 452 ja Välimäki 1999, s. 41. Lakisääteisestä edustuksesta Hemmo mainitsee edunvalvonnan ja toisaalta statukseen perustuvan edustuksen, esim. yrityksen toimitusjohtaja.

⁹⁴ Hemmo I 2003, s. 457 – 458.

⁹⁵ Välimäen mukaan kelpoisuus on määritelty PK 19:13 - 14:ssä, ks. Välimäki 1999, s. 42. PK 19:12.1 määrittelee kuitenkin myös osaltaan sitä, mitä selvittäjä voi tehdä pesää sitovasti suhteessa kolmanteen. Ks. myös Lohi 2011, s. 224.

⁹⁶ Lohi 2011, s. 224.

kelpoisuuden ulkopuolelle (PK 19:14.1). Tällainen oikeustoimi on pätemätön, jos osakas sitä moittii (PK 19:14.2).

Lisäksi kelpoisuutta rajoittaa myös tuomioistuimen antama määräyskirja. Selvittäjän kelpoisuus käsittää vain sen kuolinpesän, jota hänet on määräyskirjassa asetettu selvittämään. Tämä voi muodostua ongelmaksi erityisesti puolisoiden perättäisissä kuolemantapauksissa. Selvittäjähakemuksen pitää koskea molempien puolisoiden pesiä, jos ensiksi kuolleen puolison pesää ei ole selvitetty. Tuomioistuin ei oma-aloitteisesti voi laajentaa pesäselvittäjä määrystä, jos hakemuksessa ei määrystä ole haettu kumpaankin kuolinpesään.⁹⁷

Toimivalta määräytyy pesäselvittäjän ja kuolinpesän välisen suhteen perusteella. PK 19:12.1:ssä on määritetty myös selvittäjän toimivaltaa. Pesäselvittäjän toimivaltaan kuuluvat vain ne oikeustoimet, jotka ovat *tarpeellisia* nimenomaan käsillä olevan kuolinpesän selvittämisen kannalta. Toimivallan siis määrittää pesäselvityksen tarkoitus. Pesäselvittäjän toimivalta on käytännössä aina kelpoisuutta suppeampi.⁹⁸

Pesäselvittäjän toimivaltaan kuuluvat siis vain sellaiset toimet, jotka ovat tarpeen kulloisenkin pesän selvittämiseksi. Selvittäjällä ei siis esimerkiksi ole toimivaltaa realisoida omaisuutta sellaisessa pesässä, jossa rahavaroja on riittävästi velkojen maksuun ja rahalegaattien täyttämiseen. Omaisuuden myynti ei tällöin ole PK 19:12.1:ssä tarkoitettu tarvittava toimi. Omaisuutta myydessään pesäselvittäjä ylittää tällöin toimivaltansa, mutta ei kelpoisuuttaan – pesäselvittäjällä on kelpoisuus myydä omaisuutta pesän selvittämiseksi.⁹⁹

Kelpoisuuden ja toimivallan ero näkyy niiden ylittämisen oikeusvaikutuksissa. Jos edustaja ylittää kelpoisuutensa, oikeustoimi ei lähtökohtaisesti sido päämiestä. Oikeuskirjallisuudessa epäselvänä on pidetty sitä, voiko oikeustoimi pätevöityä vilpittömässä mielessä toimivaa sopimuskumppania kohtaan, jos kelpoisuutensa ylittäneen edustajan päämies ei reklamoi oikeustointa.¹⁰⁰ Pesäselvittäjän kelpoisuutta rajoittaa lähinnä yllä mainittu PK 19:14. Säännöksessä on myös otettu nimenomaisesti kantaa

⁹⁷ Aarnio – Kangas I 2016, s. 530.

⁹⁸ Välimäki 1999, s. 42 ja Lohi 2011, s. 224. Kelpoisuus ja toimivalta ovat yhtä laajoja silloin, kun oikeustoimien tekemistä rajoittavia ohjeita ei ole, ks. Hemmo I 2003, s. 459. Selvittäjän toimivalta määräytyy aina oikeustoimen tarpeellisuuden mukaan.

⁹⁹ Ibid. Pesäselvittäjä kuitenkin ylittää myös kelpoisuutensa myydessään *kiinteää omaisuutta* ilman PK 19:14:ssä tarkoitettua lupaa.

¹⁰⁰ Hemmo I 2003, s. 459.

kiinteistön myynnin tai panttikirjojen luovuttamisen pätevytykseen. PK 19:14.2:n mukaan oikeustoimi on pätemätön, *jos osakas sitä moittii*. Moitekanne on pantava vireille kuuden kuukauden kuluessa siitä, kun osakas saa toimenpiteestä tiedon ja viimeistään vuoden kuluessa lainhuudon tai kiinnityksen myöntämisestä. Kanteen määräaika on siis myös suhteellisen lyhyt.

Yleisten edustusta koskevien sääntöjen mukaan oikeustoimi, jonka edustaja on tehnyt toimivaltansa ylittäen, ei sido edustettavaa, jos sopimuskumppani tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää toimivallan ylityksestä (OikTL 11 §). Jotta oikeustoimi olisi pesää sitova, sopimuskumppanin tulisi siis olla perustellussa vilpittömässä mielessä. Vilpittömän mielen suojan saamiseksi sopimuskumppanin on tullut täyttää myös selonottovelvollisuutensa, jonka laajuus vaihtelee tilanteesta ja sopimuskumppanista riippuen. Arvioinnin lähtökohtana on yleensä voitu pitää sitä, miten huolellinen henkilö olisi käyttäytynyt kyseisessä tilanteessa (*bonus pater familias* -huolellisuus).¹⁰¹

Lähtökohtaisesti pesänselvitysjärjestelmän toimivuus edellyttää, että sivullisen on voitava luottaa selvittäjän tekemien disponointien pätevyteen. Myös vilpittömän mielen suojan kriteereitä ja sopimuskumppanin selonottovelvollisuuden laajuutta tulisi tarkastella tästä viitekehuksesta käsin. Pääsääntö olisi, että sivullinen olisi ilman erityistä selvittelyä lähes poikkeuksetta vilpittömässä mielessä pesänselvittäjän kanssa asioidessaan. Pesänselvittäjän sopimuskumppanin olisi vaikea ryhtyä selvittämään, onko aiottu oikeustoimi juuri tässä tapauksessa pesänselvityksen kannalta tarpeen. Vilpittömän mielen suoja estyisi vain silloin, kun olosuhteista olisi selvästi pitänyt ymmärtää selvittäjän ylittäneen toimivaltansa. Syytä varovaisuuteen voisi sivullisella sopimuskumppanilla olla esimerkiksi siinä tilanteessa, että oikeustoimi on pesän varat huomioiden poikkeuksellinen.¹⁰² Sopimuskumppanilla harvoin on kuitenkaan sellaista tietoa kuolinpesän varallisuudesta, että oikeustoimen poikkeuksellisuuden arviointi olisi mahdollista. Poikkeuksellisesti tämä voi toki olla mahdollista, jos sopimuskumppani on esimerkiksi vainajan tai jonkun osakkaan läheinen.

Pesänselvittäjän oikeustoimien sitovuus on osakkaiden kannalta ankaraa. Osakkailla ei ole keinoja hakea muutosta pesänselvittäjän tekemiin ratkaisuihin tai saada niitä muutoinkaan oikaistuiksi edes silloin, kun toimi on ollut pesänselvityksen kannalta täysin tarpeeton, jos sopimuskumppani on ollut vilpittömässä mielessä. Pesänselvityssäännöstä ei

¹⁰¹ Ämmälä 1997, s. 12 – 27.

¹⁰² Lohi 2011, s. 223 ja Välimäki 1999, s. 42.

yksinkertaisesti sisällä selvittäjän hallintoratkaisujen moittimista koskevia normeja. Osakkaan oikeusturvakeinoksi jää PK 19:19:n mukainen vahingonkorvaus, jota käsitellään jäljempänä luvussa 6.

4.2. Muutoksenhakukelpoisten päätösten puute

Tehokkaimpina oikeusturvakeinoina pidetään yleisesti ottaen niitä keinoja, joiden avulla oikeusturvan loukkaus saadaan poistetuksi tai korjatuksi. Hallinnossa jos viranomaisen laiminlyö oikeuden tai edun toteuttamisen tai ilman perustetta puuttuu oikeuteen, tehokkaalla oikeusturvakeinolla oikeustila saadaan palautetuksi tai oikeus täysimääräisesti toteutetuksi.¹⁰³

Pesänselvittäjä ei lähtökohtaisesti tee sellaisia päätöksiä, joihin voisi hakea muutosta. PK ei juuri tarjoa pesänselvittäjän osalta määräaikoja, joiden sisällä pesänselvittäjän päätöksiä pitäisi moittia. PK 19 luku sisältää ainoastaan yhden säännöksen, jonka perusteella pesänselvittäjän ratkaisuun voi hakea muutosta. Tämä on PK 19:12a:3, jonka mukaan velkojalla ja pesän osakkaalla on oikeus vaatia pesänselvittäjän tekemän velkojen maksunsaantipäätöksen muuttamista. Hakemus päätöksen muuttamisesta on tehtävä käräjäoikeudelle kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun hakija on saanut päätöksestä tiedon.

Muista pesänselvittäjän päätöksistä tällaista mahdollisuutta ei siis lähtökohtaisesti ole. Osakkaalla ei siis ole oikeutta hakea muutosta selvittäjän ratkaisuun myydä esimerkiksi kuolinpesän asunto-osake. Kuten edellisessä luvussa todettiin, osakkaat eivät saa luovutusta pätemättömäksi silläkään perusteella, että asunto-osakkeen myynti on ollut täysin tarpeeton toimenpide, jos sopimuskumppani on toiminut vilpittömässä mielessä. Näin ollen osakkailta on suljettu pois tehokkaimmat oikeusturvakeinot.

Muutoksenhakukelpoisten päätösten puute on vaikuttanut oikeuskäytännössäkin tuottavan epäselvyyksiä. Pesänselvittäjää on käsitelty kuin hän olisi jonkinlainen tuomioistuinta edeltävä ”ensiaste” ennen kuin ratkaisua voidaan ottaa tuomioistuinkäsittelyyn. Tapauksessa KKO 1988:121 oli kyse tilanteesta, jossa testamentin saajan ajama testamentin tulkintakanne hylättiin, koska kantajalla ei ollut oikeudellista tarvetta ajaa kannetta ennen kuin pesänselvittäjä oli antanut asiassa ratkaisunsa.

¹⁰³ Mäenpää 2013, s. 281.

Ratkaisu on saanut aiheellista kritiikkiä, sillä se soveltuu huonosti pesänselvitysjärjestelmän muuhun systematiikkaan. Esimerkiksi Helin on huomauttanut, että pesänselvittäjä ei tee pesänjakajan jakopäätökseen rinnastuvaa ”selvityspäätöstä”, jossa kaikkien intressenttien vaatimukset keskitetyksi ratkaistaisiin ja jota näiden määräajassa olisi moitittava. Pesänjakajaan sovellettavien periaatteiden analoginen soveltaminen pesänselvittäjään ei ongelmitta käy päinsä. Kanta, jonka mukaan tulkintakanteen tutkiminen tuomioistuimessa edellyttäisi ensin pesänselvittäjän ratkaisua testamentin tulkinnasta, voi perustua korkeintaan käytännöllisiin, pesänselvitystä jouduttaviin näkökohtiin, joita Helinin mukaan ei ole löydettävissä.¹⁰⁴ Epäselvää on, minkälaista pesänselvittäjän ratkaisua tapaus KKO 1988:121 selvittäjältä edellyttää.

Olisi mahdollista, että pesänselvittäjä tekisi jakopäätöksen kaltaisen lainkäyttöratkaisun testamentin tulkinnasta.¹⁰⁵ Selvittäjän ratkaisun lopullisuus jäisi kuitenkin helposti epävarmaksi, sillä tällaisen asian tuomiselle tuomioistuimen käsiteltäväksi ei ole laissa asetettua määräaika ratkaisun moittimiselle. Pesänselvittäjä voisi toki yrittää jouduttaa prosessia antamalla määräajan, jonka sisällä hänen ratkaisuaan olisi moitittava, mutta välittömiä oikeusvaikutuksia tällaisen määräajan ylittämiseksi ei voi antaa.¹⁰⁶

Pohtimisen arvoista olisi myös, olisiko pesänselvittäjältä aiheellista edellyttää esimerkiksi tietystä merkittävämmäksi katsottavasta omaisuudesta jonkinlainen muutoksenhakukelpoinen selvitysratkaisu. Merkittävää omaisuutta olisi omaisuus, jolla objektiivisesti arvioiden voitaisiin katsoa olevan osakkaille erityistä merkitystä. Johtoa tällaisen omaisuuden määrittelystä voisi hakea esimerkiksi HolhTL 34 §:n mukaisesta luettelosta, minkälaisia oikeustoimia edunvalvojalla ei ole oikeutta tehdä ilman holhousviranomaisen lupaa.

Tällainen menettely voisi kuitenkin olla omiaan halvaannuttamaan koko pesänselvitysprosessin. Erityisesti näin olisi sellaisissa tilanteissa, joissa osakkaita on paljon ja välit ovat riitaisia. Näin menettelystä tulisi äkkiä koko pesänselvitysjärjestelmän tarkoituksen vastainen. Viralliselvitys menettäisi joustavuutensa. Lisäksi lupamenettely

¹⁰⁴ Helin 1989, s. 985 – 987.

¹⁰⁵ Tätä kantaa edustaa ainakin Tuunainen 2015, s. 86. Tuunaisen mukaan testamentin tulkinta tulisi ratkaista erillisenä selvitysasiana, josta annetaan erillinen ratkaisu. Tämä olisi testamentinsaajalle nopeampi tapa saada asiassa ”ensiasteen ratkaisu”.

¹⁰⁶ Lohi 2011, s. 439 – 441 ja Helin 1989, s. 986.

todennäköisesti kuormittaisi tuomioistuinta, sillä ei ole muutakaan viranomaista, jolta tällaista lupaa voisi osakkaiden suostumuksen puutteessa hakea.

4.3. Kiinteä omaisuuden erityisasema

Edellä käsitellyn mukaisesti pesänselvittäjän disponointivalta käsittää kaikki pesän selvittämiseksi tarpeelliset toimenpiteet. Tämä käsittää myös irtaimen omaisuuden myynnin eli selvittäjällä on oikeus luovuttaa irtainta omaisuutta ilman osakkaiden suostumusta. Vuoden 1935 lakiehdotuksen toimintaohjeena selvittäjän tulisi kuitenkin välttää sellaisen omaisuuden myyntiä, jolla on osakkaille erityistä arvoa esimerkiksi historiallisen, taiteellisen, tieteellisen arvon tai henkilökohtaisten syiden takia.¹⁰⁷

Kiinteä omaisuus on kuitenkin erityisasemassa. PK 19:14:n mukaan kiinteää omaisuutta tai MVL:ssä tarkoitettua vuokraoikeutta pesänselvittäjä ei saa luovuttaa eikä pantata ilman osakkaiden määrämuotoista suostumusta tai oikeuden lupaa. Osakkaiden suostumuksen pitää olla nimenomainen ja yksilöidä oikeustoimen kohteena oleva kiinteistö – yleisvaltakirja kaikkien kiinteistöjen myyntiin ei käy. Suostumuksella on myös verrattain tiukat muotovaatimukset. Sen on oltava kirjallinen ja kahden esteettömän henkilön oikeaksi todistama.¹⁰⁸

Jos osakkaista yksikin kieltäytyy antamasta suostumusta tai jotakuta osakkaista ei tavoiteta, pesänselvittäjä voi hakea lupaa kiinteistön myyntiin tuomioistuimelta (PK 19:14.1). Pesänselvittäjällä on tällöin näyttövelvollisuus siitä, että kiinteistön myynti on pesänselvityksen kannalta välttämätöntä. Jos vainajan ja pesän velat voidaan maksaa muuta omaisuutta myymällä tai kiinteän omaisuuden realisointi muutoin on ylimitoitettu toimenpide, myyntilupaa ei myönnetä. Oikeuskäytännössä kriteerejä on arvioitu tiukastikin.¹⁰⁹

Tapauksessa KKO 1984 II 223 kuolinpesään ei kiinteistön lisäksi kuulunut muita varoja, joista kuolinpesän velat ja pesänselvityskustannukset olisi voinut suorittaa. Pesänselvittäjät pyysivät tästä syystä lupaa kiinteistön myyntiin. Myyntilupa evättiin. KKO totesi myynnin olevan vastustaneen osakkaan kannalta kohtuutonta, kun huomioitiin kiinteistön laatu ja

¹⁰⁷ LVK 1935:2, s. 140.

¹⁰⁸ Aarnio – Kangas I 2016, s. 556. Kahden esteettömän todistajan voi korvata julkinen kaupanvahvistaja.

¹⁰⁹ Aarnio – Kangas I 2016, s. 557 – 558. Aarnio ja Kangas tosin huomauttavat myyntilupakynnyksen Ruotsissa olevan korkea suomalaiseen käytäntöön verrattuna.

arvo sekä osakkaan ensisijainen oikeus saada perintönä osa kuolinpesän kiinteästä omaisuudesta. Lisäksi pesänselvittäjien olisi ensisijaisesti tullut näyttää, ettei velkoihin tarvittavaa summaa olisi saatu PK 19:14.1:n mukaisella kiinnityksellä.

Samansisältöiseen ratkaisuun päädyttiin myös tapauksessa KKO 2011:95. Kiinteistön myynti katsottiin viimesijaiseksi keinoksi selvityksen loppuunsaattamiseksi. Pesänselvittäjän olisi tullut esittää näyttöä siitä, ettei kuolinpesä saanut luottoa velkojen maksamiseksi kiinteistöä vakuutena käyttäen. Lisäksi myyntiä vastustanut osakas oli ehdottanut kiinteistön kuuluvan metsän myyntiä rahavarojen saamiseksi. Kiinteistön luovuttaminen ei siis ollut viimesijainen keino.

Osakkaiden oikeudet on siis melko tehokkaasti turvattu lainsäädännössä silloin, kun kyseessä on kiinteään omaisuuteen liittyvä disponointi. Vuoden 1935 lakiehdotuksessa korostettiin kiinteän omaisuuden merkitystä sen omistajien toimeentulon kannalta ja tästä syystä tällaisen omaisuuden luovuttamiseen ilman osakkaiden suostumusta oli suhtauduttava pidättyvästi.¹¹⁰ Nykypäivänä voidaan miettiä, onko enää erityisiä syitä pitää nimenomaan kiinteää omaisuutta sellaisessa erityisasemassa, että suostumuksen saaminen on näiden kohdalla erityisen perusteltua. KKO on kuitenkin suhteellisen tuoreeltaan pitänyt kiinteistöjen erityisasemaa lainsäädännössä edelleen vahvana.¹¹¹ Voidaan kuitenkin miettiä, olisiko aiheellista laajentaa suostumuksen vaatimusta muuhunkin osakkaiden kannalta merkittävään omaisuuteen. Omaisuuden luovuttamista vastustavan osakkaan oikeusturvaa tämä ainakin parantaisi merkittävästi. Tällaisen menettelyn ongelmia on kuitenkin käsitelty edellä luvussa 3.2.

4.4. Menettelyllisiä oikeusturvan takeita

4.4.1. Asianmukainen menettely

Menettelysääntelyä on perinteisesti pidetty tärkeänä oikeusturvan toteuttajana. Viranomaistoiminnassa menettelysääntöjen keskeinen tehtävä on lainmukaisuuden ja ennakoitavuuden varmistaminen, jolloin oikeusturvan takaamisen kannalta on tärkeää, että menettelyllinen asema määritellään selkeästi ja ennakoitavasti. Oikeusturva ei aina

¹¹⁰ LVK 1935:2, s. 140.

¹¹¹ KKO 2011:95, kohta 21.

automaattisesti vaarannu, jos menettelysäännökset laiminlyödään, sillä päätös voi olla täysin lainmukainen ja osapuolia tyydyttävä tästä huolimattakin.¹¹² Menettelysäännöt kuitenkin vahvistavat myös toiminnan objektiivisuutta ja puolueettomuutta. Asianmukaisella menettelyllä suojataan jo ennakolta, preventiivisesti, yksilön oikeuksia.¹¹³

Lainkäytössä oikeusvaltion tärkeimpinä periaatteina on pidetty myös menettelyn *kontradiktorisuutta*, jolla tarkoitetaan ennen kaikkea asianosaisen mahdollisuutta osallistua prosessiin aktiivisesti. Tämä käsittää oikeuden saada informaatiota sekä oikeuden tulla kuulluksi ja esittää kommentteja muiden osallisten esille tuomasta aineistosta.¹¹⁴

Perintökaari sisältää niukasti säännöksiä siitä, *miten* pesänselvittäjän tulee hallintoa prosessuaalisesti hoitaa. Kuten sanottu, pesänselvittäjän tulee ryhtyä kaikkiin pesän selvittämiseksi tarvittaviin toimiin ja hänen on hoidettava tehtävänsä joutuisasti (PK 19:12.1). Pesänselvittäjän on vahingonkorvausvelvollisuuden uhalla myös toimittava tehtävässään huolellisesti (PK 19:19). Pesänselvittäjän päätösvallassa on kuitenkin, miten sanotut velvollisuudet hoidetaan.

Pesänselvittäjän tehtäviä koskevien säännöksiä tarkoituksena ei ole supistaa pesänselvittäjän toimivaltaa, vaan ne on lähinnä tarkoitettu toimintaohjeiksi hallintotehtävää suoritettaessa. Ohjeiden noudattaminen ei johda pätemättömyyteen muutoin kuin ensimmäisessä, kiinteistön myyntiä koskevan menettelyn laiminlyönnin tapauksessa. Menettelyllisten säännösten laiminlyönnillä voi kuitenkin olla merkitystä arvioitaessa pesänselvittäjän vahingonkorvausvelvollisuutta.¹¹⁵

Seuraavaksi käydään läpi menettelyperiaatteita, joita pesänselvittäjällä on katsottu lain tai hyvän pesänselvittäjäntavan mukaan olevan.

4.4.2. Osakkaiden kuuleminen

PK 19 luku sisältää yhden nimenomaisesti kontradiktorisuutta edistävän velvoitteen. Pesänselvittäjän on tiedusteltava osakkaiden mielipidettä silloin, kun on kyse perittävän harjoittaman liikkeen selvittämisestä, velkojien maksunsaantipäätöksen tekemisestä tai

¹¹² Aer 2000, s. 78.

¹¹³ Mäenpää 2017, s. 71 ja a Mäenpää 2013, s. 281.

¹¹⁴ Ervo 2008, s. 155.

¹¹⁵ Pylvänäinen 1969, s. 267.

sellaisen omaisuuden myymisestä, jolla on osakkaille erityistä arvoa, Osakkaita on kuultava myös muista osakkaille tärkeistä asioista (PK 19:12.2.). Kuulemisvelvoite ei ole ehdoton. Se tulee toteuttaa silloin, kun se ”hankaluudetta käy päinsä”.

PK 19:12.3. ei määrittele sen enempää selvittäjän toimivaltaa kuin kelpoisuutta, koska kuulemisvelvollisuuden laiminlyönti ei johda oikeustoimen pätemättömyyteen. Osakkaiden lausumilla voi kuitenkin olla merkitystä pesänselvittäjän toimivaltaa arvioitaessa, koska lausumien avulla voi arvioida, minkälaiset toimet ovat pesänselvityksen kannalta tarpeellisia.¹¹⁶ Osakkaiden kantaa tiedustelemalla pesänselvittäjä myös todennäköisemmin välttää virheet, jotka hän tekisi toimimalla omavaltaisesti.

4.4.3 Joutuisuus

Pesänselvittäjän on hoidettava tehtävänsä joutuisasti. Täsmällistä aikarajaa pesänselvityksen kestolle on mahdotonta asettaa, sillä kuolinpesien olosuhteet luonnollisesti vaihtelevat.

Pesänselvittäjän on suositeltavaa laatia pesänselvitysaikataulu. Aikataulusta sopiminen edistää luottamusta selvitysprosessiin. Aikataulun lähtökohdaksi voi ottaa esimerkiksi puolivuotisperiodin, johon tulisi pesän ladusta ja laajuudesta riippuen sisällyttää kaksi tai kolme pesänselvityskokousta.¹¹⁷

Laissa ei kuitenkaan ole määrätty mitään tehostetta tai oikeusseuraamuksia siltä varalta, että pesänselvittäjä rikkoo joutuisuusvelvollisuuttaan. Hallinnossakaan viranomaisen passiivisuus ei yleisesti ottaen voi olla valituksen kohteena. Passiivisuudesta voidaan kuitenkin tehdä kantelu.¹¹⁸ Pesänselvittäjän kohdalla tällaista valvontaviranomaista, jolle kantelun voisi tehdä, ei ole.

Asianajaja-pesänselvittäjien kohdalla kantelukeino kuitenkin on käytettävissä. Pesänselvittäjän viivyttely voi tulla tällöin arvioiduksi myös hyvän asianajajatavan mukaisten asianajajan yleisten velvollisuuksien mukaan. Hyvää asianajajatapaa koskevien ohjeiden 4.1. kohdan mukaan asianajajan tehtävät on hoidettava huolellisesti, täsmällisesti, tarpeellisella joutuisuudella sekä tarpeettomia kustannuksia aiheuttamatta. Jos asianajaja rikkoo velvollisuuksiaan, valvontalautakunnan on määrättävä hänelle kurinpidollinen

¹¹⁶ Välimäki 1999, s. 43.

¹¹⁷ Aarnio – Kangas I 2016, s. 533.

¹¹⁸ Mäenpää 2017, s. 417.

seuraamus, joita ovat jäsenyydestä erottaminen, seuraamusmaksun määrääminen, varoitus ja huomautus (AAL 7 §). Osakas voi näin asianajaja-pesänselvittäjän viivyttelyn johdosta tehdä kantelun SAL:n valvontalautakunnalle.

Asianajaja ei pesänselvityksen viivästyessä voi vedota siihen, että pesässä on epäselvyyksiä tai että osakkaat ovat erimielisiä, sillä juuri näistä syistä pesänselvittäjä on määrätty.¹¹⁹ Valvontalautakunta on katsonut pesänselvittäjän tai -jakajan viivyttelleen tehtävän suorittamisessa esimerkiksi tilanteessa, jossa pesänselvittäjä ja -jakaja oli määrätty kuolinpesään vuonna 2003, mutta perinnönjakokirja laadittu vasta vuonna 2010. Pesänselvittäjän ja -jakajan tehtävään kuuluu vaikeassakin tilanteessa tehdä ratkaisuja kuolinpesän selvittämiseksi kohtuullisessa ajassa.¹²⁰

4.4.4. Pesänselvittäjän salassapitovelvollisuus

Perintökaari ei sisällä säännöksiä pesänselvittäjän salassapitovelvollisuudesta. Lähtökohtaisesti pesänselvittäjän salassapitovelvollisuus perustuu vain ammattietiikkaan. Salassapitovelvollisuuden rikkomisesta ei kuitenkaan tällä perusteella seuraa mitään sanktiota.¹²¹

Asianajajien kohdalla tilanne on tämänkin menettelysäännön kohdalta osakkaan kannalta paremmin turvattu. Asianajaja on salassapitovelvollinen myös tehtävässä, jossa hän toimii tuomioistuimen määräyksen nojalla. Salassapitovelvollisuus on säädetty sekä laissa (AAL 5c §) että hyvää asianajajatapaa koskevissa ohjeissa (kohta 4.3). Tapaohjeiden mukaan salassapitovelvollisuus on ajallisesti rajoittamaton, eli asianajaja on velvollinen pitämään tietoonsa saamansa seikan salassa myös toimeksiannon päättymisen jälkeen.

Myös luvansaaneista oikeudenkäyntiavustajista annetun lain 8 §:ssä on salassapitosäännös, jonka mukaan lupalakimiehen tulee olla luvattomasti ilmaisematta tietoja, joita hän on saanut tehtävää hoitaessaan tietää asiakkaastaan tai tämän oloista.

¹¹⁹ Ylönen 2018, s. 336.

¹²⁰ Valvontalautakunta 1. jaosto 27.5.2011.

¹²¹ Aarnio -Kangas I 2016, s. 587.

Kun muun pesäselvittäjän kuin asianajajan ja lupalakimiehen salassapitovelvollisuus on laissa täysin sääntelemättä, siihen voidaan kiinnittää huomiota myös pesäselvittäjävalinnan perusteena.¹²²

4.4.5. Tilintekovelvollisuus ja arkistointi

Yksi pesäselvittäjän perintökaaresta ilmenevistä menettelyllisistä vaatimuksista on tilintekovelvollisuus. Kun pesä on saatettu jakokuntoon, pesäselvittäjä on velvollinen antamaan lopputilityksen hallinnostaan (PK 19:16.1). Lisäksi toimeksisaajan tilivelvollisuutta on säännelty KK 18 luvussa.

Lopputilityksen sisällöstä ei kuitenkaan niin perintökaaresta kuin kauppakaarestakaan ole annettu tarkempia ohjeita eikä lopputilitykselle ole määrämuotoa. Perintökaaren esitöiden mukaan tilistä tulisi ilmetä ainakin kuolinpesän varat ja velat pesäselvittäjän hallinnon alkaessa, miten kuolinpesän tila kehittyi ja mikä on kuolinpesän asema selvittäjän hallinnon päättyessä.¹²³ Vähimmäisvaatimuksena on kuitenkin pidetty, että selvittäjä antaa kuolinpesän omaisuustilanteen osoittavan selvityksen ja ilmoittaa pesän olevan siinä kunnossa, että jako tai ositus voidaan suorittaa kenellekään haittaa tuottamatta. Osakkaille pitää lisäksi varata tilaisuus tutustua pesäselvityksen aikana kertyneisiin asiakirjoihin.¹²⁴ Tilityksellä voidaankin katsoa olevan kaksi tehtävää: 1) osakkaat voivat arvioida pesäselvittäjän toimien laillisuutta ja selvittäjän vahingonkorvausvastuuta ja 2) tilitys toimii perinnönajon perustana.¹²⁵ Tilityksen tehtäviä silmällä pitäen tilityksessä tulisi olla kaksi osaa: 1) pesäselvittäjän toimintakertomus, josta ilmenee mitä selvittäjä on jäämistöön kuuluvalla omaisuudelle tehnyt ja 2) jaettavien varojen luettelo.¹²⁶

On myös pesäselvittäjän omassa intressissä, että hän dokumentoi hallintoaan mahdollisimman tarkasti pesäselvityksen aikana, jotta hän voi osoittaa hoitaneensa pesää huolellisuusvelvoitteensa mukaisesti.¹²⁷ Ensinnäkin mahdollisista pesäselvityskokouksista selvittäjän on suositeltavaa pitää pesäselvityspöytäkirjaa, jotta tehdyt selvitysratkaisut tulevat dokumentoiduiksi. Tilinpidon osalta on useimmiten riittävää, että varojen käyttöä

¹²² Aarnio – Kangas I 2016, s. 588.

¹²³ LVK 1935:2, s. 141.

¹²⁴ Aarnio – Kangas I 2016, s. 589.

¹²⁵ Välimäki 1999, s. 51.

¹²⁶ Välimäki 1999, s. 51 – 52.

¹²⁷ Aarnio – Kangas I 2016, s. 534.

pystyy seuraamaan tiliotteista ja muun omaisuuden osalta tilanne on asiakirjoista todennettavissa. Kuolinpesän rahavarat on pidettävä erillään pesäselvittäjän varallisuudesta (PK 19:15). Säännöksen mukaan rahat on talletettava pesän nimelle avatulle tilille ”korkoa kasvamaan”. Selvittäjä ei kuitenkaan ole oikeutettu eikä velvollinen ryhtymään omaisuuden sijoittamiseen talletustiliä tuottavammalla tavalla.¹²⁸

Varsinainen tilinpito on avattava silloin, kun jäämistöön kuuluu kirjanpitovelvollisuuden alaista yritystoimintaa tai kun kirjanpito muutoin on jäämistön laadun ja laajuuden kannalta tarpeellista.¹²⁹

Tilejä tulisi antaa kaksi, jakotili ja päätöstitili. Jakotili annetaan PK 19:16.1:n mukaisessa tilanteessa eli silloin, kun pesä on jakokunnossa. Selvittäjän juoksevan hallinnon hoitaminen ja omaisuuden hallussapito jatkuvat kuitenkin siihen asti, että jako on tullut lainvoimaiseksi. KK 18 luvun yleisten sääntöjen nojalla hän on tällöin velvollinen tekemään päätöstitilin, joka on selvitys jakotilin jälkeisistä toimista.

Hyvään pesäselvitystapaan kuitenkin kuuluu, että selvityksen kestäessä pitkään pesäselvittäjä antaa osakkaille vuositilin tai välitilin. Perintökaari ei pesäselvittäjältä tällaista edellytä, mutta se helpottaa sekä osakkaiden että selvittäjän itsensä pesäselvityksen seuranta ja edistää menettelyn kontradiktorisuutta. Vuositilissä on suositeltavaa olla selvittäjän selonteko hallinnostaan, kuvaus omaisuuden tilasta kehityksestä sekä liitteenä talletusvarojen tilan osoittavat tiliotteet. Vuositilit helpottavat myös lopputilityksen laatimista: käytännössä lopputilitys on tällöin vuositilien yhdistelmä.¹³⁰

Tilin antamisesta alkaa kulua määräaika, jonka sisällä selvittäjää vastaan nostettava hallinnon moitekanne on nostettava. Määräaika on yleisen vanhentumisajan mukainen, eli kolme vuotta lopputilityksen antamisesta.

Perintökaari ei sisällä säännöksiä siitä, kuinka kauan pesäselvittäjän täytyy pitää tallessa virallisselvityksessä kertynyttä aineistoa. Suositeltavaa selvittäjän oman oikeusturvan kannalta olisi arkistoida aineistoa vähintäänkin niin kauan, kun oikeudenomistajat voivat nostaa hallinnon moitekanteen tai vahingonkorvauskanteen pesäselvittäjää vastaan. Lopputilin moiteajan päätyttyäkin on osakkailla tulisi kuitenkin olla oikeus varmistua siitä,

¹²⁸ Ibid. Asianajaja-pesäselvittäjien kohdalla asiakasvarojen hoidossa noudatetaan AAL:n säännöksiä sekä hyvää asianajajatapaa. Analogisesti Aarnio – Kankaan mukaan on merkitystä myös konkurssiasiaain neuvottelukunnan suosituksella pesäluettelon laatimisesta.

¹²⁹ Aarnio – Kangas I 2016, s. 541.

¹³⁰ Aarnio – Kangas I 2016, s. 585.

ettei pesäselvittäjä ole tehtävässään syyllistynyt luottamusaseman väärinkäyttämiseen. Tämän vuoksi aineistoa olisi hyvä säilyttää kymmenen vuotta selvityksen päättymisestä.¹³¹

4.5. Pesäselvittäjän valvonta

4.5.1. Osakkaiden kontrolli

Pesäselvittäjän tulisi pesäselvityksen aikana toimittaa osakkaille tietoja pesän tilasta ja tekemistään selvitysratkaisuista. Tämä edellyttää sitä, että selvittäjä laatii pesäselvityskokouksista pöytäkirjat ja pitää osakkaat muutoinkin selvillä jäämistön tilasta. Osakkailla tulisi olla virallisselvityksen aikanakin olla tilaisuus tutustua pesää koskevaan aineistoon.¹³² Näillä keinoin osakkaat pystyvät valvomaan pesäselvittäjän toimintaa ja omia oikeuksiaan.

Jos pesäselvittäjä ei kuitenkaan vapaaehtoisesti täytä selontekovelvollisuuttaan, on pesän osakkaille ja muille jäämistöintressenteille varattu laissa tilaisuus järjestää valvonta tuomioistuimen määräyksellä. Henkilö, jonka oikeus on pesäselvityksestä riippuvainen, voi tehdä tuomioistuimelle hakemuksen, että pesäselvittäjä määrätään antamaan hallinnostaan selonteko tai että pesässä suoritetaan hallinnon tarkastus (PK 19:18). Hakemuksen on oikeutettu tekemään sama henkilöpiiri, joka on oikeutettu hakemaan pesäselvittäjä määräystä.

Hakemuksessa selonteon tai hallinnon tarkastuksen tarve pitää perustella. Perusteiden puuttuessa hakemus voidaan aiheettomana hylätä. Hakemus voidaan hylätä myös silloin, jos pesäselvittäjä tosiasiallisesti on täyttänyt selontekovelvollisuutensa osakkaita kohtaan.¹³³ Perusteltu epäily siitä, että kuolinpesän varat ovat päässeet pesäselvittäjän hallinnossa sekoittuman muuhun selvittäjän hallitsemaan omaisuuteen, oikeuttaa aina käynnistämään hallinnon tarkastuksen. Pesäselvittäjälle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi hakemuksen

¹³¹ Aarnio – Kangas I 2016, s. 534 ja 597.

¹³² Aarnio – Kangas I 2016, s. 584.

¹³³ Helsingin HO 28.3.2001 S 00/2507: Kun pesäselvittäjä oli pitänyt osakkaat ajan tasalla pesän tilasta ja hakijat olivat lisäksi päässeet tutustumaan pesän asiakirjoihin, hallinnon tarkastamiselle ei ollut riittäviä perusteita. Ks. Aarnio – Kangas I 2016, s. 585.

johdosta. Hakemuksen enemmästä käsittelystä voidaan luopua, jos selvittäjä kuulemisen yhteydessä antaa riittävän selonteon hallinnostaan.¹³⁴

Selonteko tai tarkastuskertomus annetaan osakkaiden lisäksi myös niille, joiden oikeus riippuu jäämistön selvityksestä. Aineiston perusteella osakkaat voivat harkita jatkotoimiaan asiassa, esimerkiksi vahingonkorvauskanteen nostamista.¹³⁵

Tarkastusmenettelyn tai selonteon kustannukset maksetaan kuolinpesän varoista silloin, kun osakkaat ovat hakeneet hallinnon tarkastusta yhdessä. Jos jäämistön varat eivät riitä kustannusten kattamiseen, osakkaat vastaavat niistä yhteisesti pesäosuksiensa suuruudessa suhteissa. Jos selontekoa tai hallinnon tarkastusta on pyytänyt vain joku tai jotkut osakkaista, oikeus voi muun osakkaan kanteesta määrätä nämä vastaamaan kustannuksista (PK 19:18.2). Säännöksen tarkoituksena on eliminoida pesälle aiheutuvat turhat kustannukset.¹³⁶ Jos hallinnon tarkastus osoittaa pesäselvittäjän aiheuttaneen pesälle vahinkoa tahallaan tai huolimattomalla toiminnalla, hallinnon tarkastuksesta aiheutuneita kustannuksia voi myös vaatia korvattavaksi pesäselvittäjää vastaan nostetun vahingonkorvauskanteen yhteydessä.¹³⁷

Oikeussuojakeinona hallinnon tarkastusta ei voi pitää erityisen tehokkaana. Selonteko tai tarkastushan ei itsessään johda minkäänlaisiin toimenpiteisiin, vaan toimenpiteitä kukin jäämistöintressentti joutuu harkitsemaan erikseen. Hallinnon tarkastuksen voi oikeusturvakeinona katsoa vertautuvan kantelun tekemiseen. Kontrollikeinon voidaan kuitenkin itsessään, preventiivisesti, katsoa parantavan osakkaiden oikeusturvaa. Hallinnon tarkastuksen mahdollisuus saanee ainakin jossain määrin pesäselvittäjän menettelemään asianmukaisemmin ja dokumentoimaan toimintaansa.

Ongelmallista keinon käytössä on kuitenkin se, että oikeusturvakeinon käytön kuluista vastaavat osakkaat, jos eivät pesäosuutensa kautta, niin itse. Pesäselvittäjä joutuu vastaamaan menettelyn kustannuksista vain silloin, jos hänen todetaan menetelleen moitittavasti, ja tällöinkin erillisen vahingonkorvauskanteen kautta. Toisaalta tämä ehkäisee, kuten sanottu, turhia kustannuksia pesälle. Menettely ei näin myös turhien selontekovelvoitteiden takia viivästy. Perintökaaressa ei kuitenkaan ole muita tehosteita sille, että pesäselvittäjä täyttää tiedonantovelvollisuutensa. Esimerkiksi konkurssipesän

¹³⁴ Aarnio – Kangas I 2016 s. 583.

¹³⁵ Aarnio – Kangas I 2016, s. 584.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Ibid.

pesänhoitajalle voidaan asettaa velvoitteidensa noudattamisen tehosteeksi uhkasakon (KonkL 8:10). Pesänselvittäjän kohdalla perintökaari ei tarjoa juuri muita ratkaisuja kuin pesänselvittäjän vaihtamisen, jos pesänselvittäjä ei noudata velvollisuuksiaan. Vahingonkorvauskin tulee kyseeseen vain silloin, kun pesänselvittäjä on toimillaan aiheuttanut vahinkoa. Uhkasakon mahdollisuus ainakin tehostaisi pesänselvittäjän velvollisuuksien noudattamista.

4.5.2. Muu pesänselvittäjän valvonta

Kansalaisten oikeusturvan yksi tae on viranomaisten toiminnan valvonta. Viranomaisen laiminlyödessä velvollisuuksiaan, toiminnasta voi kannella valvontaviranomaiselle. Ylintä laillisuusvalvontaa harjoittavat eduskunnan oikeusasiamies ja valtioneuvoston oikeuskansleri. Ylimmän laillisuusvalvonnan kohteena on viranomaisten ja tuomioistuinten toiminta sekä yksityiset tahot silloin, kun ne hoitavat julkista tehtävää.¹³⁸ Pesänselvittäjäksi tai -jakajaksi määrätty ei käytä toimissaan julkista valtaa. Näin ollen ylimmät valvontaviranomaiset ei voi puuttua pesänselvittäjän toimintaan.

Kuten todettu menettelysäännösten yhteydessä, asianajajia valvoo myös pesänselvittäjän tehtäviä hoidettaessa SAL:n valvontalautakunta. Asianajajan vastuu on ammatillista vastuuta, joka toteutuu siten, että osakas kantelee pesänselvittäjän toiminnasta SAL:oon tai oikeuskanslerille.¹³⁹ Ammatillisen vastuun toteuttamisessa on kyse asianajajien ammatillisen tason ylläpidosta. Valvontamenettelyssä ei määrätä korvauksia kantelijalle eikä kantelija ole asiassa edes asianosainen.¹⁴⁰

Pesänselvittäjillä ei kuitenkaan ole yleistä valvontaviranomaista, joka valvoisi pesänselvittäjien toimien lainmukaisuutta. Poissuljettua ei ole, että yksityiselläkin taholla on valvontaviranomainen, vaikka hän ei hoitaisikaan julkista tehtävää. Tästä esimerkkinä on konkurssien valvonta.

Konkurssien erityinen julkinen valvontaviranomainen on konkurssiasiamies. Konkurssiasiamies ei valvo vain pesänhoitajaa vaan ylipäättään konkurssipesän hallintoa. KonkValvL 1 §:n mukaan konkurssiasiamiehen tehtävänä on:

¹³⁸ Mäenpää 2013, s. 273.

¹³⁹ Mänttari 1990, s. 513. Oikeuskansleri valvoo asianajajia yleisen edun kannalta heidän yhteiskunnallisesti merkittävän ammattinsa vuoksi, tässä tilanteessa ei siis julkisen vallan käyttäjänä.

¹⁴⁰ Mänttari 1990, s. 513 – 514.

- 1) seurata konkurssipesien toimintaa sekä aloittein, neuvoin ja ohjein edistää sekä kehittää hyvää pesänhoitotapaa;
- 2) valvoa, että konkurssipesiä hoidetaan lain ja hyvän pesänhoitotavan mukaisesti ja että pesänhoitajat asianmukaisesti hoitavat heille kuuluvat tehtävät;
- 3) huolehtia tarvittaessa velallisen tilien ja toiminnan tarkastamisesta;
- 4) ryhtyä tarpeellisiin toimiin tietoonsa tulleiden laiminlyöntien tai väärinkäytösten tai muiden oikaisua vaativien seikkojen vuoksi;
- 5) huolehtia konkurssipesien julkisselvityksestä;
- 6) suorittaa muut hänelle laissa tai sen nojalla säädetyt tehtävät.

Konkurssi-asiamiehen viran perustamiselle oli aiheellisia perusteita. Julkisessa hallinnossa ei ollut valmiiksi olemassa virkaa, jonka vastuulle konkurssihallinnon valvonnan olisi voinut antaa. Suomen Asianajajaliiton valvonta ulottui vain niihin pesänhoitajiin, jotka olivat asianajajia. Ruotsissa konkurssesja oli vuodesta 1980 valvonut erityinen viranomaisen, jonka tehtävänä oli valvoa konkurssihallintojen tarkoituksenmukaisuutta ja laillisuutta, seurata, ettei konkurssesja viivytetä ja että pesänhoitajat ovat tehtäväänsä kykeneviä ja esteettömiä. Pesänhoitajille oli lisäksi siirretty sellaisia saatavien vastaanottamiseen ja palkkaturvaan liittyviä tehtäviä, joiden asianmukaisuuden valvontaan julkisella vallalla oli erityinen vastuu. Valvontaviranomaisen katsottiin parantavan myös velallisen asemaa, sillä hänen mahdollisuutensa puuttua epäkohtiin olivat heikot. Ulkopuolisen tahon, joka selvittäisi epäselvyydet, katsottiin parantavan velallisen asemaa.¹⁴¹

Suomessakin voisi harkita jonkinlaisen jäämistöasiamiehen viran perustamista. Perintökaaren mekanismit pesänhoitajan toimien asianmukaisuuden valvomiseksi ovat melko heikkoja elleivät jopa olemattomia. Vertailussa konkurssiin huomionarvoista on sekin, että konkurssissa viimekätinen päätäntävalta on velkojilla – jäämistön virallisselvityksessä osakkaiden vaikutusvalta rajoittuu etupäässä oikeuteen lausua käsityksensä tärkeimmistä jäämistöön liittyvistä kysymyksistä. Pesänhoitajan valta-asema konkurssissa olikin Ruotsissa vaikuttanut valvontajärjestelmän perustamiseen.¹⁴²

Konkurssin erottaa kuolinpesän hallinnosta kuitenkin se, että konkurssesihin liittyy useimmiten huomattavampia taloudellisia ja yhteiskunnallisia intressejä, joilla on merkitystä talouselämälle yleisemminkin. Väärinkäytösten aiheuttamat ongelmat eivät konkurssissa siis ra-

¹⁴¹ HE 249/1994, s. 6 – 7.

¹⁴² HE 249/1994, s. 6.

joitu vain konkurssivelalliseen ja -velkojiin, vaan heijastuvat myös muuhun yhteiskuntaan.¹⁴³ Kuolinpesillä ja niiden asianmukaisella selvittämisellä harvoin on vastaavaa yhteiskunnallista merkitystä.

4.6. Pesäselvittäjän vapauttaminen tehtävistään

Pesäselvittäjä voidaan vapauttaa tehtävistään kolmella perusteella: 1) omasta hakemuksestaan (PK 19:6.1), 2) sopimattomuuden vuoksi (PK 19:6.2) tai 3) kaikkien osakkaiden yhteisellä hakemuksella (PK 19:7).

Pesäselvittäjän vapauttamista koskeva hakemus tehdään samalle käräjäoikeudelle, joka määräyksen on antanut. Pesäselvittäjän oman hakemuksen päteviä syitä ovat esimerkiksi sairaus, virkatehtävät jotka estävät pesäselvitystehtävän hoitamisen tai useiden pesäselvittäjien tapauksessa heidän erimielisyytensä jäämistön hoidosta.¹⁴⁴

Pesäselvittäjän osoittauduttua sopimattomaksi tehtävänsä hakemuksen hänen vapauttamisestaan voi tehdä jokainen, jonka oikeus on pesäselvityksestä riippuvainen. Jos pesäselvittäjä on täysin kelvoton ja vapauttamisella on kiire, tuomioistuin voi vapauttaa pesäselvittäjän myös väliaikaismääräyksellä (PK 19:11). Ennen vapauttamispäätöstä jokaiselle osakkaalle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi, jos ei ole syytä olettaa, että hakijan oikeus kuulemisen vuoksi vaarantuu (PK 19:10.3).

Vapauttamiskynnys silloin, kun perusteena on sopimattomuus, on lievää moitittavuutta korkeammalla. SAL:n valvontalautakunnan ratkaisu hyvän asianajajatavan laiminlyönnistä ei esimerkiksi yksistään ole riittävä vapauttamisperuste. Vapauttamisperusteita eivät liioin ole jonkun osakkaan luottamuksen puute tai erimielisyys pesäselvitysratkaisuista. Kynnys vapauttamiseen on korkea jo pesäselvitysjärjestelmän tavoitteiden vuoksi, sillä tehokkaan pesäselvityksen edellytyksenä on se, että selvittäjä voi tehdä myös osakkaiden kannalta epämiellyttäviä toimia. Sopimattomuusperusteella vapauttaminen on tarkoitettu äärimmäiseksi suojakeinoksi. Peruste on kuitenkin olemassa vähintäänkin silloin, kun selvittäjä ei kohtele jäämistöintressenttejä yhdenvertaisesti.¹⁴⁵

¹⁴³ HE 249/1994, s. 6.

¹⁴⁴ Aarnio – Kangas I 2016, s. 575.

¹⁴⁵ Aarnio – Kangas I 2016, s. 577 – 580.

PK 19:7:n mukaisissa tilanteissa kaikkien osakkaiden ollessa yksimielisiä pesäselvittäjän vapauttamisesta hakemusta ei tarvitse erikseen perustella. Tällöin tuomioistuin harkitsee, aiheutuuko vapauttamisesta vahingonvaaraa muille etutahoille, eritoten velkojille tai legaatinsaajalle. Heitä ei tarvitse kuulla hakemuksen johdosta, mutta mikäli muu kuin osakas on toiminut pesäselvittäjä määräyksessä hakijana, on hänelle annettava tieto vapauttamista koskevasta hakemuksesta.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Aarnio -Kangas I 2016, s. 576.

5. Prosessivaltuus pesäselvittäjän hallinnon aikana

5.1. Prosessivaltuus PK 19:13:n mukaan

Kuten edellä on kuvailtu, pesäselvittäjälle on keskitetty päätöksentekovalta kaikissa jäämistöä koskevissa asioissa. Yksi elementti tästä päätöksentekovallasta on pesän edustaminen suhteessa kolmanteen ja oikeus kanteen nostamiseen. Ilman prosessivaltuutta kuolinpesän virallisselvitys ja hallinto eivät toimisi.¹⁴⁷

PK 19:13:ssä on ilmaistu prosessivaltuuden selvä pääsääntö pesäselvittäjän hallinnon aikana: ”Pesäselvittäjä edustaa kuolinpesää kolmatta henkilöä vastaan sekä kantaa ja vastaa pesää koskevissa asioissa.”

Säännös on kirjoitustavaltaan avoin eikä itsessään kerro mitään siitä, onko osakkaalla rinnakkaista puhevaltaa virallisselvityksen aikana. Ennen ennakkopäätöstä KKO 2006:29 osakkaan puhevallasta oli oikeuskirjallisuudessa kahdenlaista kantaa. Toisen kannan mukaan oli selvää, että virallishallinnossa pesäselvittäjä oli pesän edustaja. Selvittäjän yleinen toimivalta tarkoitti päätöksenteon keskittämistä pesäselvittäjälle niin, ettei osakkailla ollut oikeutta esiintyä asianomistajana.¹⁴⁸ Vastakkaisen kannan mukaan kanneoikeuden kategorista kieltämistä osakkailta pidettiin kohtuuttomana, koska se voisi johtaa oikeudenmenetyksiin esimerkiksi tilanteissa, joissa kanteen nostamisen määräaika on jo kulunut umpeen pesäselvittäjän hallinnon päätyttyä. Joustavampana ratkaisuna katsottiin PK 19:13:n suppeaa tulkintaa, jonka mukaan ei olisi estettä sille, että osakkaat ajaisivat kannetta pesän hyväksi omissa nimissään.¹⁴⁹ Joka tapauksessa pidettiin mahdollisena, että osakkaat voisivat ajaa kannetta ainakin silloin, kun pesäselvittäjä kieltäytyy kannetta ajamasta.¹⁵⁰ Oikeuskäytännössä oikeus erilliskanteen nostamiseen oli nimittäin annettu legaatinsaajalle sen jälkeen, kun selvittäjä oli kieltäytynyt kanteen nostamisesta.¹⁵¹

¹⁴⁷ Saarenpää 1978, s. 89.

¹⁴⁸ Tätä kantaa edusti esim. Rautiala 1968, s. 71.

¹⁴⁹ Saarenpää 1978, s. 88 – 89.

¹⁵⁰ Esim. Välimäki 1999, s. 46.

¹⁵¹ KKO 1997:52: A oli testamentissaan määrännyt kesähuvilakiinteistönsä saajaksi pojantyttärensä B:n. Ennen kuolemaansa A luovutti kuitenkin kiinteistön täydellä omistusoikeudella pojalleen C:lle. A:n kuolinpesään määrätty pesäselvittäjä ilmoitti, ettei hän aja C:tä vastaan kannetta kiinteistön luovutuksen julistamisesta pätemättömäksi. Sen vuoksi ja kun luovutus samalla on tarkoittanut B:n hyväksi tehdyn testamentin peruuttamista, katsottiin B:llä olevan oikeus omissa nimissään ajaa tällaista kannetta C:tä vastaan siitä huolimatta, että hän ei ollut kuolinpesän osakas. Ään.

Ruotsissa osakkaalla on prosessivaltuus viralliselvityksen aikana tiettyjen edellytysten täytyessä. Pääsääntö prosessivaltuuteen on sama kuin Suomessakin, eli lähtökohtaisesti pesänselvittäjä edustaa pesää kolmatta vastaan ja kantaa ja vastaa pesää koskevissa asioissa (ÄB 19:12). ÄB 19:12a:n mukaan osakas saa kuitenkin pesän ollessa pesänselvittäjän hallinnossa ajaa pesää koskevaa kannetta omissa nimissään kuolinpesän hyväksi, jos vastapuolena on kuolinpesän osakas ja pesänselvittäjä kieltäytyy kannetta nostamasta.¹⁵²

ÄB 19:12a:n yksi peruste oli saada laki vastaamaan voimassa olevaa oikeuskäytäntöä, jossa osakkaan kanneoikeus muita osakkaita vastaan oli jo pitkään ollut selvää.¹⁵³ Katsottiin myös, että pesänselvittäjällä saattoi olla monenlaisia syitä olla nostamatta kannetta: hän saattaa esimerkiksi pitää asiaa liian vähäpätöisenä, jotta pesänselvitystä sen vuoksi kannattaisi viivyttää tai katsoa vastapuolen taloudellisen tilanteen olevan niin heikko, ettei kannetta kannata nostaa. Osakkaalla katsottiin voivan olla tästä huolimatta olla tärkeä syy kanteen nostamiseen.¹⁵⁴

Osakkaalla ei kuitenkaan ÄB 19:12a:nkään perusteella ole prosessivaltuutta pesän hyväksi suhteessa kolmanteen. Sille ei kuitenkaan ole estettä, että kantaja- tai vastaajapuolella on osakkaan lisäksi myös pesän ulkopuolinen henkilö, kunhan kanteen peruste ulkopuolistakin vastaan on sama kuin osakasta vastaan.¹⁵⁵

ÄB:n muutosta koskevassa hallituksen esityksessä syytä osakkaan kanneoikeuden epäämiselle pesän ulkopuolista tahoja vastaan ei itse asiassa edes kommentoida. Lainvalmisteluvaiheessa lainkohtaa oli ilmeisesti muutettu niin, ettei kannevaltaa kolmatta kohtaan enää sallittu.¹⁵⁶ Walinin mielestä tälle ei ollut riittäviä perusteita. Hänen mukaansa tilanne, jossa osakas ajaisi kannetta omissa nimissään ja omalla kuluriskillään pesän lukuun ei asiallisesti olisi eronnut konkurssilain tilanteesta, jossa velkoja saa pesänhoitajan luvalla nostaa takaisinsääntikanteen. Osakkaat saattaisivat haluta nostaa kanteen omalla riskillään

¹⁵² ÄB 19:12 a: "När dödsboet förvaltas av boutredningsman får var och en av delägarna i mål som rör boet väcka och föra talan som part i eget namn men för boets räkning, om övriga delägare är motparter i målet och boutredningsmannen avstår från att föra boets talan.

Delägare som har väckt talan har rätt till ersättning av dödsboet för kostnaderna i målet, i den mån kostnaderna täcks av det som har kommit boet till godo genom rättegången."

¹⁵³ Prop. 1980/81:48, s. 36. Ks. esim. NJA 1974 s. 623.

¹⁵⁴ Prop. 1980/81:48, s. 36.

¹⁵⁵ Tästä esim. NJA 2007 s. 69: Kahdella kolmesta osakkaasta ei ollut oikeutta nostaa kannetta kolmannen osakkaan poikaa vastaan samassa yhteydessä kuin kolmatta osakasta vastaan, koska kanteella poikaa vastaan oli eri peruste. Kanneoikeus olisi ollut olemassa, jos asioilla olisi ollut välttämätön prosessinyhteys, mikä asiassa jäi näyttämättä.

¹⁵⁶ Walin 1993, s. 92.

esimerkiksi silloin, kun pesän varat ovat rajalliset tai kun pesäselvittäjä ei jutun epävarmuuden vuoksi halua nostaa kannetta pesän riskillä.¹⁵⁷

Pesäselvittäjän laajaa disponointivaltaa ajatellen vaikuttaa selvältä, että selvittäjällä on PK 19:13:n nojalla oikeus ajaa kannetta silloinkin, kun osakkaat ovat kanteen ajamisesta eri mieltä. Oma kysymyksensä on se, miten pitäisi suhtautua tilanteeseen, jossa osakkaat haluavat kannetta ajettavan ja pesäselvittäjä tähän suostuu, mutta osakkaat eivät luota pesäselvittäjän kykyihin.

Selvältä tässäkin tapauksessa vaikuttaa, että selvittäjä voi ajaa kannetta osakkaiden vastustuksesta huolimatta. Pesäselvittäjän yleistoimivaltaan voitaneen katsoa kuuluvan kuitenkin myös valtuutuksen antaminen jollekin muulle asian ajamiseksi. Tässä tapauksessa valtuutus olisi tarkoituksenmukaista antaa sellaiselle asiamiehelle, johon osakkaat luottavat. Tämä voi olla pesäselvittäjän kannalta mielekäskin ratkaisu. Hän voi näin välttää vahingonkorvausvelvollisuuden riskin, joka hänellä olisi siinä tapauksessa, että osakkaat väittäisivät jutun olleen sellainen, jonka parempi asiamies olisi voittanut. Tällaista väitettä osakkaiden olisi kuitenkin todennäköisesti hyvin vaikea näyttää toteen.

5.2. Prosessivaltuuden yksinomaisuus oikeuskäytännön valossa

5.2.1. KKO 2006:29

Tapauksessa oli kyse vuonna 2001 kuolleen A:n kuolinpesästä, joka oli luovutettu pesäselvittäjän hallintoon. Osakkaina kuolinpesässä olivat A:n lapset B, C ja D. D:n mukaan B:n aviopuoliso X oli nostanut A:n tililtä varoja tämän elinaikana ja tästä syystä D vaati pesäselvittäjää vahvistamaan, että kuolinpesällä oli saatava X:ltä siltä osin kuin varoja ei ollut käytetty A:n eduksi. Pesäselvittäjä asiaa tutkittuaan kieltäytyi nostamasta kannetta. Hän katsoi, ettei X:n nostamaa summaa voitu A:n korkeasta iästä johtuvia sairaus- ja lääkekustannuksia ajatellen pitää liian suurena niin, että pesällä riittävällä varmuudella olisi saatava X:ltä.

D nosti kanteen X:ää vastaan A:n kuolinpesän puolesta. Käräjäoikeus jätti kuitenkin kanteen tutkimatta, koska kuolinpesä oli luovutettu pesäselvittäjän hallintoon eikä D:llä näin ollen

¹⁵⁷ Walin 1993, s. 93.

ollut pesän osakkaana oikeutta nostaa kannetta pesän ulkopuolista tahoja vastaan. Hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden päätöstä. D:lle myönnettiin valituslupa Korkeimpaan oikeuteen.

Korkein oikeus punnitsi sekä osakkaan kanneoikeutta puoltavia että sitä vastaan puhuvia näkökohtia. Kanneoikeuden puolesta puhui se, että ensinnäkään PK 19:13:ssä pesänselvittäjän prosessivaltuutta ei ole säädetty selvästi yksinomaiseksi. Osakkaan kanneoikeus myös edistäisi sitä, että pesään saadaan kaikki siihen kuuluva omaisuus. Kuolinpesällä ei ole vaaraa joutua korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikuluja silloin, kun yksi osakkaista omissa nimissään ajaa kannetta kuolinpesän hyväksi. Lisäksi osakkaan asialegitimaation puolesta puhui se, että jos osakkaalla ei ole itsenäistä kanneoikeutta, tämä voi johtaa oikeudenmenetyksiin esimerkiksi tilanteissa, joissa määräaika on kulunut umpeen pesänselvittäjän hallinnon päättyessä. Oikeusturvakeinona osakkaalla on tällöinkin käytettävissä pesänselvittäjää vastaan nostettava vahingonkorvauskanne, mutta oikeusturvan kannalta se on työläs ja suoraa kanneoikeutta tehottomampi.¹⁵⁸

Kanneoikeutta vastaan puhuvat näkökohdat painottuivat pesänselvitysjärjestelmän tehokkuuden turvaamiseen. Päätöksenteon keskittäminen pesänselvittäjälle tehostaa ja jouduttaa pesän selvittämistä ja jakokuntoon saattamista. Korkeimman oikeuden perustelujen mukaan osakkaan kanneoikeus olisi omiaan viivyttämään pesänselvitystä, kun oikeudenkäynnin lopputulosta pitäisi ensin odottaa. Lisäksi osakkaan kanneoikeus saattaisi tehdä pesänselvittäjät varovaisiksi. Tilanne voisi johtaa siihen, että pesänselvittäjä nostaisi kanteen ainoastaan silloin, kun oikeudenkäynnin suotuisa lopputulos olisi varmaa. Hiemankin epävarmemmat jutut pesänselvittäjä jättäisi osakkaiden ajettavaksi omalla oikeudenkäyntikuriskillään. Kulujen pelossa aineellisesti oikea lopputulos pesänselvityksessä jäisi useammin saavuttamatta, kun mahdollisesti aiheellisiakin kanteita voisi jäädä nostamatta.¹⁵⁹

Korkein oikeus päätyi asiassa siihen, että pesänselvittäjän hallinnon aikana D:llä ei ollut oikeutta ajaa A:n kuolinpesän puolesta velkomuskannetta X:ää vastaan siitä huolimatta, että pesänselvittäjä oli kieltäytynyt kannetta ajamasta. KKO painotti ratkaisun punninnassa selvitysjärjestelmän päätavoitteiden, tehokkuuden ja joutuisuuden, turvaamista. KKO katsoi, että prosessivaltuuden keskittäminen yksin pesänselvittäjälle ei loukkaa osakkaiden

¹⁵⁸ KKO 2006:29 perustelujen kohdat 4 – 7.

¹⁵⁹ KKO 2006:29 perustelujen kohdat 8 ja 9.

oikeusturvaa, koska osakkailla kuitenkin on oikeusturvakeinoja käytettävissään pesänselvittäjän hallinnon päätyttyä. Tapauksen yhteydessä ei ratkaisuperusteita KKO:n mukaan voitu myöskään johtaa PL 21 §:ssä ja EIS 6 artiklassa turvatusta oikeudesta saada asiansa käsitellyksi tuomioistuimessa. KKO:n mukaan kyse ei ollut siitä, ettei kannetta voisi nostaa, vaan siitä, kuka kanteen saa nostaa. Kyse ei lisäksi ole kuolinpesän osakkaan omasta asiasta vaan kuolinpesän hyväksi ajettavasta kanteesta, jonka tarkoituksena on pesän selvitys.¹⁶⁰

Perusteluna se, ettei kuolinpesän hyväksi ajatus kanteessa ole kyse osakkaan omasta asiasta, on vähintäänkin erikoinen. Oikeustieteellisessä kirjallisuudessa on kylläkin keskusteltu kuolinpesän itsenäisestä oikeussubjektuudesta ja osakkaan oikeusasemasta ennen perinnönjakoa. Osakkaiden oikeusasemasta perittävän kuoleman ja lainvoimaisen perinnönjaon välisenä aikana on kaksi kilpailevaa teoriaa.¹⁶¹ *Jakamattomuusteorian* mukaan osakkaat omistavat jäämistön yhdessä, massana. Osakkaalla on vain osuus oikeus tähän massaan, mikä realisoituu vasta perinnönjaossa esineiksi ja oikeuksiksi. *Murto-osaisen yhteisomistuksen teoria* taas lähtee siitä, että osakkaat omistavat jäämistön jokaisesta esineestä kukin kuvitteellisen murto-osan.¹⁶² Kumpikaan näistä teorioista ei kuitenkaan edustaa kantaa, jonka mukaan kuolinpesä olisi osakkaista erillinen juridinen henkilö. Jakamattomuusteoriankin mukaan kuolinpesä on oikeushenkilön ja subjektiryhmän välimuoto, mutta ei täysin itsenäinen oikeussubjekti.¹⁶³

Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin kaksi kilpailevaa kantaa myös sen suhteen, mitä kuolinpesän juridinen henkilöllisyys tarkoittaa. Toisen kannan mukaan kyse on lähinnä kuolinpesän muodollisen asianosaiskelpoisuuden tunnustamisesta tai eräänlaisesta tunnuksesta, jota voidaan käyttää korvaamaan pitkä lista osakkaiden nimiä.¹⁶⁴ Toisen ajattelutavan mukaan kuolinpesä taas on itsenäinen oikeushenkilö, jolle kuolemantapauksen myötä siirtyvät vainajan varallisuus oikeudet ja velvoitteet.¹⁶⁵

Huolimatta siitä katsotaanko kuolinpesä itsenäiseksi oikeussubjektiksi tai ei, ei ole asiallisia syitä katsoa, että kuolinpesän hyväksi ajettavassa kanteessa ei olisi kyse osakkaan omasta

¹⁶⁰ KKO 2006:29 perustelujen kohdat 10 – 12.

¹⁶¹ Ks. Aarnio – Kangas I 2016, s. 26.

¹⁶² Ks. Aarnio 1967, s. 97 – 103.

¹⁶³ Aarnio 1967, s. 99.

¹⁶⁴ Esim. Hakulinen 1955, s. 358 ja Lahtinen 1955, s. 119.

¹⁶⁵ Tästä esimerkiksi Lohi 2011, s. 44 - 46.

asiasta. Kuolinpesän osakkaalla on itsenäinen, oma taloudellinen intressi pelkän kuolinpesän osakkuuden perusteellakin ajaa kannetta kuolinpesän hyväksi, mistä kertoo jo esimerkiksi se, että osuus kuolinpesässä voidaan ulosmitata hänen veloistaan (UK 4:77). Ei ole osakkaalle yhdentekevää, mitä varallisuutta kuolinpesään saadaan tai mitä velvollisuuksia kuolinpesällä katsotaan olevan, sillä tämä vaikuttaa myös suoraan osakkaan omaan varallisuusasemaan.

Ratkaisu oli äänestyksen lopputulos (3-2). Eri mieltä ollut määräaikainen oikeusneuvos Frände katsoi, että osakkaan kanneoikeus perustuu hänelle itselleen kuolinpesän osakkaana kuuluvaan intressiin, vaikka hän ajaisikin kannetta kuolinpesän hyväksi. Kyse on siis nimenomaisesti PL 21 §:ssä ja EIS 6 artiklassa turvatusta oikeudesta saada oikeuksiaan koskeva asia tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Määräaikainen oikeusneuvos Frände ei pitänyt relevanttina argumenttina sitäkään, että pesän selvittäminen ja tämän myötä perinnönjako viivästyisivät, jos osakkaalla olisi pesänselvittäjän hallinnon aikanakin itsenäinen kanneoikeus. Jos osakkaan kanne menestyy, kuolinpesälle voitettut lisävarat ovat jaettavissa erikseen perinnönjaon jälkeenkin. Jos kanne hylätään, kuolinpesälle ei koidu vahinkoa, koska kuluriski on kannetta ajaneella osakkaalla itsellään.

Osakkaan kanneoikeutta vastaan puhui myös mahdollisuus siihen, että se johtaa pesänselvittäjän varovaisuuteen kanteen nostamisessa. Frände näkee varovaisuuden jo lähtökohtaisesti vastuuntuntoisen pesänselvittäjän ominaisuutena eikä pidä varovaisuuden lisääntymistä todennäköisenä. Kaikkien osakkaiden edun mukaista olisi epävarmempien kanteiden kohdalla, jos yksittäinen osakas haluaa kannetta sen epävarmuudesta huolimatta ajaa omalla riskillään.¹⁶⁶ Urpo Kangas taas on katsonut oikeustapauskomentissaan, että pesänselvittäjä saattaisi itse asiassa nostaa kanteen jopa nykyistä useammin, jos pesän osakkaillakin olisi kanneoikeus, sillä hänellä ei ole omaa kuluriskiä. Jos osakkaat olisivat lähdössä ajamaan kannetta joka tapauksessa, pesänselvittäjän omasta kannasta kanteen ajamisen tarkoituksettomuudesta olisi ilmeisesti Kankaan mukaan helpompi joustaa.¹⁶⁷

Tässä kohtaa on helpompi yhtyä KKO:n enemmistön kannalle siitä, että osakkaiden laaja kanneoikeus saattaisi johtaa pesänselvittäjien ehkä turhaankin varovaisuuteen.

¹⁶⁶ KKO 2006:29, eri mieltä olevien jäsenten lausunnot.

¹⁶⁷ Kangas KKO 2006 I.

Pesänselvittäjän olisi ongelmattomampaa antaa epävarma tapaus osakkaan ajettavaksi omalla kuluriskillään kuin ajaa kannetta pesän riskillä, etenkin jos muut osakkaat ovat erimielisiä kanteen ajamisen mielekkyydestä. Säilyttämällä epävarmat kanteet osakkaille pesänselvittäjä välttäisi oman riskinsä mahdollisesta vahingonkorvausvelvollisuudesta. Kuluriskillä taas on tutkitusti vaikutusta halukkuuteen lähteä oikeuteen.¹⁶⁸ Näin ollen huoli siitä, että pesänselvityksen aineellisesti oikea lopputulos jäisi herkemmin saavuttamatta, on aiheellinen.

5.2.2. KKO 2020:9

Tapauksessa oli taustalla tilanne, jossa perittävälle Z:lle määrätty Turun kaupungin yleinen edunvalvoja oli Z:n eläessä aiheettomasti hyväksynyt Z:n edesmenneen puolison Y:n rintaperillisen X:n lakiosavaatimuksen. X oli aikanaan hyväksynyt Z:n ja Y:n keskinäisen testamentin ja sitoutunut olemaan sitä moittimatta. Z:n kuolinpesä oli luovutettu pesänselvittäjän hallintoon. Z:n kuolinpesän osakkaat A, B ja C olivat esittäneet pesänselvityskokouksessa, ettei X ollut tehnyt lakiosavaatimustaan laissa säädetyssä määräajassa, minkä johdosta pesänselvittäjä oli pyytänyt X:ää palauttamaan virheellisin perustein maksetut rahat. X:n kieltäytyttyä A, B ja C päättivät nostaa vahingonkorvauskanteen, jossa vaadittiin, että X ja Turun kaupunki yhteisvastuullisesti velvoitetaan korvaamaan Z:n kuolinpesälle X:lle lainvastaisesti maksetun lakiosan suuruinen vahinko. Pesänselvittäjä oli paitsi hyväksynyt kanteen nostamisen myös toiminut asiassa osakkaiden asiamiehenä.

Varsinais-Suomen kärjäoikeus jätti kanteen tutkimatta, koska katsoi, ettei osakkailla ollut pesänselvittäjän hallinnon aikana oikeutta nostaa kannetta kolmatta tahoja vastaan. Turun hovioikeus katsoi tilannetta toisin ja totesi, että perintökaareen ei sisälly säännöstä, joka täysin poissulkisi pesän osakkaiden asialegitimaation virallisselvityksen aikanaan. Hovioikeuden mukaan pesänselvittäjän disponointivaltaan kuului siitäkin päättäminen, että osakkaat ajavat kannetta pesän hyväksi omissa nimissään.

¹⁶⁸ Ks. Saarensola 2014, erityisesti s. 238 – 240.

Valituslupa KKO:een myönnettiin. Selvitettävänä oli kysymys siitä, voivatko osakkaat ajaa kannetta pesän ulkopuolista tahoja vastaan pesänselvittäjän hallinnon aikana tilanteessa, jossa pesänselvittäjä on hyväksynyt kanteen nostamisen.

Tapaus eroaa edellä käsitellystä tapauksesta KKO 2006:29 siinä, että nyt käsiteltävässä tapauksessa pesänselvittäjä oli nimenomaisesti hyväksynyt kanteen ajamisen ja toimi osakkaiden asiamiehenä. Tapauksessa KKO 2006:29 pesänselvittäjä oli kieltäytynyt ajamasta kannetta ja ainakin tätä taustaa vasten oli asiallisia syitä evätä osakkaan itsenäinen kannevalta. On helppo havaita, miten mahdollisesti turhat oikeudenkäynnit, joiden menestymisen pesänselvittäjä on jo arvioinut heikoksi, viivästyttävät pesän selvittämistä. Tapauksessa KKO 2020:9 tilanne oli kuitenkin ratkaisevasti erilainen. Syynä sille, miksi osakkaat ovat ajaneet kannetta eikä pesänselvittäjä itse, oli ilmeisesti ollut osakkaiden kotivakuutuksen oikeusturvaedun hyödyntäminen.

KKO totesi taas, että PK 19:13:ssä ei ole säädetty pesänselvittäjän prosessivaltuutta selvästi yksinomaiseksi siten, ettei kannetta pesän hyväksi voisi ajaa joku muukin. KKO totesi tämän osalta nyt kuitenkin, että pykälän sanamuoto ja rakenne osoittavat yksinomaisuuden olevan selvä pääsääntö. Tästä esimerkkinä oli PK 18:2 osakkaiden yhteishallinnosta: kun lainsäätäjällä oli halunnut poiketa pääsäännön kanneoikeudesta, siitä oli nimenomaisesti säädetty pykälän 2 momentissa. PK 19:13:ssä ei ole toista momenttia, mikä kertoo siitä, ettei poikkeamista pääsäännöstä ole tarkoitettu.¹⁶⁹

Tapauksessa ei voitu käyttää samoja argumentteja osakkaan kanneoikeutta vastaan kuin tapauksessa KKO 2006:29. Pesänselvitysjärjestelmän tavoite keskittää päätäntävaltaa pesänselvittäjälle ja välttää osakkaiden erilliskanteita ei tässä puhunut osakkaiden edustusvaltaa vastaan, koska selvittäjä oli pitänyt kanteen nostamista perusteltuna.¹⁷⁰

Pesänselvittäjän kanneoikeus on kuitenkin PK 19:13:n mukaan selvä pääsääntö, josta poikkeaminen vaatisi vahvoja perusteita. KKO katsoi, että tapauksessa KKO 2006:29 tällaisiksi perusteiksi olisi annettu osakkaiden erityisen oikeusturvan tarve pesänselvittäjän kieltäytyessä kanteen nostamisesta sekä mahdollisuus osakkaan kanneoikeuden kautta päästä pesänselvityksessä oikeaan lopputulokseen. Tässä kanteen nostamisen pesän osakkaiden nimissä ei katsottu johtuvan pesän osakkaiden oikeusturvan tarpeesta eikä sen oltu edes väitetty johtavan varmemmin selvityksen kannalta oikeaan lopputulokseen. Kun

¹⁶⁹ KKO 2020:9, kohta 10.

¹⁷⁰ KKO 2020:9, kohta 14.

asiassa ei esitetty muitakaan pesänselvityksen tavoitteisiin pohjautuvia syitä poiketa PK 19:13 mukaisesta pääsäännöstä, KKO katsoi, että osakkailla ei ollut oikeutta ajaa kannetta kuolinpesän hyväksi omissa nimissään.¹⁷¹

Takaportti kuitenkin jätettiin edelleen auki osakkaiden puhevallalle. Tapauksen perusteluista on luettavissa, että mikäli pesänselvittäjä kieltäytyy kanteen nostamisesta, osakkaan erityinen oikeusturvan tarve saattaisi edellyttää mahdollisuutta rinnakkaiseen kanneoikeuteen.

Perusteluista jää kuitenkin jokseenkin epäselväksi, onko tapauksen KKO 2020:9 tarkoituksena ollut muuttaa tapauksessa KKO 2006:29 otettua linjaa. Vuoden 2006 tapauksessa ei ole nähtävissä, että KKO olisi varsinaisesti tarkoittanut antaa perusteita, joiden vallitessa osakkaat voisivat kannetta ajaa.¹⁷² Osakkaan oikeusturvan tarve ja pesänselvityksen kannalta oikeaan lopputulokseen pyrkiminen tulivat ratkaisussa esille vain KKO:n punnitessa perusteita osakkaan kanneoikeudelle pro et contra.¹⁷³ KKO 2006:29:n lopputulos painotti kuitenkin vahvasti pesänselvityksen tehokkuutta ja joutuisuutta, jonka edellytyksenä olisi nimenomaan kanneoikeudenkin keskittäminen selvittäjälle. Lähinnä tapauksen perustelut osoittavat osakkaan oikeusturvakeinojen rajoittuvan kanteen nostamiseen selvittäjän hallinnon päätyttyä tai pesänselvittäjää vastaan nostettava vahingonkorvauskanteeseen.

Osakkaan kanneoikeuden mahdollisuutta tarkasti rajatuissa tapauksissa on joka tapauksessa helppo pitää oikeana ratkaisuna. Kategorinen osakkaan kanneoikeuden kieltäminen olisi kieltämättä systemaattisesti selkeä ratkaisu, mutta voisi helposti johtaa kohtuuttomiin lopputuloksiin. Yksittäistapauksissa kanneoikeuden täydellinen poissulkeminen saattaisi johtaa raskaisiin oikeudenmenetyksiin osakkaalle. Oikeustila osakkaan kanneoikeuden osalta jäi kuitenkin edelleen avoimeksi – tapauksessa KKO 2020:9 ei muotoiltu tarkempia kriteerejä sille, milloin osakkaalla olisi mahdollisuus käyttää rinnakkaista puhevaltaa.¹⁷⁴

Tapauksessa KKO arvioi myös kuolinpesän edustamista. Osakkaat ilmoittivat pesänselvittäjän valtuuttaneen heidät ajamaan kannetta pesän hyväksi. Tämä väite ei kuitenkaan menestynyt, sillä KKO totesi, etteivät osakkaat olleet toimineet pesänselvittäjän

¹⁷¹ KKO 2020:9, kohta 15 – 16.

¹⁷² Lohi 2020B, s. 750 – 751.

¹⁷³ KKO 2006:29, kohta 10.

¹⁷⁴ Näin myös Lohi 2020A, s. 752.

pesän puolesta antaman valtuutuksen perusteella. Jotta näin olisi ollut, kannetta olisi tullut ajaa pesän nimissä.

5.2.3. Erityinen oikeusturvan tarve?

Kuten todettu, KKO 2020:9 perustelujen mukaan osakkailla olisi mahdollisesti voinut olla oikeus kanteen ajamiseen, jos tälle olisi ollut joku erityinen osakkaiden oikeusturvaan liittyvä tarve. Herää kysymys, minkälaisissa tilanteissa tällainen erityinen oikeusturvan tarve voisi aktualisoitua.

Lohi on ottanut esille lyhyet määräajat erityisen oikeusturvan tarpeen perusteena. Määräajat ovat lakiperusteisia aikavälejä, joiden sisällä prosessuaalisen toiminnan on tapahduttava. Määräajan ylittämisen uhkana on pahimmillaan täysi oikeudenmenetys.¹⁷⁵ Lohi on pitänyt oikeusturvan kannalta kriittisinä tilanteina niitä, joissa kanteen hylkääminen muodostaisi aidon oikeudenmenetyksen vaaran. Tällainen tilanne olisi käsillä ainakin silloin, kun kanne on nostettava määräajassa eikä kanneaikaa voida jatkaa vapaamuotoisesti. Näin on yleensä niin sanottujen materiaalistien määräaikojen tapauksessa, joiden tarkoituksena on estää oikeustilan pysyminen määrittelemättömänä katkaisemalla aineellisoikeudellisten vaatimusten esittämisen mahdollisuus tiettyyn hetkeen.¹⁷⁶

Yksi esimerkki lyhyestä määräajasta on Lohen mukaan AL 38 ja 39 §:n mukaiset vallinnanrajoituskanteet. Vallinnanrajoituskanteiden tarkoituksena on tehdä pätemättömäksi oikeustoimi, jolla puoliso on ilman toisen puolison suostumusta luovuttanut puolisoiden yhteisenä kotina käytettävää omaisuutta tai tiettyä, AL 39 §:ssä tarkemmin määriteltyä yhteiselämään liittyvää irtainta. Kuolinpesän osakkaan kohdalla tämä tarkoittaisi sitä, että heillä olisi oikeus saada osituksen piiriin omaisuutta, jonka perittävän puoliso on vallinnanrajoitusten vastaisesti luovuttanut sivulliselle. Kanne oikeustoimen julistamisesta pätemättömäksi pitää nostaa luovutuksensaajaa vastaan kolmen kuukauden sisällä siitä, kun on saanut tiedon oikeustoimesta. Määräajan ollessa hyvin lyhyt prosessivaltuuden jättäminen yksin pesänselvittäjälle johtaisi siihen, että osakkaiden olisi käytännössä

¹⁷⁵ Havansi 2004, s. 27.

¹⁷⁶ Lohi 2020B, s. 752 ja Havansi 2004, s. 54.

mahdotonta vedota vallinnanrajoituksiin. Osakkaiden erityinen oikeusturvan tarve siis edellyttäisi tässä tapauksessa myös osakkaan puhevallan olemassaoloa.¹⁷⁷

Myös AL 40a §:n mukaisen kanteen erityispiirre on verrattain lyhyt määräaika, jota ei voi katkaista vapaamuotoisesti. AL 40a § tulee ajankohtaiseksi silloin, kun puoliso on antanut omaisuudestaan niin suuren lahjan, ettei toinen puoliso edes vastikesäännösten kautta tulisi saamaan osituksessa täyttä avio-osaansa. Kanne lahjan palauttamiseksi pitää nostaa vuoden kuluessa osituksen toimittamisesta. Lohi on katsonut, että osakkaiden tulee voida nostaa kanne lahjan palauttamiseksi, jos pesänselvittäjä kieltäytyy kanteen nostamisesta ja määräaika on kulumassa umpeen.¹⁷⁸

AL 40a §:n palautuskanteella on lisäksi se erityispiirre, että se muistuttaa kanteita, jotka niiden erityisen perintö- ja lakiosaa turvaavan tarkoituksen takia on jätetty yksinomaan perillisten itsensä käsiin (ks. edellä luku 3.5.). Hyvin samankaltainen AL 40a § on erityisesti PK 3:3.2:n mukaisen palautuskanteen kanssa. Tässäkin mielessä Lohi pitää ongelmallisena, että kanteen nostaminen estyisi pesänselvittäjän siitä kieltäytyessä.¹⁷⁹

5.3. Access to court ja pesänselvittäjän hallinto

5.3.1. Kanneoikeuden rajoitus ja perustuslaki

Kuten johdannossa otettiin esille, oikeusturva on PL 21 §:ssä säädetty perusoikeus. Yksi tämän perusoikeuden ulottuvuuksista on vireillepano-oikeus eli oikeus saada asiansa vireille toimivaltaisessa tuomioistuimessa. Edellä käsiteltyjen KKO:n ratkaisujen PK 19:13:n

¹⁷⁷ Lohi 2020B, s. 754. Oma kysymyksensä on, onko perillisillä ylipäätään katsottava olevan samaa oikeutta kanteen nostamiseen kuin perittävällä oli ja jatkuvatko vallinnanrajoitukset osituksen toimittamiseen asti vai päättyvätkö ne perittävän kuolemaan. Tapauksessa KKO 1995:62 on katsottu perittävän kuoltua hänen perillisillään olleen oikeus AL 38 §:n mukaisen kanteen nostamiseen. Näistä kysymyksistä ks. Lohi 2020A, s. 270 - 277.

¹⁷⁸ Lohi 2020B, s. 754 – 755.

¹⁷⁹ Lohi 2020B, s. 755. On mahdollista kysyä, onko selvittäjällä oikeutta ajaa tällaista kannetta ylipäätään. Tarkastelussa pitää kuitenkin ottaa huomioon henkilösuhde, jonka kautta pesänselvittäjän kanteen ajamista arvioidaan. Kun PK 3:3.1:n mukainen vastike on tarkoitettu ensin kuolleen puolison toissijaisten perillisten hyväksi, palautuskanteella saatu suoritus ei tule koskaan lesken pesän osakkaiden saati muiden etutahojen hyväksi. AL 40a §:n mukaisella palautuskanteella lahjansaaja taas veloitetaan suorittamaan kuolinpesälle se, mitä tarvitaan sekä ulkopuolisten jäämistöintresanttien että kanteeseen yhtyneiden osakkaiden oikeuksien toteuttamiseen, ks. Lohi 2020A s. 256 – 260.

suppealla tulkinnalla on selvästi rajoitettu tätä oikeutta. Herää kysymys, miten perusoikeuden rajoitukseen on tässä tapauksessa suhtauduttava.

Ennen perusoikeusuudistusta perusoikeuksien katsottiin yleisesti velvoittavan lainsäätäjää. Perustuslain noudattamisesta huolehtiminen toteutui näin ensisijaisesti niin, että lainsäätäjällä itse valvoi säädettävien lakien perustuslainmukaisuuden.¹⁸⁰ PL 22 §:n myötä tilanne kuitenkin muuttui. PL 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Oikeuslaitos on osa julkista valtaa. Näin ollen tuomioistuinten tehtäväksi tuli myös perus- ja ihmisoikeuksien toteuttaminen.¹⁸¹

Perusoikeuksien turvaamisvelvoitetta oikeuslaitoksen piirissä toteuttaa PL 106 §:n mukainen etusijaperiaate. Jos lain säännöksen soveltaminen olisi ilmeisessä ristiriidassa perustuslain kanssa, tuomioistuimen on annettava etusija perustuslain säännökselle. Ongelmallisia tässä ”ilmeisen ristiriidan” periaatteen soveltamisessa ovat kuitenkin tilanteet, joissa lain soveltaminen on perustuslainvastaista olematta kuitenkaan sitä ilmeisesti. Lavapuro puhuu tässä yhteydessä ”etusijaoireyhtymästä”, jossa ilmeisyyskriteerin arvioiminen on tuomioistuimen huomion keskipisteenä sen sijaan, että arvioitaisiin, minkälaisista aineellista lopputulosta perustuslaki käsillä olevassa tilanteessa edellyttää.¹⁸²

Perustuslainmukaisuuden valvonnan painopisteen on tarkoitus kuitenkin edelleen olla erityisesti perustuslakivaliokunnan etukäteisvalvonnassa. Tuomioistuimen kontrolli rajoittuu yksittäisen oikeustapauksen ratkaisun yhteyteen. Ristiriidan ilmeisyyttä arvioitaessa on merkitystä silläkin, onko perustuslakivaliokunta jo lain säätämisvaiheessa tutkinut perustuslainmukaisuuden. Tämä olisi indisio siitä, ettei ristiriita ole lainkohdassa tarkoitettulla tavalla ilmeinen, eli selvä ja riidaton.¹⁸³

Ristiriidat ovat kuitenkin useimmiten näennäisiä ja tulkinnalla poistettavissa. Perusteltavissa olevista lain tulkintavaihtoehdoista tulee valita sellainen, joka parhaiten edistää perusoikeuksien tarkoituksen toteutumista.¹⁸⁴ Perusoikeusuudistuksen yhteydessä perustuslakivaliokunta on vahvistanut listan perusoikeuksien rajoitus- ja tulkintasäännöistä.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Hidén 1999, s. 17.

¹⁸¹ Saraviita 1999, s. 888.

¹⁸² Lavapuro 2010, s. 214 – 215.

¹⁸³ PeVM 10/1998 vp, s. 31.

¹⁸⁴ HE 1/1998, s. 164.

¹⁸⁵ PeVM 25/1994, s. 5. Luettelo ei ole tyhjentävä.

Tarkastellaan seuraavaksi PK 19:13:n tulkintaa PL 21 §:n mukaisen perusoikeuden rajoituksena näitä perustuslakivaliokunnan kriteerejä vasten.

Ensimmäinen rajoitusta koskeva vaatimus on, että rajoituksien tulee perustua eduskunnan säätämään lakiin. PK 19:13 on eduskuntatasoinen laki.

Toiseksi rajoitusten tulee olla täsmällisesti ja tarkkarajaisesti määriteltyjä. Rajoituksen olennaisen sisällön tulee ilmetä laista. Täsmällisyyttä ja tarkkarajaisuutta arvioidaan suomen kielen semantiikan mukaisesti.¹⁸⁶ PK 19:13:n täsmällisyydestä ja tarkkarajaisuudesta perusoikeuden rajoituksena voi olla montaa mieltä. Selvästi pykälässä asetetaan prosessivaltuuden pääsääntö, mutta osakkaan kanneoikeutta ei ole tarkkaan ottaen kyllä rajattu poiskaan. Toisaalta, jos pykälää arvioidaan kuten tapauksessa KKO 2020:9, voidaan argumentoida, että jos lainsäätäjällä olisi halunnut tehdä poikkeuksen, siitä olisi säädetty toisessa momentissa.

Kolmanneksi rajoitusperusteen tulee olla hyväksyttävä ja sille pitää olla painava yhteiskunnallinen tarve. PK 19:13:n prosessivaltuuden yksinomaisuuden peruste on pesänselvitysjärjestelmän toimivuuden ja tehokkuuden turvaaminen.

Neljänneksi lailla ei voida säätää perusoikeuden ytimeen ulottuvaa rajoitusta. Pesänselvittäjän yksinomaisen puhevaltuuden ei voida katsoa ulottuvan perusoikeuden ytimeen, sillä osakkailla on edelleen oikeusturvakeinoja käytettävissään. Lisäksi kyse ei ole siitä, etteikö kannetta voisi nostaa ollenkaan vaan siitä, kuka kanteen voi nostaa.

Viidenneksi rajoitusten tulee olla suhteellisuusvaatimuksen mukaisia, eli lievemmillä rajoituksella ei saavuteta rajoituksen hyväksyttävää tarkoituspäämäärää. Tarkoituksena on punnita tavoitetta ja käytettyä keinoja keskenään. Tähtäimeltään kannalta PK 19:13:n tulkinta pesänselvittäjän yksinomaisten prosessivaltuutena ei itsestään selvästi ole suhteellinen. On mahdollista argumentoida, ettei virallisselvityksen tehokkuuden turvaaminen osakkaan kanneoikeutta rajoittamalla on ylimitoitettua ja vaarantaa liiaksi osakkaan oikeusturvan toteutumisen. Toisaalta kun pesänselvittäjäjärjestelmää ajattelee itsessään osakkaiden ja muiden jäämistöintressenttien oikeusturvan takeena, rajoitus näyttäytyy suhteellisena.

Kuudentena perusoikeuksia rajoitettaessa tulee huolehtia riittävästä oikeusturvajärjestelyistä. Vaatimus merkitsee sitä, että päätökseen tulisi lähtökohtaisesti olla käytettävissä jokin muutoksenhakukeino. Poikkeuksellisesti myös muut järjestelyt voivat rajoitetusti tulla

¹⁸⁶ Saraviita 2011, s. 137.

kyseeseen.¹⁸⁷ Pesäselvittäjän ratkaisut eivät ole muutoksenhakukelpoisia, kuten edellä on käsitelty, eikä muutosta näin ollen voi hakea pesäselvittäjän kieltäytyttyä ajamasta kannetta. Toisaalta vaikka osakkaiden kanneoikeutta onkin rajoitettu, oikeusturvakeinona vahingonkorvaus tulee edelleen kyseeseen.

Seitsemäntenä rajoitus ei saa olla ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. *Access to court* -periaatteen tulkintaa EIS:n mukaan tarkastellaan seuraavassa luvussa.

Helin on suhtautunut kriittisesti tuomioistuimen roolin perustuslainmukaisuuden valvonnassa. Perusoikeudet ovat hänen mukaansa väljiä normeja, joiden kautta yhteiskunnalliset arvostukset vaikuttavat. Perusoikeuspäätelyn heikon kontrolloitavuuden ongelmat korostuvat, kun lakien ennakkovalvonnasta siirrytään tulkintaan ja soveltamiseen.¹⁸⁸

KKO:n tapauksissa 2006:29 ja 2020:9 silmiinpistävää on perusoikeuspunninnan vähäisyys. KKO 2020:9 perus- ja ihmisoikeuspunnintaa ei ollut lainkaan. Tapauksessa KKO 2006:29 perus- ja ihmisoikeusargumentointia otettiin esille sen verran, ettei KKO:n mukaan kyse ollut PL 21 §:ssä ja EIS 6 artiklassa turvatusta oikeudesta saada asiansa käsitellyksi tuomioistuimessa. KKO totesi myös, etteivät nämä säännökset estä sellaista puhevallan käyttämistä koskevaa järjestelyä, jonka mukaan oikeus kanteen nostamiseen kuuluu virallisselvityksen aikana vain pesäselvittäjälle. Olennaisempaa kuin se, että oikeus katsoi, ettei näin ollut, olisi ollut punninta, miksi ei.

5.3.2. EIS 6(1) artiklan tulkinta

Euroopan ihmisoikeussopimus ja sen lisäpöytäkirjat ovat voimassa Suomessa eduskuntalain tasoisena säädöksenä. EIS tulee siis lakina sovellettavaksi käytännön viranomais- ja tuomioistuintoiminnassa. Usein EIS:n asettamiin vaatimuksiin on kiinnitetty huomiota jo lainvalmisteluvaiheessa, mikä pitää sisällään myös EIT:n ratkaisujen huomioimisen.¹⁸⁹

EIS ei ole hierarkkisesti sen ylempänä kuin tavallinen laki eikä se näin ollen ristiriitatilanteessa saa automaattista etusijaa. *Välillisesti* EIS:n säännökset kuitenkin

¹⁸⁷ Saraviita 2011, s. 141.

¹⁸⁸ Helin 2012, s. 18 – 19.

¹⁸⁹ Pellonpää et al. 2018, s. 66.

käytännössä usein saavat tällaisen etusijan. PL 106 §:n mukaan tuomioistuimen on annettava etusija perustuslain säännökselle, mikäli sen soveltaminen on ilmeisessä ristiriidassa käsiteltävän asian lain säännöksen kanssa. Koska perustuslakia tulkitaan myös EIS ja EIT:n ratkaisukäytäntö huomioiden, käytännössä EIS syrjäyttää tavallisen lain säännöksen.¹⁹⁰

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimus on ilmaistu EIS 6(1) artiklassa:

”Jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä.”

Oikeusturvan saatavuus (*access to justice*) konkretisoituu ensisijaisesti mahdollisuutena saattaa omaa oikeuttaan tai velvollisuuttaan koskeva asia tuomioistuimen tutkittavaksi (*access to court*). Tämän vireillepano-oikeuden katsotaan vakiintuneesti kuuluvan EIS 6(1) artiklan takaamiin oikeuksiin.¹⁹¹ EIS 6(1) artiklan mukaisen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellyttämästä menettelyn asianmukaisuudesta ei olisi juuri hyötyä, jos samalla oikeutta päästä tähän menettelyyn ei turvattaisi.¹⁹² Hallintopäätösten osalta tällä on tarkoitettu käytännössä oikeutta hakea muutosta viranomaisen päätökseen. Lähtökohtaisesti jokaisen tulee voida hakea muutosta oikeuttaan tai velvollisuuttaan koskevaan hallintopäätökseen vähintään yhdessä EIS 6(1) artiklan kriteerit täyttävässä riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa.¹⁹³

Vireillepano-oikeus ei kuitenkaan ole absoluuttinen. Ensinnäkin oikeudella on subjektiivinen ulottuvuus: oikeus saada asiansa vireille tuomioistuimessa koskee jokaisen *omia* oikeuksia ja velvollisuuksia. Kanne siis on oikeus saada vireille vain omassa asiassaan. Oikeutta voidaan myös rajoittaa tai muuten järjestää valtion oman harkintavallan mukaan yhteisön ja yksilöiden tarpeet ja resurssit huomioiden. Rajoitukset on kuitenkin muotoiltava siten, etteivät ne tee vireillepano-oikeuden sisältöä ja funktiota merkityksettömiksi. Rajoituksella täytyy olla myös perusteltavissa oleva legitiimi tarkoitus, kuten painavat prosessiekonomiset syyt. Lisäksi rajoituksen on oltava suhteellisuusperiaatteen mukainen, eli rajoituksen ja sen tarkoituksena on oltava kohtuullisessa suhteessa toisiinsa. Vaikka

¹⁹⁰ Pellonpää et al. 2018, s. 67 ja Saraviita 2011, s. 918.

¹⁹¹ Pellonpää et al. 2018 s. 546 - 558.

¹⁹² Ervo 2008, s. 21.

¹⁹³ Mäenpää 2013, s. 804 – 805.

oikeuden rajoituksella olisi hyväksyttävä päämäärä, saattaa tarpeettoman pitkälle menevä rajoitus loukata sopimusta.¹⁹⁴

Kuten todettua, pesänselvittäjä ei ole viranomainen eivätkä hallintopäätöksiin soveltuvat periaatteet koske pesänselvittäjää kuin korkeintaan analogisesti. EIT:n käytännössä vireillepano-oikeutta on käsitelty runsaasti kuitenkin myös ei-hallinnollisissa riita-asioissa.

Vireillepano-oikeus osana EIS 6(1) artiklan oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä konstruointiin ensimmäisen kerran EIT:n tapauksessa *Golder v. Yhdistynyt kuningaskunta* (21.2.1975). Ratkaisun mukaan artikla turvaa kaikille oikeuden saada kansalaisoikeuksiaan koskeva asia käsitellyksi tuomioistuimessa.¹⁹⁵

Tuomioistuimeen pääsyä ei saa estää siten, että lainsäädännöllä olennaisesti rajoitetaan kanneoikeutta. Kiellettyinä rajoituksena EIT on pitänyt sitä, jos kanneoikeus puuttuu kokonaan. Tapauksessa *The Holy Monasteries v. Kreikka* (9.12.1994) luostarit olivat täysin riippuvaisia Kreikan kirkosta eikä niillä ollut itsenäistä oikeutta esittää moitteita valtiota, kolmansia tahoja tai kirkkoa vastaan. Kun lailla oli puututtu olennaisesti siihen, mitä oikeus oikeudenkäyntiin merkitsi, EIS 6(1) artiklaa oli rikottu.

EIT:n tapauksessa *Lithgow ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta* (8.7.1986) oli kysymys siitä, oliko EIS 6(1) artiklan mukaista pääsyä tuomioistuimeen rajoitettu, kun osakkeenomistajien etuja valvottiin kollektiivisesti eikä yksittäisellä osakkeenomistajalla ollut oikeutta nostaa kannatta välimiesoikeudessa. EIT katsoi, että kollektiivinen järjestelmä ei rikkonut suhteellisuusperiaatetta, koska sille oli laillinen peruste, tässä tapauksessa osakkeenomistajien suuri määrä. Osakkeenomistajien edut tulivat turvatuiksi, vaikkakin välillisesti. Lisäksi osakkeenomistajilla oli ollut valta ajaa kannetta edustajan laiminlyönnin perusteella. Tuomioistuimeen pääsy siis toteutui tehokkaasti.

Vaikka viimeksi mainittu tapaus koskeekin osakkeenomistajien kollektiivista edustajaa, tapauksen seikoissa on yhtymäkohtia pesänselvittäjäjärjestelmään. Virallisselvityksessäkään kyse ei ole siitä, etteivät osakkaiden edut tulisi turvatuiksi, vaan kyse on siitä, kuka kanteen saa pesän puolesta nostaa. Pesänselvittäjän yksinomaisen prosessivaltuuden peruste on pesänselvitysjärjestelmän tehokkuuden turvaaminen. Osakkaat

¹⁹⁴ Mäenpää 1989, s. 305 – 306.

¹⁹⁵ EIS 6(1) artikla "secures to everyone the right to have any claim relating to his civil rights and obligations brought before a court or tribunal. In this way the Article embodies the 'right to a court', of which the right of access, that is the right to institute proceedings before courts in civil matters, constitutes one aspect only." *Golder v. Yhdistynyt kuningaskunta*, kohta 36.

saavat pesäselvittäjänkin kohdalla ajaa kannetta pesäselvittäjää vastaan, jos tämä on toimillaan aiheuttanut pesälle vahinkoa. Varovaisesti voidaan tämän perusteella siis todeta, että pesäselvittäjän yksinomainen prosessivaltuus ei ole EIS 6(1) artiklankaan vastainen.

6. Osakkaiden jälkikäteiset oikeusturvakeinot

6.1. Pesäselvittäjän hallinnon moitekanne (PK 19:20.2)

Pesäselvittäjän lopputilityksen jälkeen voidaan pesäselvittäjän hallintoa vastaan nostaa moitekanne jäämistöasiain oikeuspaikassa (PK 19:20.2). Moitekanne nostetaan pesäselvittäjää vastaan.¹⁹⁶ Oikeus moitekanteen nostamiseen jokaisella osakkaalle itsenäisesti muista osakkaista riippumatta. Moitekanteen nostaminen on oikeussuojakeino myös muille tahoille, joiden asema on pesäselvityksestä riippuvainen. Näin ollen kannetta pesäselvittäjää vastaan voi ajaa myös legaatinsaaja, velkoja tai kuolinpesän konkurssipesä.¹⁹⁷ Kanteen nostamisesta aiheutuneet kulut korvataan kuolinpesästä, mikäli oikeudenkäynnillä pesään saadut varat riittävät tähän tai se muutoin katsotaan kohtuulliseksi.

Moitekanne pitää nostaa kolmessa vuodessa pesäselvittäjän lopputilityksestä. Määräaika on yleisen vanhentumisajan mukainen (VanhL 4 §). PK 19:20.2:n mukaan hallintoa koskevaan kanteeseen on sovellettava, mitä kanteesta toimitsijaa vastaan on säädetty. Aiemmin kanteen nostamisen määräaika oli säädetty toimitsijoita koskevassa KK 18:9:ssä, joka kumottiin VanhL:n säätämisen yhteydessä. Kanneoikeuden vanhentumisen katkaisee pesäselvittäjälle tehtävä todisteellinen ilmoitus siitä, että henkilö haluaa säilyttää oikeutensa nostaa moitekanne selvittäjän hallinnosta. Vanhentumisen katkaisemisesta alkaa kulua uusi kolmen vuoden vanhentumisaika.¹⁹⁸

Moitekanteen voi nostaa vain pesäselvittäjän tilin antamisen jälkeen. Jos pesäselvittäjän lopputilitys ei täytä edes vähimmäisvaatimuksia, on ensin vaadittava pesäselvittäjää antamaan asianmukainen tilitys. Kolmen vuoden moiteaika alkaa kulua vasta asianmukaisen tilin antamisesta.¹⁹⁹

Moitekanne ja seuraavassa luvussa käsiteltävä vahingonkorvauskanne onkin käytännössä pakko kumuloida toistensa kanssa, koska moitekanne ei itsessään johda

¹⁹⁶ Perinnönjaon moitekanteen vastaajaksi haastetaan kuolinpesän osakkaat. Tästä syystä perinnönjaon moitteiden yhteydessä ei voida tutkia selvittäjän hallinnon moitetta. Ks. Aarnio – Kangas I 2016, s. 595.

¹⁹⁷ Walin 1993, s. 109.

¹⁹⁸ Aarnio – Kangas I 2016, s. 595 - 596.

¹⁹⁹ Aarnio – Kangas I 2016, s. 597.

oikeusseuraamuksiin.²⁰⁰ Selvittäjän tekemät oikeustoimet jäävät moitekanteesta huolimatta pysyviksi eikä niitä voida moitekanteella peräyttää. Hallinnon moitekanne on siis pesän osakkaan kannalta varsin tehoton oikeussuojakeino verrattuna PK 23:10:n mukaiseen perinnönjaon moitteeseen. Perinnönjaon moite voi johtaa koko osituksen tai perinnönjaon kumoamiseen. Perinnönjaon moitetta ajetaan pesää vastaan, ei pesänjakajaa vastaan. Jos jakaja aiheuttanut vahinkoa, häntä vastaan ajetaan erillistä kannetta.²⁰¹

6.2. Pesäselvittäjän vahingonkorvausvelvollisuus (PK 19:19)

Vahingonkorvauksella on kahdenlaisia funktioita, joita voidaan ryhmitellä sen mukaan, liittyvätkö ne vahingon aiheutumista edeltävään vai vahinkotapahtuman jälkeiseen aikaan. Ennen vahingon tapahtumista vahingonkorvauksella on preventiofunktio. Tarkoituksena on joko saada korvausvelvolliseksi joutunut toimimaan jatkossa huolellisemmin tai saada henkilö yleisemmin välttämään toimia, joista voi seurata korvausvastuu. Jälkikäteisen vahingonkorvausvelvollisuuden tärkein funktio taas on vahingonkärsijän hyvittäminen. Vahingonkärsijän tieto korvausoikeudesta kohentaa yleistä turvallisuudentunnetta. Muita jälkikäteisiä funktioita ovat vahinkokustannusten kohdistaminen ja menetysten pulverisoiminen.²⁰² Vahingonkorvaus on siis osa sekä ennakollista että jälkikäteistä oikeusturvaa.

Jos pesäselvittäjän toimenpiteestä, jonka hän on aiheuttanut tahallaan tai huolimattomuudesta, on aiheutunut vahinkoa, pesäselvittäjä on vahingosta korvausvelvollinen PK 19:19:n mukaisesti. Korvausta voidaan alentaa tai jopa vapauttaa pesäselvittäjä kokonaan korvausvelvollisuudesta, jos pesäselvittäjä on aiheuttanut vahingon lievällä huolimattomuudella ja se vahingon suuruuteen ja muihin seikkoihin nähden katsotaan kohtuulliseksi. Korvaukseen on säännöksen mukaan oikeutettu osakkaan lisäksi muukin taho, jonka oikeus on pesäselvityksestä riippuvainen.

KKO on hiljattain myöntänyt valitusluvan VL 2020:27 tapauksessa, jos arvioinnin kohteena on pesäselvittäjän PK 19:19:n mukainen huolimattomuus. Kuolinpesän pesäselvityksessä pesäselvittäjä ei ollut nostanut esiin kysymystä, oliko perittävän äidillä vielä hallintaoikeus

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Kangas 2018, s. 393.

²⁰² Hoffrén 2008, s. 65.

kiinteistöön. Äiti oli lahjoittanut kiinteistön perittävälle pidättäen itselleen elinikäisen hallintaoikeuden, mutta merkintä hallintaoikeudesta oli perittävän ja hänen äitinsä yhteisellä hakemuksella poistettu kiinteistötietojärjestelmästä. Kysymys on siitä, voidaanko katsoa pesänselvittäjän toimineen huolimattomasti, kun hän ei ollut tarkistanut hallintaoikeuden tilannetta muutoin kuin kiinteistötietojärjestelmästä.

Vahingonkorvauskannetta ei voida ajaa virallisselvityksen aikana. Silloin se jätetään ennenaikaisena tutkimatta. Korvauskanteen voi siis nostaa vastaa PK 19:16.1:ssä tarkoitetun lopputilityksen antamisen jälkeen.

Vahingonkorvaus on pesänselvittäjän hallinnon jälkeen osakkaiden pääasiallinen oikeusturvakeino. Kuten aiemmin on käsitelty, osakkaat eivät saa pesänselvittäjän tekemiä oikeustoimia pätemättömäksi eikä heillä pesänselvityksen aikana ole muutoksenhakumahdollisuutta pesänselvittäjän ratkaisuihin. Heidän auttaa vain odottaa pesänselvittäjän hallinnon päättymistä. Vahingonkorvaus ei kuitenkaan tuo osakkaita samaan asemaan, kuin oikeustilan korjaaminen toisi. Esimerkiksi silloin, kun pesänselvittäjä on tarpeettomasti myynyt omaisuutta, jolla oli osakkaalle erityistä arvoa, korvattavaksi voidaan määrätä vain mahdollinen taloudellinen vahinko. Pesän osakkaan henkilökohtaisille sille pesänselvittäjän luovuttaman esineen tärkeydestä on vaikea asettaa hintalappua.

Lisäksi hankaluutta voivat aiheuttaa näyttökysymykset. Esimerkiksi silloin, kun pesänselvittäjä ei halua ajaa kannetta, jota pesän osakas haluaisi ajaa, osakkaan on melko vaikeaa näyttää toteen, että kanteen ajaminen olisi menestynyt. Tällöin vahinko, jonka pesänselvittäjä on aiheuttanut jättämällä kanteen nostamatta, jää helposti korvattavaksi. Näiden ohella osakas vielä joutuu kantamaan riskin pesänselvittäjän maksukyvyttömyydestä.

Silloin, kun pesänselvittäjä on aiheuttanut vahinkoa rikollisella teolla, selvittäjän vahingonkorvausvelvollisuus vanhenee syyteoikeuden kanssa samassa ajassa. Vahinkoa kärsinyt voi hakea korvausta myös SAL:n korvausrahosta silloin, kun rikollisella teolla vahinkoa aiheuttanut pesänselvittäjä on ollut asianajaja.

6.3. Luottamusaseman väärinkäyttö (RL 36:5)

Pesäselvittäjän väärinkäytökset voivat tulla arvioitavaksi myös rikosoikeudellisesti. Erityisesti pesäselvittäjän aseman perusteella kyseeseen voi tulla RL 36:5, jonka mukaan toisen taloudellisia tai oikeudellisia asioita hoitavan henkilön tahallinen toimivallan ylitys tai tehtävien laiminlyönti voi tulla rangaistavaksi luottamusaseman väärinkäyttönä, jos hän aiheuttaa vahinkoa sille, jonka asioita hänen tulee hoitaa.

Säännöstä sovelletaan harvoin sen yleisluonteisuudesta huolimatta. Käytännössä yksityisoikeudelliset seuraamukset ovat samasta teonkuvauksesta yleisempiä. Kuitenkin erityisesti sellaisissa asioissa, joissa aiheutettu vahinko ilmenee muuna kuin rahassa mitattavana vahinkona, säännöksen on katsottu tarjoavan lisäsuojaa. Pesäselvittäjäkin saattaa aiheuttaa toimillaan muuta kuin taloudellista vahinkoa, jolloin rikosoikeudellisella vastuulla on näin oma merkityksensä oikeussuojakeinojen joukossa.²⁰³

Luottamusaseman väärinkäytön kriminalisointi muistuttaa virka-aseman väärinkäyttöä ja virkavelvollisuuden rikkomista koskevia säännöksiä. Soveltamisalan piiriin luottamusaseman väärinkäytössä on tarkoitettu sellaiset toimeksiantosuhteet, joissa toimeksisaajalla on itsenäinen päätösvalta päämiehensä asioiden hoitamisen suhteen. Tekotapana rikoksessa on joko toimivallan ylitys tai laiminlyönti. Toimivallan ylityksellä tarkoitetaan selvää ja tietoista ylittämistä. Mikä tahansa oikeudeton teko ei ole luottamusaseman väärinkäyttöä, vaan lainkohdassa tarkoitetaan toimea, joka kuuluu tekijälle annetun toimeksiannon piiriin ja johon hän voi ryhtyä päämiestä sitovin vaikutuksin.²⁰⁴

Laiminlyönnin rangaistavuus edellyttää sen selvittämistä, mitä laki ja muut määräykset ja ohjeet ovat luottamusasemassa toimineelta henkilöltä edellyttäneet, jonka jälkeen arvioidaan, onko vahinko syntynyt juuri näiden velvollisuuksien rikkomisesta. Laiminlyönnin ja vahingon välillä on oltava syy-yhteys.²⁰⁵

Luottamusaseman väärinkäytön tunnusmerkistön täytyminen edellyttää teon tai laiminlyönnin aiheuttaneen vahinkoa. Tunnusmerkistön täyttää kuitenkin myös muunlainen vahinko kuin taloudellinen vahinko esimerkiksi tilanteissa, joissa jokin oikeus jää

²⁰³ Lappi-Seppälä et al. - Luottamusaseman väärinkäyttö (RL 36:5).

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Ibid.

saavuttamatta. Näin rikosoikeudellinen seuraamus voi täydentää pesäselvittäjän vastuuta laiminlyönneistään.²⁰⁶

Muihin rikoslain säännöksiin nähden luottamusaseman väärinkäyttö on toissijainen. Luottamusaseman väärinkäytöstä tuomitaan siis vain silloin, kun väärinkäyttö on sen laatuista, ettei se täytä minkään muun rikoksen tunnusmerkistöä.²⁰⁷

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Ibid.

7. Yhteenveto

Perintökaarta uudistettaessa pesänselvitykseen ja perinnönjakoon liittyvät säännökset katsottiin lakiuudistuksen tärkeimmäksi osaksi. Ongelmana oli pitkään ollut, että jos perilliset eivät saavuttaneet yksimielisyyttä, perintö saattoi vuosikausiksi jäädä jakamatta. Uudistusten myötä saatiin selvitykseen vihdoin toiminnallinen mekanismi, jolla erimielisyyksistä huolimatta jäämistön asioissa voitiin edetä.

Pesänselvitysjärjestelmästä haluttiin sujuva ja tehokas tapa pesän selvittämiseen kaikkien jäämistöintressenttien edut yhdenvertaisesti huomioon ottaen. Tehokkuutta turvattiin antamalla pesänselvittäjälle laaja disponointivalta jäämistöön. Samalla väistämättä osakkaiden oikeusturvanäkökulmista tingittiin. Viranomaislähtöinen järjestelmä olisi eittämättä taannut kaikkien osapuolten oikeusturvan tehokkaasti, mutta sellaista ei Suomeen haluttu. Suomen pesänselvitysjärjestelmästä tuli omaleimainen malli viranomaislähtöisen ja yksityisen pesänselvityksen välimaastossa.

Pesänselvittäjä on lainkäyttäjä, jolla on selvitystoimissa diktaattorin valta-asema.²⁰⁸ Hänellä on oikeus disponoida jäämistöomaisuudesta osakkaiden tahdon vastaisesti eikä osakkailla ole muutoksenhakekeinoja selvittäjän pesänselvitysratkaisuihin. Verrattain tehokkaasti osakkaiden oikeuksia on kuitenkin turvattu silloin, kun pesänselvittäjän toimi koskee kiinteää omaisuutta. Pesänselvittäjän täytyy saada kaikkien osakkaiden suostumus kiinteistön myymiseksi tai vaihtoehtoisesti oikeuden lupa. Nykypäivänä voidaan miettiä, onko enää syytä pitää nimenomaan kiinteistöjä erityisasemassa vai pitäisikö suostumusta laajentaa muuhunkin omaisuuteen, jolla on osakkaille erityistä arvoa.

Menettelyjen sääntely parantaa osakkaiden oikeusturvaa ennakkollisesti. Pesänselvittäjää koskevassa PK 19 luvussa on kuitenkin melko niukasti menettelysäännöksiä eikä useimmissa niistä ole seuraamuksia noudattamatta jättämisestä. Pesänselvittäjällä ei liioin ole omaa valvontaviranomaista, jolle osakas, velkoja tai legataari voisivat tehdä kantelun, jos pesänselvittäjä menettelee asiattomasti. Asianajajien kohdalla tilanne on parempi, sillä SAL valvoo heidän ammattietiikkaansa ja hyvä asianajajatapa asettaa heille menettelyvelvoitteita, joiden noudattamatta jättämisestä seuraa valvontaseuraamus. Kaikki

²⁰⁸ Välimäki 1999, s. 7, vertaa selvittäjähallintoa diktatuurihallintoon.

pesänselvittäjät eivät kuitenkaan ole asianajajia eikä asianajajapakkoa voida nähdä aiheellisenakaan esimerkiksi pienissä pesissä, jotka eivät vaadi erityistä ammattitaitoa.

Pesänselvittäjän disponointivallan yksi ulottuvuus on prosessivaltuus, jonka oikeuskäytännön mukaista yksinomaisuutta on edellä peilattu pesän osakkaan vireillepano-oikeuteen. Sinänsä on kiistatonta, että prosessivaltuudenkin keskittäminen pesänselvittäjälle tehostaa pesänselvitystä ja turvaa sen tarkoituksen toteutumista. Kategorinen osakkaan kanneoikeuden kieltäminen johtaisi kuitenkin herkästi oikeudenmenetyksiin etenkin tilanteissa, joissa lyhyt määräaika estää kanteen nostamisen pesänselvittäjän hallinnon päätyttyä. Lisäksi KKO:ta on syytä arvostella siitä, ettei kanneoikeuden epäämistä perusoikeuden rajoituksena juuri edes punnittu.

Lähtökohtaisesti pesänselvittäjän hallintoon tyytymättömille osakkaille on tarjolla vain jälkikäteisiä oikeusturvakeinoja. Pesänselvittäjän annettua lopputilityksensä osakas voi nostaa hallinnon moitekanteen ja vaatia pesänselvittäjää korvaamaan vahingon, jonka hän tahallaan tai huolimattomuudesta on pesälle aiheuttanut. Vahingonkorvaus ei kuitenkaan välttämättä täysimääräisesti korvaa kaikkia osakkaan kärsimiä vahinkoja. Vahingonkorvauksen käyttöön liittyy myös näyttöongelmia sekä riski pesänselvittäjän maksukyvyistä. Rikosoikeudellinen vastuu täydentää oikeusturvaa silloin, kun osakkaan oikeudellinen menetys ei ole rahassa mitattavissa.